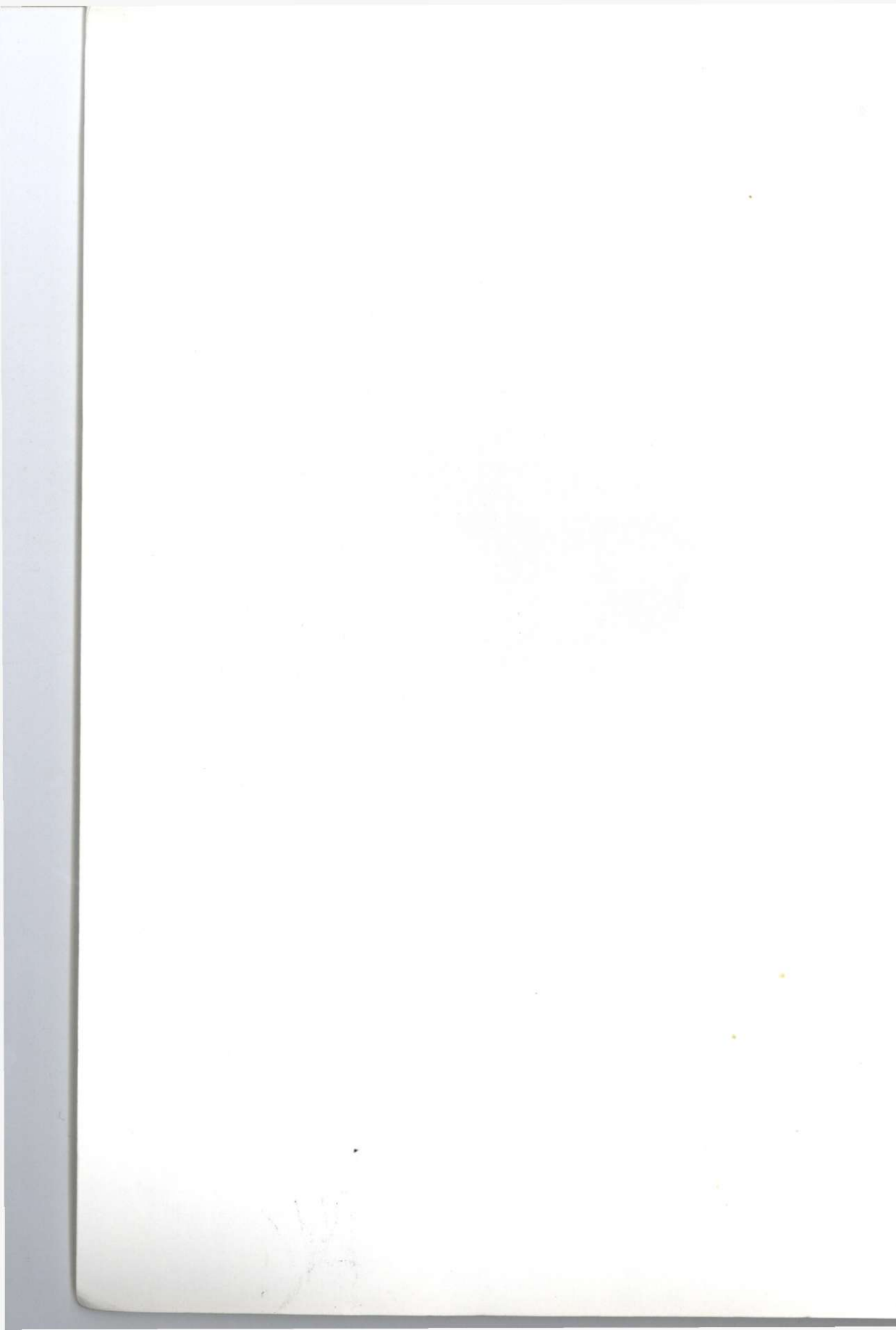

2-3

geografski obzornik

leto 1986

letnik XXXIII

geografski obzornik

časopis za geografsko vzgojo in izobrazbo

VSEBINA

SEVEDA UREDNIKA	7
Vladimir Klemenčič: UVOD K TEMATSKI ŠTEVILKI	8
Vladimir Klemenčič, Karel Šiško: IZHODIŠČNA NAČELA ZA PRAVILNO RAZVOJNE SLOGIJE IN PROSTORSKIH PROBLEMŌV SLOVENCŌV V ITALIJI (Simpozij o sociogospodarskih in prostorskih problemih Slovencev v Italiji, januar 1977)	9
Vladimir Klemenčič: SLOVENSKA IN ITALIJANSKA NARODNA MANJŠINA V LUČI URBANIZACIJE IN ODPORTE JUGOSLOVANSKO ITALIJANSKE DRŽAVNE MEJE (Geografski obzornik 23, leto 1976)	21
Vladimir Klemenčič, Matjaž Klemenčič: POLOŽAJ SLOVENSKE MANJŠINE NA AVSTRJSKEM KOROŠKEM V LUČI HISTORIČNIH IN SOCIALNO- GEOGRAFSKIH PROCESOV (Koroški Slovenci v Avstriji včeraj in danes, Ljubljana 1984)	30
Vladimir Klemenčič: KOROŠKI SLOVENCİ DANES	51
Dr. Domelj, Vladimir Klemenčič: STATISTIČNI PRIKAZ DVOJEZIČNEGA KORUŠKEGA, MREŽE IN STRUKTURE SLOVENSKE NARODNE SKUPNOSTI NA KOROŠKEM	58
Dr. Zorn: O SLOVENCİH NA AVSTRJSKEM KOROŠKEM (Razprave in gradivo, Ljubljana 1978)	72
Jane Turk, Ludvik Dias: SOCIALNOGOSPODARSKA ANALIZA SLOVENSKEGA POSREDOVANJA NA MADŽARSKEM (Razprave in gradivo, Ljubljana 1979-9/10)	79
Franc Majos, Vladimir Klemenčič: DVOJEZIČNOST V SR SLOVENIJI (Inozemnostno svaženem ozemlju v Prekmurju)	

Geografski obzornik, časopis za geografsko vzgojo in izobrazbo. Izhaja štirikrat letno. Izdaja Zveza geografskih društev Slovenije, Komisija za geografsko vzgojo in izobraževanje

Uredniški odbor: mag. Slavko Brinovec, dr. Božidar Ker, dr. Franc Lovrenčak, Cita Marjetič, dr. Mirko Pak, Jelka Simčič, Maja Umek, Mira Verbič, dr. Metod Vojvoda

Urednik: mag. Slavko Brinovec, 64000 Kranj, Mlakarjeva 2B
Upravnik Cita Marjetič, lektor: Soča Švigelj

Cena posamezne številke: za člane ZGDS 1.000 din, za študente 600 din, za nečlane in ustanove 1.200 din, za inozemstvo 1.600 din.

Za vsebino člankov so odgovorni avtorji sami. GO izhaja s finančno pomočjo Izobraževalne skupnosti Slovenije

GEOGRAFSKI OBZORNIK YUISSN 0016-7274
leto 1986 letnik XXXIII/2-3

III B21/1986-2/3

Geografski opzornik, opis za geografsko vzgojo
in izobražbo. Izšla štirikrat letno.
Izdaja Zveza geografskih društev Slovenije,
Komisija za geografsko vzgojo in izobraževanje
Uredniški odbor: mag. Slavko Brinovec, dr. Božidar
Ker, dr. Franc Lovrenčak, Ciga Matjetič, dr. Mirko
Pak, Janka Simčič, Maja Umek, Mira Verbič,
dr. Metod Vojvoda
Urednik: mag. Slavko Brinovec, 6400 Kranj,
Mikarjeva 2B
Upravnik Ciga Matjetič, lektor: Soča Švigelj
Cena posamezne številke: za štane ZGDŠ 1.000 din,
za študente 600 din, za neštane in ustanove 1.200
din, za inozemstvo 1.600 din.
Za vsebino člankov so odgovorni avtorji sami.
GO izšla s finančno pomočjo izobraževalne skupnosti
Slovenije

LETO 1986
GEOGRAFSKI OPZORNIK
letnik XXXIII/2-3
YUJSSN 0016-7274

VSEBINA

BESEDA UREDNIKA	7
Vladimir Klemenčič: UVOD K TEMATSKI ŠTEVILKI	8
Vladimir Klemenčič, Karel Šiškovič: IZHODIŠČNA NAČELA ZA VREDNOTENJE SOCIOGOSPODARSKIH IN PROSTORSKIH PROBLEMOV SLOVENCEV V ITALIJI (Simpozij o sociogospodarskih in prostorskih problemih Slovencev v Italiji, januar 1977)	9
Vladimir Klemenčič: SLOVENSKA IN ITALIJANSKA NARODNA MANJŠINA V LUČI URBANIZACIJE IN ODPRTE JUGOSLOVANSKO ITALIJANSKE DRŽAVNE MEJE (Geografski obzornik 23, leto 1976)	21
Vladimir Klemenčič, Matjaž Klemenčič: POLOŽAJ SLOVENSKE MANJŠINE NA AVSTRIJSKEM KOROŠKEM V LUČI HISTORIČNIH IN SOCIALNO-GEOGRAFSKIH PROCESOV (Koroški Slovenci v Avstriji včeraj in danes, Ljubljana 1984)	30
Vladimir Klemenčič: KOROŠKI SLOVENCİ DANES	51
Teodor Domej, Vladimir Klemenčič: STATISTIČNI PRIKAZ DVOJEZIČNEGA ŠOLSTVA, MREŽE IN STRUKTURE ŠOL ZA PRIPADNIKE SLOVENSKE NARODNE SKUPNOSTI NA KOROŠKEM	58
Tone Zorn: O SLOVENCİH NA AVSTRIJSKEM ŠTAJERSKEM (Razprave in gradivo, Ljubljana 1976-718)	72
Janja Turk, Ludvik Olas: SOCIALNOGEOGRAFSKA ANALIZA SLOVENSKEGA PORABJA NA MADŽARSKEM (Razprave in gradivo, Ljubljana 1979-9/10)	75
Ferenc Hajos, Vladimir Klemenčič: DVOJEZIČNOST V SR SLOVENIJI (na narodnostno mešanem ozemlju v Prekmurju) (Referat z mednarodnega posvetovanja o dvojezičnosti v Bekesczabi oktobra 1975)	86
Vladimir Klemenčič: ITALIJANSKO PREBIVALSTVO NA NARODNOSTNO MEŠANEM OZEMLJU NA KOPRSKEM V SR SLOVENIJI (Slovenci v Italiji po II. svetovni vojni, Ljubljana 1976)	96
Vladimir Klemenčič: FUNKCIJA POLOŽAJA JEZIKA SLOVENCEV V ZAMEJSTVU TER NARODNOSTI V SR SLOVENIJI (Prispevek konferenci "Dvojezičnost - individualne in družbene razsežnosti" Ljubljana 1984)	101
Vladimir Klemenčič: KULTURNA POKRAJINA V OBMEJNIH OBMOČJIH SEVEROZAHODNE JUGOSLAVIJE NA OBMOČJU SLOVENIJE (Mednarodni simpozij Grenze und Kulturlandschaft, Basel, oktober 1981)	105
Mira Verbič: ŠOLSTVO NA NARODNOSTNO MEŠANIH OBMOČJIH V SR SLOVENIJI	117
Maja Umek: NARODNOSTNE MANJŠINE KOT UČNA VSEBINA	119

- BESEDA UREDNIKA 7
- Vladimír Klemencič: UVOD K TEMATSKI ŠTEVILKI 8
- Vladimír Klemencič, Karel Šiškovič: IZHODIŠČNA NAČELA ZA
 SLOVENCE V ITALIJI
 (Simpozij o sociogospodarskih in prostorskih problemih Slovencev v
 Italiji, januar 1977) 9
- Vladimír Klemencič: SLOVENSKA IN ITALJANSKA NARODNA MANJŠINA
 V LUČI URBANIZACIJE IN OPORTE JUGOSLOVANSKO ITALJANSKE
 DRZAVNE MEJE (Geografski opaznik 23, leto 1976) 21
- Vladimír Klemencič, Matjaž Klemencič: POLOŽAJ SLOVENSKE MANJŠINE
 NA AVSTRJSKEM KOROŠKEM V LUČI HISTORIČNIH IN SOCIO-
 GEOGRAFSKIH PROBLEMOV
 (Koroški Slovenci v Avstriji včeraj in danes, Ljubljana 1984) 30
- Vladimír Klemencič: KOROŠKI SLOVENCJI DANES 31
- Teodor Domej, Vladimír Klemencič: STATISTIČNI PRIKAZ DVOJEZIČNEGA
 SOLTVA, MREŽE IN STRUKTURE SOL ZA PRIPADNIKE SLOVENSKE
 NARODNE SKUPNOSTI NA KOROŠKEM 38
- Tone Zorn: O SLOVENCIN NA AVSTRJSKEM ŠTARJSKEM
 (Razprave in gradivo, Ljubljana 1976-198) 72
- Janja Turk, Ludvik Olas: SOCIALNOGEOGRAFSKA ANALIZA SLOVENSKEGA
 PORABLA NA MADŽARSKEM (Razprave in gradivo, Ljubljana 1979-9/10) 79
- Ferenc Hajos, Vladimír Klemencič: DVOJEZIČNOST V SR SLOVENIJI
 (na narodnostno mešanem ozemlju v Prekmurju)
 (Prerat z mednarodnega posvetovanja o dvojezičnosti v Bekecszabi oktobra
 1975) 86
- Vladimír Klemencič: ITALJANSKO PREBIVALSTVO NA NARODNOSTNO
 MEŠANEM OZEMLJU NA KOROŠKEM V SR SLOVENIJI
 (Slovenci v Italiji po II. svetovni vojni, Ljubljana 1976) 96
- Vladimír Klemencič: FUNKCIJA POLOŽAJA JEZIKA SLOVENCEV V
 ZAMESTVU TER NARODNOSTI V SR SLOVENIJI
 (Prispevek konferenci "Dvojezičnost - individualne in družbene razsežnosti"
 Ljubljana 1984) 101
- Vladimír Klemencič: KULTURNA POKRAJINA V OBMEJNIH OBMOČJIH
 SEVEROZHODNE JUGOSLAVIJE NA OBMOČJU SLOVENIJE
 (Mednarodni simpozij Grenze und Kulturlandschaft, Basel, oktober 1981) 102
- Mita Verbič: SOLTVO NA NARODNOSTNO MEŠANIH OBMOČJIH V SR
 SLOVENIJI 117
- Maša Umek: NARODNOSTNE MANJŠINE KOT UČNA VSEBINA 119

Načelo skupnega slovenskega prostora za svojo osnovo jemlje duhovno in kulturno združenost in sožitje vseh delov in vseh priпадnikov svojega naroda, ne glede na to, kje žive in delajo, hkrati s tem pa naklonjeno odprtost do kulture, ki se z njimi srečuje. **SLOVENCİ, ODPRTA MEJA IN NARODNOSTNO** narodnih skupnosti, Madžarov in Italijanov - ki sta nepogrešljivi del slovenskega kulturnega prostora, hkrati pa del kulture svojih matičnih narodov v Italiji in na Madžarskem.

MEŠANA OBMOČJA

Za razumevanje tega problema smo se odločili, da v Obzorniku prikazemo del raziskav, ki so jih slovenski geografi oprevili na tem področju. Z izborom že objavljenih raziskav želimo prikazati materialne osnove, da bi razumeli obseg, vsebino in probleme vzgojnoizobraževalnega in kulturnega značaja skupnega slovenskega kulturnega prostora.

Za potrebe pouka geografije lahko predstavimo obsežna dela, ki so rezultat prizadevanj raziskovalcev na področju sodobnih geografskih problemov narodnostno mešanih ozemelj, odprte meje in prostorskih problemov narodnosti v Sloveniji ter slovenske manjšine v sosednjih državah v Italiji, Avstriji in na Madžarskem. Gradivo sicer ni dovolj sistematično, vendar bo lahko služilo učiteljem osnovnih in srednjih šol kot izhodišče za obravnavanje tistih pojavov in procesov, ki so povezani s socialnoekonomsko preobrazbo manjšin in narodnosti poseljenih obmejnih območij mešanih etničnih ozemelj.

Posebej je predstavljena problematika izobraževanja narodnosti v SR Sloveniji, kot tudi šolanje otrok slovenske manjšine v Italiji, Avstriji in na Madžarskem. Spoznavanje te problematike bo omogočilo razumevanje vrste procesov in pojavov, pa tudi pogojev, v katerih žive in delajo Slovenci onstran naših meja kot tudi primerjavo in vzorejanje možnosti, ki jih imajo narodnosti pri nas.

Uredništvo se posebej zahvaljuje prof.dr. Vladimiru Klemenciču, ki je to gradivo zbral in predlagal za objavo. Gradivo je rezultat njegovega 35-letnega raziskovanja tega problema. Objava tega materiala naj bo spodbuda za še bolj intenzivno in sistematično raziskovalno delo ter možnost za predstavitev te problematike v vzgojnoizobraževalnem delu.

Slavko Brinovac

SVLOVENCI, OPRTA MEJA IN NARODNOSTNO

MEJANA OBMOČJA

IZHODIŠČNA NAČELA ZA VREDNOTENJE SOCIOGOSPODARSKIH IN PROSTORSKIH
PROBLEMOV SLOVENCEV V ITALIJI

BESEDA UREDNIKA

UVOD K TEMATSKI ŠTEVILKI

Vladimir Klemenčič* Karel Šiškovič**

Načelo skupnega slovenskega prostora za svojo osnovo jemlje duhovno in kulturno združenost in sožitje vseh delov in vseh pripadnikov svojega naroda, ne glede na to, kje žive in delajo, hkrati s tem pa naklonjeno odprtost do kultur, ki se z njimi srečuje in prepleta. V tem smislu pojmuje tudi vlogo obeh narodnih skupnosti, Madžarov in Italijanov - ki sta nepogrešljivi del slovenskega kulturnega prostora, hkrati pa del kulture svojih matičnih narodov v Italiji in na Madžarskem.

Za razumevanje tega problema smo se odločili, da v Obzorniku prikažemo del raziskav, ki so jih slovenski geografi opravili na tem področju. Z izborom že objavljenih raziskav želimo prikazati materialne osnove, da bi razumeli obseg, vsebino in probleme vzgojnoizobraževalnega in kulturnega značaja skupnega slovenskega kulturnega prostora.

Za potrebe pouka geografije lahko predstavimo obsežna dela, ki so rezultat prizadevanj raziskovalcev na področju sodobnih geografskih problemov narodnostno mešanih ozemelj, odprte meje in prostorskih problemov narodnosti v Sloveniji ter slovenske manjšine v sosednjih državah v Italiji, Avstriji in na Madžarskem. Gradivo sicer ni dovolj sistematično, vendar bo lahko služilo učiteljem osnovnih in srednjih šol kot izhodišče za obravnavanje tistih pojavov in procesov, ki so povezani s socialnoekonomsko preobrazbo manjšin in narodnosti poseljenih obmejnih območij mešanih etničnih ozemelj.

Posebej je predstavljena problematika izobraževanja narodnosti v SR Sloveniji, kot tudi šolanje otrok slovenske manjšine v Italiji, Avstriji in na Madžarskem. Spoznavanje te problematike bo omogočilo razumevanje vrste procesov in pojavov, pa tudi pogojev, v katerih žive in delajo Slovenci onstran naših meja kot tudi primerjavo in vzporejanje možnosti, ki jih imajo narodnosti pri nas.

Uredništvo se posebej zahvaljuje prof.dr. Vladimíru Klemenčiču, ki je to gradivo zbral in predlagal za objavo. Gradivo je rezultat njegovega 35-letnega raziskovanja tega problema. Objava tega materiala naj bo spodbuda za še bolj intenzivno in sistematično raziskovalno delo ter možnost za predstavitev te problematike v vzgojnoizobraževalnem delu.

Slavko Brinovec

* dr. red.univ.prof., Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, Univerza Edvarda Kardelja, 61000 Ljubljana, Aškerčeva 12

** dr. polit. ved. glej izvideček na koncu Obzornika

Prof.dr. Vladimir Klemenčič

Po drugi svetovni vojni moremo slediti tako na področju geografskih kot drugih družboslovnih in humanističnih ved vse bolj poglobljenim raziskavam, ki so posvečene položaju in funkciji narodnih manjšin. Medtem ko smo v slovenski geografiji temu vprašanju pričeli posvečati posebno pozornost že pred tremi desetletji, pa so v drugih evropskih deželah pričeli s proučevanjem tega pojava šele v zadnjem desetletju. Pri regionalno geografskih, zlasti pa družbenogeografskih raziskavah Slovenije, smo povezovali raziskave funkcije in položaja narodnih manjšin s proučevanji funkcije odprtosti meje, razvojem obmejnih in nerazvitih območij in prekomejnim povezovanjem Slovenije oziroma Jugoslavije s sosednjimi državami, oziroma s prekomejnim povezovanjem obmejnih območij Slovenije in sosednjih držav Italije, Avstrije in Madžarske. Slovenci so namreč kot manjšina (pomešano) poseljeni onstran meje v Italiji z večinskim italijanskim narodom na Tržaškem, Goriškem, Beneški Sloveniji, Reziji in Kanalski dolini na Koroškem in Štajerskem z večinskim nemško avstrijskim prebivalstvom in na Madžarskem v Porabju z večinskim madžarskim narodom. V SR Sloveniji so v Prekmurju Slovenci kot večinski narod poseljeni z madžarsko narodnostjo (odnosno manjšino), v Koprskem primorskem pa so Slovenci poseljeni kot večinski narod z italijansko narodnostjo. Slovenski geografi smo posvečali posebno pozornost spreminjanju poselitve in spreminjanju strukture prebivalstva po narodnosti. Na to je vplivalo prestrukturiranje tamkajšnjega prebivalstva iz agrarne v poliurbano ali urbano strukturo in mednarodno tranzitne prometne funkcije s tokovi blagovnega, osebne prometa in pretoka informacij. Pri tem smo geografij pozorno proučevali učinke družbenoekonomskih procesov na spreminjanje funkcije in zunanje podobe pokrajine ter na preoblikovanje narodnostno pretežno homogenih obmejnih območij v narodnostno mešana območja. Rezultati naših dosedanjih raziskav o vlogi slovenske manjšine, ki živi na območju sosednjih držav in funkciji madžarske in italijanske manjšine (narodnosti), ki živi v obmejnih območjih SR Slovenije v Jugoslaviji v sklopu družbenoekonomskih procesov in procesov spremembe in funkcije preobrazbe pokrajine, smo pokazali, da zaradi prepletenosti v sklopu prekomejnega sodelovanja nastaja nov tip pokrajine "obmejna regija". Ugotovili smo tudi, da je v tem mednarodnem prekomejnem sodelovanju znanje jezika in poznavanje kultur dveh narodov dveh sosednjih držav za odpravljanje meje kot pregrade vse bolj pomembno ne samo za sodelovanje dveh sosednjih držav, temveč tudi za pretakanje tokov blagovnega in osebne prometa, informacij in znanja med državami širšega evropskega prostora. Naše raziskave so tudi pokazale, da so v tem procesu odpiranja meje ob jugoslovanski meji na območju Slovenije in sosednjih držav pomemben element Slovenci v sosednjih državah in Madžari in Italijani v SR Sloveniji.

Prof.dr. Vladimir Klemenčič

IZHODIŠČNA NAČELA ZA VREDNOTENJE SOCIOGOSPODARSKIH IN PROSTORSKIH PROBLEMOV SLOVENCEV V ITALIJI

Vladimir Klemenčič* Karel Šiškovič**

Teorija, še bolj na praksa, ko sta pozitivno obravnavali vprašanja narodnih manjšin, sta se ukvarjali samo z nekaterimi manjšinskimi značilnostmi: z enakopravnostjo v človeškem smislu, jezikom, kulturo in šolo. Zanimarjali sta predvsem ali povsem socialno-ekonomske in prostorske strukturne značilnosti, ki so nepogrešljiv del celovitega objekta družbene skupnosti narodno-manjšinskega značaja. V teoriji, še bolj pa v dnevni politični praksi se ta okrnjen način obravnavanja problematike narodnih manjšin še vedno v glavnem nadaljuje in s tem zamegljuje celovitost problemov družbenih skupnosti narodno-manjšinskega značaja.

V bistvu se narodne manjšine na splošno obravnavajo kot skupnosti, ki imajo lastne značilnosti le na jezikovnem, kulturno-prosvetnem in šolskem področju, ne upoštevajo jih pa, ko gre za njihova specifična socialna, gospodarska in prostorska vprašanja, ki naj bi bila splošno veljavna za vso ali za vse državne skupnosti, v okviru katerih žive narodne manjšine.

Glavna pomanjkljivost takega načina obravnavanja je v samem načelnem izhodišču pristopanja k narodno-manjšinski problematiki. Večinska družbena skupnost, ki ima ne glede na svojo notranjo razvejanost v družbeno-gospodarskem in političnem smislu "vso" oblast v rokah - oblast v širšem smislu, ker ne gre le za politično, državno ali upravno, pač pa tudi za socialno in gospodarsko oblast - težko priznava celovitost narodno-manjšinske skupnosti kot specifične družbene skupnosti. Istočasno pa sama narodna manjšinska skupnost zaradi pritiskov, ki jih je deležna in zaradi splošnega vzdušja objektivnega in subjektivnega pogojevanja, v katerem živi, stopa pogostoma v boj za tiste dele svojih pravic, ki jo na zunaj in na znotraj označujejo kot narodnostno različne, ne postavlja pa zahtev po ohranitvi in razvoju drugih značilnosti, ki jo socialno, gospodarsko in čisto tudi prostorsko specifično predstavljajo.

Narodna manjšina, ki je del družbenogospodarske in prostorsko konstituirane nacije in živi kot ločeni del nacije v državi drugega naroda, je dejansko razdvojen fragment družbene skupnosti z enotnimi nacionalnimi značilnostmi. Ta fragment bi v teoriji lahko s celotno nacijo imel poleg splošnih nacionalnih tudi socio-gospodarske in prostorske značilnosti. Ker pa živi oddvojen od lastne nacije, ohranja skupne nacionalne značilno-

* dr. red.univ.prof., Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, Univerza Edvarda Kardelja, 61000 Ljubljana, Aškerčeva 12

** dr. polit. ved, glej izvleček na koncu Obzornika

sti. Marsikje ohranja zato, ker živi ločeno od lastne nacije, le del njenih skupnih socio-gospodarskih in prostorskih značilnosti, saj je istočasno prisiljena prevzemati sociogospodarske in prostorske značilnosti države in družbene skupnosti, v kateri živi. To pa pomeni, da v optimalnem primeru ohranja le del svojih nacionalnih značilnosti (jezik, kulturo, šolstvo). Kljub meji ohranja "latu sensu" prostorsko kontinuiteto z lastno nacijo, vendar zaradi drugačnega ambienta vplivata nanjo posredno in neposredno sociogospodarska in tudi prostorska stvarnost večinske družbe države, v kateri živi. V tem smislu prihaja do diversifikacije njene sociogospodarske in prostorske značilnosti "latu sensu", medtem ko po drugi strani, "strictu sensu", ne izginjajo njene posebne sociogospodarske in prostorske značilnosti, ki so podobne vsaj po izhodiščih sociogospodarskim in prostorskim značilnostim njene nacije v matični državi.

Zaradi večje moči konstituirane nacije, družbene skupnosti in države, v kateri živi, začena narodna manjšina že zaradi tega izgublja nekatere lastne značilnosti, zlasti tam, kjer deluje mnogo bolj učinkovito objektivni dejavniki večinskega naroda; to je drugačna nacionalna družbena ter gospodarska stvarnost skupno s kolokacijo manjšinskega ali nacionalno mešanega ozemlja v drugodržavni ali drugodružbeni konstituirani prostorski ureditvi. Če si pa omissimo narodno manjšinsko skupnost kot rezultat prepletajočih se procesov tako na prostoru nacije, h kateri spada, kot na prostoru druge nacionalne skupnosti, h kateri spada ozemeljsko iz raznih zgodovinskih vzrokov, lahko zaključimo, da je zanjo velika tragedija, ker je politično prostorsko odvojena od lastne nacije. Postavljajo se ji vsestranske ovire za "naraven" razvoj, "latu sensu", na sociogospodarskem področju in prostorskem območju. Vsestranske ovire v smeri takšnega razvoja pa povzročajo v sodobnem in perspektivnem razvoju manjšini tudi druge ovire za nacionalno samobitnost in za nadaljnji nacionalni razvoj.

Tako prihaja do dveh procesov: na eni strani do še stopnjevanega odvajanja nacionalne manjšine od lastne nacije, kar še povečuje sociogospodarsko in prostorsko odvojenost, ki privede do slabitve sociogospodarskih in prostorskih značilnosti, ki so skupne nacionalne manjšini in naciji, h kateri spada, na drugi strani pa sociogospodarska in prostorska struktura državne in družbene skupnosti, v kateri živi manjšina, čedalje bolj pogojuje in "vsiljuje" manjšini drugačne značilnosti. Proces repulzije na eni in atrakcije na drugi strani spreminjajo objektivno, če že ne subjektivno značaj narodne manjšine. Vsiljujejo ji socialno in prostorsko strukturo, ki ni njej izvirna z najrazličnejšimi posledicami: s postopno izgubo nacionalnih značilnosti, asimilacijo in raznaroditvijo. V kolikor bi obveljala načela tendenc vsrkanja drugonarodnega telesa-manjšine s strani večinske nacije, ki dominira v državi, kjer živi narodna manjšina, je jasno, da bi bila historično vsaka narodna manjšina obsojena na asimilacijo in raznaroditev. Če bi se v zadnji konsekvenci naslanjali na teorijo in prakso načel, ki so izšla na gospodarskem, socialnem in političnem področju iz meščanske revolucije, ko so se na primer na političnem področju ravnali po načelih "svobodne izbire" in "formalne enakopravnosti", na sociogospodarskem področju pa po načelih "svobodne izbire" in "zasebne pobude" ter popolne sproščenosti tržnega mehanizma, postaja jasno, da je historično vsaka narodna manjšina obsojena na asimilacijo in raznaroditev.

Že pred prvo svetovno vojno, med obema vojnama, predvsem pa po drugi svetovni vojni, so zlasti v okviru Lige narodov, oz. v okviru OZN, prišli v

teoriji in praksi do spoznanja, da je potrebno, najti oblike zaščite, ki bi zagotavljale narodnim manjšinam zaščito njihove značilnosti in da je nemogoče pristopiti k tem vprašanjem z načeli "tržnega mehanizma". Z načelom "o enakopravnosti pripadnikov" manjšin se je zlasti po drugi svetovni vojni izoblikovalo mnenje o potrebi zaščite manjšinskih nacionalnih skupnosti kot posebnih in specifičnih družbenih skupnosti, kar je prav gotovo pripomoglo k izoblikovanju novih teorij in delno tudi prakse celovitejšega obravnavanja problematike narodnih manjšin. Vendar teorija in praksa še nista v celoti zajeli kompleksne celovitosti narodnih manjšin, ki predstavljajo subjekt ne le na področju nacionalne specifike, "stricto sensu", pač pa tudi na področju sociogospodarske in prostorske problematike.

Primer prvega večjega poskusa kompleksnega in celovitega obravnavanja te problematike je prišel do izraza na Mednarodni konferenci o manjšinah, ki je bila v Trstu leta 1974. Tu se je posebna delovna skupina bavila izključno s sociogospodarskimi in prostorskimi problemi manjšin. V praksi pa obstaja v Evropi tudi konkreten primer, kako so bili zajeti v upravno, gospodarsko in politično ureditev določene manjšinske skupnosti tudi aspekti sociogospodarske in prostorske zaščite. Tako je na Južnem Tirolskem nemška narodna skupnost dobila določen specifičen status zaščite tudi na sociogospodarskem in prostorskem področju.

Iz omenjenih teoretičnih izhodišč in konkretne aplikacije statusa zaščite nemške manjšine na Južnem Tirolskem se naravnost vsiljuje potreba, da se takšno obravnavanje manjšin posploši in preide k reševanju manjšinskih vprašanj po načinu, ki bolj odgovarja sedanjemu času ter je povezan s splošnimi tendencami podružbljanja in množičnega pretakanja ljudi in blaga v mednarodnem merilu.

Pri tem pa je potrebno računati na odpore pretekle mentalitete in preživele strukture. Narodne manjšine so bile pogostoma predmet spora med državami. Zato so marsikdaj države instrumentalizirale svoje lastne ali tuje narodne manjšine v svoji politiki do sosednjega ali drugega partnerja. To je predvsem izhajalo iz državniškega načela, da predstavljajo narodne manjšine objekt politike kot skupek pripadnikov druge narodnosti, niso pa družbena skupnost z lastnimi značilnostmi. Narodna manjšina je bila skoraj vedno obravnavana kot pasiven element, ki lahko pričakuje le asimilacijo in raznaroditev. Zadovoljna pa mora biti, če ji konjunkturna politika dovoljuje določeno "nacionalno dihanje". Bila je bolj talec ali predmet spora kot pa skupnost, ki ima pravico, da se v mejah realne in zgodovinsko opredeljene možnosti izreka o svojih lastnih problemih in išče lastne rešitve.

V tem pogledu je bil storjen velik korak naprej tako v teoriji kot praksi, ko so bila v Jugoslaviji po drugi svetovni vojni v kontekstu specifičnega gledanja na rešitev družbeno gospodarskih in političnih problemov izdelana nekatera načela, ki dvigajo narodne skupnosti oziroma narodnosti na raven specifične družbene skupnosti kot nosilca lastnih interesov in lastnih rešitev. V tem smislu je narodna manjšina oziroma narodnost prikazana kot družbeno telo med družbenimi telesi, kot subjekt med subjekti, ki mu je treba zagotoviti ne le avtonomije, ampak tudi raven odločanja in samoodločanja, kratka samoupravljanja v kontekstu določene družbene, gospodarske in politične stvarnosti.

Verjetno je to izhod iz zagate, v kateri tičijo tako teoretiki kot praktiki narodnomanjšinskega vprašanja, ker se jim stalno vsiljuje neka navidezno nerešljiva ali težko rešljiva antinomija med nacionalnim in družbenim, med specifikom in splošnim. Ta antinomija pa izhaja iz še vedno obstoječega, globoko zasidranega in skoraj povsod prisotnega načela "lastninskega značaja" države v pogledu na prostor, družbo in državljane. Vsaka država se zaradi uveljavljanja načela suverenosti ima za edinega subjekta, ki odloča o sociogospodarskih značilnostih vseh državljanov brez izjeme. Dejstvo, da si država lasti ves državni prostor, povzroča nekatere posledice zlasti narodnim manjšinam, ki živijo na določenem delu državnega ozemlja. Za državo in za večinsko družbeno skupnost je nepojmljivo, da bi odločanje ali soodločanje o prostoru, ki je naseljen z narodno manjšino, prepustili tudi narodni manjšini. Za državo in večinsko družbeno skupnost je jasno, da mora o tem prostoru odločati edinole večinska skupnost, medtem ko se mora narodna manjšina podrežati odločitvam večinske skupnosti. Posledice tega se kažejo v krčenju obsega preselitvenega prostora narodnih manjšin ob istočasnem širjenju prostora večinske skupnosti.

V teorijah in zahtevah narodnih manjšin je bila zlasti v zadnjem času v ospredju skrb za prostor, ki je ena od bistvenih značilnosti narodne manjšine oziroma ena od objektivnih jamstev za njen nadaljnji obstoj in razvoj. V preteklosti, ko se še ni bil začel vsestranski proces urbanizacije, modernizacije in industrializacije območij, pretoka ljudi in dobrin v državnih in širših skupnostih, je bil lahko še prostor za narodno manjšino objektivno jamstvo, ki je bilo v pogojih agrarne statične družbe ogroženo od večinske narodne skupnosti le ob robu z manjšino poseljenega območja. Z močno stopnjevanimi gospodarskimi procesi po drugi svetovni vojni je postal prostor v Evropi dobrina, ki ga potrebuje družba za vse svoje razvojne potrebe. S širjenjem neagrarnih urbanih funkcij se je tudi na podeželju pričel proces zmanjševanja kmetijskega in večanje obsega za urbane in negospodarske funkcije potrebnega prostora. S tem v zvezi večinska družba sili v osrčje narodnomanjšinskega prostora. Z odvzemanjem prostora manjšini je večinska družba začela še intenzivneje ogrožati eno od objektivnih jamstev za obstoj in relativen razvoj narodne manjšine. Veliki razvojni procesi gospodarskega značaja zaradi čedalje večje mobilnosti delovne sile praznijo narodnomanjšinski prostor. Začel se je proces intenzivne socialne in prostorske mobilnosti prebivalstva, ki spreminja podobo in funkcijo prostora. Zaradi "lastninskega" pristopa do prostora je večinska družbena skupnost obravnavala in obravnava narodno manjšinski prostor kot lasten prostor. Sama odloča o njegovem namenskem izkoriščanju in s tem tudi o spreminjanju zunanje podobe pokrajine, ne da bi pri tem pritegovala narodno manjšino k odločanju in soodločanju. Večinski družbeni skupnosti je samo ob sebi razumljivo, da gleda na narodno manjšino kot na skupek lastnih sodržavljanov, ki morajo kloniti pred vsesplošnimi potrebami z edino pa še to relativno garancijo premoženjskih odnosov do posameznikov. Takšen način gledanja in obravnavanja izhaja iz predpostavke, da nacionalna značilnost dela prebivalstva ne more ustaviti razvojnih procesov, in kakor mora posameznik v oddaljenem zaledju večinske skupnosti kloniti pred družbenimi procesi, tako mora tudi narodna manjšina kloniti pred interesi širše skupnosti.

S procesom krčenja narodnomanjšinskega prostora se hkrati odvijajo tudi sociogospodarski procesi, ki spreminjajo socialno in gospodarsko strukturo narodne manjšine. V bistvu je razširjeno mnenje, da narodne manjšine

v Evropi ne predstavljajo socialnega in gospodarskega potenciala, ki bi bil višji od socialnega in gospodarskega potenciala večinske skupnosti. Zaradi takega pojmovanja je "logično", da je narodna manjšina, ki ima šibko socialno strukturo v fazi razkroja njene agrarne strukture in tradicionalnega kmetijstva, postala rezervoar delovne sile na nizki stopnji kvalifikacije. V tem kontekstu prihaja na prostor, kjer živi narodna manjšina, in v sami strukturi manjšine do takega značaja prepletajočih se procesov, ki vodijo manjšine v socialno gospodarsko degradacijo, v končni konsekvenci pa v asimilacijo in raznarodovanje. V narodno manjšinskem prostoru prihaja do vsestranskega vdora večinske družbe v zvezi z gradnjo rezidenčnih naselij, infrastruktur različnega značaja, do razvoja na novo lociranih gospodarskih objektov in dejavnosti, potreb po zelenih rekreacijskih območjih, rekreacijskih in športnih centrih. Ti objekti pa zaradi zaostajanja manjšine v socialni mobilnosti in s tem tudi za potrebami, ki jih ima urbana družba, služijo predvsem večinski urbani družbi, ki si nenehno ustvarja prednosti v socialni mobilnosti prav na manjšinskem prostoru. Zaradi zaostajanja v socialni mobilnosti je narodna manjšina prisiljena prepuščati svoj lasten prostor večinski družbi. Neustrezno kvalificirana se mora na nenaraven način vključevati v modernizirano urbano družbo in zapuščati svoj prostor. Spremeniti mora svojo socialno populacijsko strukturo in na svoj prostor navezane gospodarske dejavnosti. V večini primerov se mora zaradi svojega šibkega gospodarskega potenciala vključevati v sociogospodarske procese večinskega naroda.

V tem nenaravnem procesu socialnega prestrukturiranja manjšine so ji zaradi že prej obstoječega neskladja v sociogospodarskem razvoju večine in manjšine zaprte možnosti prehajanja v določene funkcionalne strukture urbane družbe. Prav ta odpira in pospešuje asimilacijske in raznarodovalne procese, ki jih spremljajo specifični procesi socialne in prostorske mobilnosti prebivalstva. Iz tradicionalnega manjšinskega ozemlja se morajo očisljevati pripadniki manjšine, na njihovo ozemlje se pa doseljujejo pripadniki večinskega naroda. Ker je večinskemu narodu, ki prihaja na ozemlje manjšine, zagotovljena uporaba njegovega jezika v vseh oblikah življenja, ki so značilne za urbano družbo, spremlja te procese poleg okrnjevanja manjšinskih socioekonomskih in prostorskih značilnosti tudi okrnjevanje manjšinskih značilnosti na področju jezika in kulture. Pripadniki manjšin, ki se v tem procesu razseljujejo iz svojega manjšinskega prostora in naseljujejo v mestih ali na prostorih večinskega naroda, pa izgubljajo zaradi neupoštevanja specifičnosti položaja take novonastale skupine s strani večinskega naroda vse značilnosti narodne manjšine v jezikovno-kulturnem in sociogospodarskem pogledu.

Če si tolmačimo dosednaje prostorske in sociogospodarske procese kot ustaljeno stvarnost in prakso, bi morali priti do pesimističnega zaključka, da je usoda narodnih manjšin, razen redkih izjem, zapečateni in da je pričakovati njihovo bolečo ali nebolečo asimilacijo. Vendar dinamični sociogospodarski procesi urbane družbe, ki so povezani z mobilnostjo prebivalstva in fleksibilnim spreminjanjem izrabe zemlje, odkrivajo poleg nekaterih že omenjenih za manjšine neugodnih pojavov tudi nove pozitivne procese subjektivnega značaja. Sociogospodarski procesi povzročajo poleg ekonomskih premikov, ki so pogostoma neskladni v čedalje večji meri tudi prodiranje spoznanj in zavest o nujnosti skladnejšega razvoja, ki mora biti zasnovan na načelu priznavanja človekovih potreb in s tem načrtnega oblikovanja takih socioekonomskih premikov, ki bodo v službi objektivnih

potreb in koristi celotne družbene skupnosti. Zaradi tega naraščajo tendence po počlovečenju družbeno-gospodarske stvarnosti in prostora, ki naj služi tudi interesom človeka in s tem tudi manj številnim družbenim skupnostim, narodnim manjšinam. Ta tendenca se kristalizira v naraščajočih množičnih političnih in kulturnih gibanjih, ki se upirajo vsakršnemu spontanemu delovanju in teže k pritegovanju čimvečjega števila ljudi k odločanju in soodločanju pri nadaljnjem spreminjanju sedanje in bodoče sociogospodarske in prostorske podobe večjih ali manjših držav, večjih ali manjših bivalnih in produkcijskih središč. Če izhajamo iz te ugotovitve, moramo odklanjati prav tako misel, da je asimilacija narodnih manjšin "nujna", "logična" in "naravna", saj moramo tudi problematiko narodnih manjšin uokviriti v kontekst tako sociogospodarskih in prostorskih gibanj kot tudi v kontekst masifikacije zavesti o preureditvi sociogospodarskih in prostorskih gibanj v pozitivni smeri, odklanjajoč neskladja, spontanost, majorizacijo manjšega, likvidacijo posebnosti in specifičnosti. To pa pomeni, da je tudi vprašanje sociogospodarske in prostorske problematike narodnih manjšin del vesplošnih tendenc k izrazito bolj demokratično urejeni družbeni stvarnosti, ki naj ne odloča več lastninsko in avtoritarno o vseh vprašanih organizirane družbe, pač pa naj masificira in decentralizira tudi odločitve in naj odloča le v okviru vsklajenosti vseh interesov večjih in manjših skupnosti za določene koncepte razvoja.

Na področju narodnomanjšinske problematike pa je to možno konkretizirati v smislu upoštevanja objektivnih interesov narodnih manjšin do obstoja, prav tako pa tudi zahtev objektivnega in subjektivnega značaja po njihovem razvoju. Skratka, narodne manjšine je treba imeti za družbeno skupnost, ki ima svoje posebne nacionalne specifičnosti, sociogospodarske interese in potrebe in ki živi na določenem prostoru.

Ko gre za ta prostor, za nacionalno specifikost in za specifične sociogospodarske potrebe, se mora večinska skupnost na enakopravni podlagi soočati s specifičnimi potrebami narodne manjšine. Uveljaviti se mora pojem "kolektivne enakopravnosti", ki naj nadomešča v splošnih problemih pojem "individualne enakopravnosti". Če se rešitev problemov narodnih manjšin premakne iz načela "individualne enakopravnosti" k načelu "kolektivne oziroma skupinske enakopravnosti", pomeni to pritegnitev narodne manjšine k soodločanju o problemih, ki se nanašajo na manjšino kot skupnost in ne kot seštevek pripadnikov. Le-ta ne more dajati sinteze kolektivnih potreb. Zato je jasno, da mora večinska skupnost razumeti, kako nujno je izoblikovati instrumente in oblike soočanja in soodločanja za manjšinsko skupnost, ki pa v teh instrumentih in oblikah ne sme biti majorizirana, pač pa vzeta v poštev kot enakopraven partner odločanja. V nasprotnem primeru je tudi najbolj demokratična, najbolj decentralizirana v odločanju in najbolj masificirana družba v odnosu do narodne manjšine avtoritarna in diktatorska.

Pojem demokratizacije vsakega družbenega in gospodarskega procesa ne more biti last večinske družbe, če ni istočasno vsakdanja praksa tudi za narodnomanjšinsko skupnost. Dosedaj je v meščanski družbi prav prevladovalo načelo, da se mora narodnomanjšinska družba vključiti v splošne tokove večinske skupnosti, češ da je to najboljši način za demokratično urejanje tako problemov večinskega kot manjšinskega naroda. Objektivna in subjektivna specifična teža večinske družbe pa je takšna, da je iluzorno pričakovati demokratično soočanje in odločanje med večinsko in manjšinsko skup-

nostjo na podlagi takimenovane majorizacije, ki je vedno delovala le enosmerno, to je v korist večinske skupnosti.

Specifičnost narodne manjšine izhaja iz dejstva, da si je le-ta v teku zgodovine objektivno izoblikovala svoj specifičen sistem notranjih in zunanjih odnosov, ki imajo največ skupnega s sistemom lastne nacije, od katerih je po prostorskem in družbeno gospodarskem sistemu ločena, zato ima pa marsikaj skupnega s sistemom večinske skupnosti, v kateri živi. Vse do sedaj je večinski sistem objektivno in prepogostoma tudi subjektivno deloval v treh smereh: razdvajal je narodno manjšino od njenega matičnega dela nacije, stopnjeval je vključevanje manjšine v večinski družbeni sistem, izkoreninjal je manjšinske značilnosti, kar je vse skupaj pospeševalo asimilacijo.

Sedaj je dozorel trenutek, da se ta proces zaustavi. Čedalje večja soodvisnost držav in državnih družbenih skupnosti, čedalje večji pretok ljudi in dobrin, čedalje večja tendenca k izboljšanju odnosov med državami in k sodelovanju med državami ter celo med državami z različnimi družbenimi sistemi, prinaša narodnim manjšinam nov položaj v družbi. Narodna manjšina v novi poziciji ne more imeti značaj talca, kot so ji ga doslej pripisovale večinske družbene skupnosti. Z novo funkcijo postajajo zlasti manjšine, ki prebivajo v obmejnih regijah ob odprti meji, kot na primer slovenska v Italiji, ki prebiva vzdolž celotne kontinentalne jugoslovansko-italijanske meje ter italijanska manjšina, ki prebiva v SR Sloveniji in Hrvatski v Jugoslaviji, nosilec vsestranskega povezovanja in zблиževanja narodov obmejnih držav. Ko potencialni dejavnik takega povezovanja in zблиževanja postajajo manjšine le, če jim je zagotovljena možnost oplajanja z nacionalnimi specifičnostmi, ki jih nenehno in logično razvija njihova nacija v matični državi. Zagotovljena jim mora biti tudi možnost avtonomnega razvijanja lastnih nacionalnih značilnosti v državni skupnosti, v kateri živijo enakopravno z razvojem skupnosti večinskega naroda. Omogočen mora biti razvoj manjšinskega jezika in kulture ustrezno potrebam družbenega in tehnološkega razvoja države ter ustrezno razvoju socioekonomskega in prostorskega razvoja pri večinskem narodu.

Iz vsega tega izhaja, da je prišel čas, ko mora večinska skupnost upoštevati obstoj narodne manjšine kot specifičnega telesa z lastnimi nacionalnimi značilnostmi, med katere so vključene poleg jezikovnih, kulturnih in izobraževalnih tudi sociogospodarske in prostorske značilnosti. Prostor, na katerem živi narodna manjšina samostojno ali pomešano z večinskim narodom, mora dobiti posebne karakteristike, ki bodo omogočile uveljavljanje nje sistema odločanja in soodločanja večinske skupnosti skupno z manjšino na vseh področjih javnega in zasebnega življenja. Večinska skupnost mora pritegniti manjšino k soodločanju o vseh problemih, tako posameznih kot celotnega kompleksa problemov na z manjšinami poseljenih ozemljih, tako kulturnoprosvetne, jezikovne in izobraževalne kot socioekonomske in prostorske narave. Večinska skupnost mora poskrbeti za izoblikovanje takega sistema soodločanja o načinu reševanja skupnih problemov večinskega naroda in manjšine, ki bo prinašal take skupne rešitve, da ne bo več obstoj in razvoj narodne manjšine ogrožen in izpostavljen asimilaciji in raznarodovanju. Obstoj narodne manjšine je lahko zagotovljen le tedaj, če se ji ni potrebno odrekati lastnemu prostoru in lastnim sociogospodarskim potencialom v okviru razvoja celotne družbe.

Narodna manjšina se ne sme vase zapirati, ker takšna politika ni zanjo perspektivna, temveč celo pogubna. Narodna manjšina mora biti skupnost odprtega tipa, ki sprejema vase impulze od zunaj in nudi lastne impulze navzven. Oplaja se v skupni družbi in to družbo tudi sama oplaja. Večinska skupnost pa mora upoštevati dejstvo, da ima manjšina pri tem manjšo moč, manj potenciala in slabšo sociogospodarsko strukturo od večinske družbe. Zato mora biti manjšina zaščitena pred objektivnimi impulzi negativnega značaja. Ta zaščita je lahko pravna, politična, toda družbeno sistemska. Ne glede na pravno in politično zaščito manjšin se mora izoblikovati sistemska zaščita, ki privilegira moment soodločanja o vseh vprašanjih, ki manjšine direktno ali indirektno tangirajo, še zlasti pri tistih vprašanjih, ki so povezana z velikimi spremembami sociogospodarskega in prostorskega značaja ob pogojih razkrajjanja na kmečko zemljo navezane stare klasične in agrarne strukture prebivalstva manjšine ter oblikovanja nove gospodarske, socialne populacijske in prostorske strukture urbane družbe.

Skratka, večinska družba je dolžna poklicati na svojo lastno pobudo ali ob ni na pobudo same manjšine manjšinsko skupnost k soodločanju v primerih manjšinskega značaja.

Večinska družba mora omogočiti, da se narodna manjšina brez ovir objektivno in subjektivno oplaja z razvojem svoje lastne nacije v matični državi, ne da bi pri tem gledala na to kot na negativen pojav, ki bi bil lahko vzrok razkrajjanju večinske skupnosti, kot so o tem menili v preteklosti.

Kako zelo pomembna je zaščita socioekonomskih in prostorskih značilnosti narodnostnih manjšin, nam zelo nazorno izražajo sodobni problemi slovenske narodnostne skupnosti v Italiji, ki živi na prostoru, ki doživlja prav v zadnjem času izredno dinamiko spreminjanja izrabe prostora, kar je povezano z izredno dinamično gospodarsko preobrazbo in s socialno ter prostorsko mobilnostjo in socioekonomskimi spremembami strukture prebivalstva. Te prostorske in socioekonomske značilnosti manjšine v obmejnem prostoru ob italijansko-jugoslovanski meji so posledica najrazličnejših dejavnikov tudi mednarodnega značaja. Po svoji intenziteti kot vsebini spreminjanja prostorskih in socioekonomskih struktur se tako kažejo velike razlike že na majhne razdalje v celotnem obmejnem pasu ob jugoslovansko-italijanski meji, od Trbiža v Kanalski dolini do Milja na Tržaškem. Med pomembne dejavnike tega spreminjanja sodi prav gotovo odprtost meje, ki pogojuje zelo intenzivne mednarodno tranzitne tokove prek številnih mejnih prehodov, od pomembnega tržaškega пристanišča v široko zaledje številnih evropskih držav, zlasti Jugovzhodne in Srednje Evrope ter med gospodarsko razvitim delom Severne Italije in širokim območjem vzhodne Evrope. Mnogi tokovi blagovnega in osebnega prometa, ki prečkajo mejo, so pa tudi sestavni del medkontinentalnih tokov blagovnega prometa. Poleg tega pa odločilno prispeva k spremembam prostorskih in socioekonomskih značilnosti obmejnega, z manjšino poseljenega prostora, širjenje mestnih območij Trsta in Gorice na podeželje v smeri proti državni meji. Urbani-zacija podeželja v zaledju Trsta, Gorice in Trbiža se od druge svetovne vojne dalje izredno hitro stopnjuje in teritorialno širi. S širjenjem mestnega območja Trsta na podeželje se je v kratkih dveh desetletjih spremenila na celotnem tržaškem območju socioekonomska struktura iz agrarne odnosno polagrarne v čisto neagrarne. Podobni preobrazbi sledimo tudi vati demokratično soodločanje in odločanje med večinsko in manjšinsko skup-

na Doberdobskem Krasu in na večini ravninskega dela Goriške. Hkrati pa je agrarna izraba zemlje v zelo hitrem opuščanju na večini kraških območij Goriškega in Tržaškega Krasa, kmetijska proizvodnja je tod že skoraj popolnoma izumrla. O kmetijski izrabi prostora v pravem pomenu besede lahko govorimo le še v obmejnih krajih Goriških Brd in na območju Kanalske doline, čeprav je tudi v Kanalski dolini agrarni prostor močno izpostavljen krčenju na račun novih mednarodno prometno pomembnih funkcij celotne doline. Zato je tod kmetijstvo v veliki meri vezano na tradicionalne oblike izkoriščanja gorskih pašnikov in z njimi povezanega alpskega pastirstva. Beneška Slovenija pa preživlja zaradi intenzivnega zaposlovanja prebivalstva v inozemstvu proces opuščanja izrabe zemlje, kar daje tej pokrajini novo funkcijo bivalnega prostora upokojenim prebivalcem, na robu njenega ozemlja pa dobivajo kraji funkcijo spalnih naselij delavcev, ki so zaposleni v industriji bližnjih krajev Furlanije. Na še nedavno agrarnem prostoru obmejnih območij Goriške in Tržaške pokrajine ter Kanalske doline se širijo urbane funkcije z izgradnjo tovornih postajališč, industrijskih con, servisnih ustanov, gostega cestnega omrežja ter druge infrastrukture, ki je potrebna za intenzivno mednarodno pretakanje blaga in ljudi. Prav te spremembe prostorskega in socioekonomskega značaja na navedenem obmejnem manjšinskem prostoru so narekovale vodstvu in organom inštituta SLORI organizacijo simpozija, ki naj osvetli zaradi že opisanih prostorskih in socioekonomskih premikov v obmejnem prostoru na osnovi raziskav celotnega ozemlja vzdolž jugoslovansko-italijanske meje, vsakega območja posebej in posameznih krajev v območjih Kanalske doline, Beneške Slovenije, Goriške in Tržaške pokrajine novo nastale manjšinske probleme socioekonomske in prostorske narave. Osvetli naj se vse tisto, kar je povezano z neplanskim širjenjem urbanih funkcij večinske družbe na slovensko podeželje ter z degradacijo slovenskih manjšinskih socioekonomskih in prostorskih značilnosti ter s tem na spreminjanje slovenskega bolj ali manj čistega prostora v narodnostno mešana območja. To z manjšino nevsklajeno spreminjanje izrabe kmetijske zemlje za ne-kmetijske urbane namene ter oblikovanje in razvrščanje urbanih funkcij na slovenskem manjšinskem ozemlju odpira tudi vprašanje nevsklajenega razvoja urbane strukture prebivalstva med pripadniki večinskega naroda in manjšine. Izgradnja neagrarnih objektov je na manjšinski prostor pritegnila z novo nastalimi gospodarskimi objekti naselitev pripadnikov večinskega naroda z ustrezno poklicno strukturo prebivalstva. Pripadniki slovenske manjšine se pa zato, ker pobudniki novih gospodarskih dejavnosti na manjšinskem ozemlju niso težili k izobraževanju avtohtonega slovenskega prebivalstva primerno nastali strukturi delovnih mest, morajo izseljevati ali pa zaposlovati le na manj kvalificiranih delovnih mestih. Za tako in na nenaraven način nastalo urbano prostorsko nefunkcionalno strukturo urbanega prebivalstva pri manjšini pa le tej, čeprav je nudila lastno zemljo in prostor družbeni strukturi večinskega naroda, ni zagotovljena možnost razvoja ustrezno lociranih gospodarskih, kulturno-prosvetnih in izobraževalnih institucij na tradicionalnem podeželskem in v mestnem prostoru Trsta, Gorice, Krmina, Čedad, Čente in Trbiža. Tako slovenska manjšina v okviru dosedanjega sistema urbanizacije manjšinskega prostora nima enakopravne možnosti za razvijanje svojih jezikovnih, kulturnih, izobraževalnih, prosvetnih in socioekonomskih značilnosti niti na svojem tradicionalnem manjšinskem ozemlju niti v mestnem prostoru.

Vso to problematiko bodo bolj ali manj podrobno osvetlili referati, ki jih je pripravil naš inštitut za simpozij. Le-ti osvetljujejo na podlagi

temeljitega terenskega proučevanja in anketiranja prebivalstva, da se na vsem prostoru, naseljenem s Slovenci v Furlaniji - Julijski krajini, nahajamo že v vsem povojnem obdobju pred problemi, ki so bili nakazani v splošnem delu referata. Gre za težke socio-gospodarske in prostorske probleme, ki se vključujejo kot slabša komponenta med ravnanje večinske družbe s slovensko narodnostno skupnostjo. Poudariti je treba, da je politično-narodni položaj slovenske narodnostne skupnosti v Italiji relativno ugodnejši kot sociogospodarski in prostorski. Večinska družba je začela razumevati zaradi nastajanja določenih družbeno gospodarskih in političnih procesov, da je treba spremeniti odnos do narodne manjšine, to je do Slovencev v Italiji, v smislu priznanja njihovih pravic na področju nacionalnih pravic, "strictu sensu" (šole, kulture, delno jezika). Ni pa preskočila te meje in si še ni zastavila vprašanja, ki so povezana z reševanjem sociogospodarskih in prostorskih problemov, ki predstavljajo podlago za manjšinsko zaščito in njen obstoj ter svoboden razvoj.

Prav to neupoštevanje potreb po zaščiti sociogospodarskih in prostorskih značilnosti manjšine je povzročilo, da je večinska družba odvzela Slovincem del prostora (delno v Kanalski dolini, ogromno na Goriškem in Tržaškem). Ravnanje večinske družbe pa je tudi prispevalo k populacijskemu prazenju Beneške Slovenije. Pri vsem tem pa je moralo slovensko prebivalstvo gledati na te procese popolnoma pasivno in se podrežati političnim, sociogospodarskim in prostorskim odločitvam ter smerem večinske družbe. Na ta način je večinska družba pogojevala narodno manjšino kot objekt in se držala načel o podrejanju manjšine odločitvam, potrebam in interesom večine. Tako se je odvijal objektivni in subjektiven proces nadaljevanja asimilacije in raznarodovanja. Ohranil se je lahko samo tisti del slovenskega prebivalstva, kateremu ni bila odvzeta zemlja, ali pa mu je uspelo najti ustrezno ali neustrezno zaposlitev na manjšinskem območju ali v krajih v neposredni bližini tega območja, ki so dosegljivi z dnevno migracijo. Večinska družba je vse premalo storila, da bi se z ohranjanjem in razvojem socioekonomskega sistema pri manjšini v njenem prostoru ustrezno razvil socioekonomski sistem, ki bi ustrezal in bil enak s tendencami in dinamiko socioekonomskega razvoja večinske družbe. Saj bi le-to lahko prispevalo k prenehanju asimilacije manjšine.

Danes še vedno ni dovolj raziskan preobrat v zvezi s fenomenom odprte meje in problemi manjšin v obmejnih območjih. V tem smislu so se za manjšinski sistem odprli nekateri pozitivno-objektivni dejavniki, ki lahko vplivajo na obstoj in razvoj manjšinske družbe. Pozitivno-objektivni vplivi, ki začenjajo preraščati v subjektivne vplive, se že delno čutijo, kar pomeni, da se polagoma odpravlja pretekla usmeritev večinske družbe po čim večjem ločevanju manjšine od lastne nacije. Toda učinki odprte meje se morajo vskladiti tudi z drugimi ukrepi, ki pa so še vedno v sferi abstraktne politične dobre volje, niso pa še dosegli raven konkretnih ukrepov. Gre za dvoje vrst ukrepov: za ukrepe na ravni nacionalnih značilnosti, "strictu sensu", in za ukrepe na ravni sociogospodarskih in prostorskih specifičnosti narodne manjšine. Na splošno glede slednjih prevladuje še vedno mnenje, da so ti izven dometa narodne manjšine, ki se mora ukloiniti interesom večine, ki se še vedno postavlja v vlogi "volje vseh državljanov". Zato je potrebno poiskati pogoje, ki naj posredujejo demokratično sociogospodarske in prostorske rešitve. Gre za sistem in instrumente sodločanja o sociogospodarskih in prostorskih problemih, ki zadevajo manjšino. Manjšini naj omogočijo prostorsko ureditev, ki ne bo uničila

kvalitete njenega prostora. V kolikor so pa spremembe socioekonomskega in prostorskega značaja na manjšinskem ozemlju res nujne, mora nuditi večinska družba manjšini tako protivrednost, ki ji bo zagotovila nadaljnji obstoj na lastnem prostoru in tako socialno mobilnost ter izoblikovanje socioekonomske strukture, ki bo adekvatna socioekonomski strukturi večinskega naroda. Nuditi ji mora prostor za nemoten razvoj in prostorsko razvrščanje vseh manjšini potrebnih gospodarskih in negospodarskih dejavnosti, tako za šolstvo, kulturo in prosveto ter za gospodarske dejavnosti, bodisi na podeželju kot v centralnih mestnih območjih.

Literatura

- K.-A. Boesler, Gedanken zum Konzept der politischen Geographie, v "Die Erde", München, Wiesbaden 1972.
- Confini e regioni (Boundaries and Regions), ISIG, Trieste 1973.
- T. Hočevar, A. Lokar, Apliciranje ekonomske politike glede diferenciacije zaposlitvene strukture Slovencev in Italijanov v Trstu, Trst 1974 (ciklostil).
- J.F. Jenny, Beziehungen der Stadt Basel zu ihrem ausländischen Umland, Basel 1969.
- E. Kardelj, Razvoj slovenskega narodnega vprašanja, Ljubljana 1957.
- V. Klemenčič, G. Valussi, Odrpta meja med Italijo in Jugoslavijo in vloga manjšin, Trst 1974 (ciklostil).
- V. Klemenčič, Prostorska urbanizacija in narodne manjšine v srednji Evropi, Trst 1974 (ciklostil).
- V. Klemenčič, Slovenska in italijanska narodna manjšina v luči urbanizacije in odprte jugoslovansko-italijanske državne meje, v "Slovinci v Italiji po drugi svetovni vojni", Ljubljana 1975.
- V. Klemenčič, A. Lokar, R. Strassoldo, Socioekonomski aspekti obstoja in razvoja manjšin, Trst 1974 (ciklostil).
- V. Klemenčič, Vzgojna in izobraževalna dejavnost Ljubljanske univerze v luči potreb zamejskih Slovencev ter italijanske ter madžarske narodnosti v SR Sloveniji, v "Univerza v Ljubljani ob 30-letnici osvoboditve (1945-1975)", Ljubljana 1975.
- A. Lokar, Narodne manjšine: socioekonomski aspekti (rokopis).
- V.Fr. Malchus, Grenzüberschreitende Zusammenarbeit europäischer Grenzregionen, v "Der Europäische Gemeindetag, 4", 1968.
- Probleme Grenznaher Räume I., Innsbruck 1973.
- K. Ruppert, F. Schaffer, Sozialgeographische Aspekte urbanisierter Lebensformen, Hannover 1973.
- K. Šiškovič, Pravne poti do rešitve problemov Slovencev v Italiji, Trst 1974.
- S. Spetič, Kapitalistični proizvodni mehanizem in pojavi asimilacije slovenske manjšine, Trst 1974 (ciklostil).
- V. Turina, D. Cupin, Zgodovinski in politični oris gospodarskega življenja Slovencev v Italiji, Trst 1974 (ciklostil).

L. Volk, Družbenogospodarski premiki in slovenska narodnostna skupnost na etničnem ozemlju na Tržaškem (ciklostil).

V. Vremec, Vloga in delež kmetijstva v organizmu slovenske zamejske skupnosti v Italiji, Trst 1974 (ciklostil).

G. Zaimi, Narodne manjšine v prostoru in času, v "Teoriji in praksi" št. 11, 1976, Ljubljana.

Conti e regioni (Boundaries and Regions), IZIG, Trieste 1973.

T. Hoewar, Sviluppo economico e politica di minoranze linguistiche in Italia, in "Lavoro e sviluppo", Trieste 1974.

J.F. Jenny, Bevölkerung der Stadt Basel zu ihren ausländischen Ursprüngen, Basel 1909.

E. Karmali, Razvoj slovenske narodne manjšine v Italiji, Ljubljana 1972.

V. Klemenčič, G. Varnasi, Občrna meja med Italijo in Jugoslavijo in vloga manjšin, Trst 1974 (ciklostil).

V. Klemenčič, Slovenska manjšina in naroda manjinske v srednjeevropski Evropi, Trst 1974 (ciklostil).

V. Klemenčič, Slovenska in italijanska narodna manjšina v luči organizacije in oblike ter gospodarsko-italijanske državne manjine v "Slovenski reviji", Ljubljana 1973.

V. Klemenčič, A. Lohar, Regionalno-socialno-ekonomski aspekti slovenske manjšine, Trst 1974 (ciklostil).

V. Klemenčič, Vstop in izstop iz slovenskega državnega ozemlja v Italijo, prvi poročila slovenskega inštituta za italijanske študije, Ljubljana 1973.

A. Lohar, Slovenska manjšina, socialno-ekonomski aspekti, Ljubljana 1973.

V.F. Michius, Die Entwicklung der italienischen Minderheiten in der Schweiz, in "Die Schweizerische Eidgenossenschaft", Bern 1973.

Probleme Grenzschichten, I. Lohar, Trst 1973.

K. Ruppert, F. Schaller, Sozialökonomische Aspekte in der italienischen Minderheitenforschung, Hannover 1973.

K. Šišková, Problemi post-razvoja slovenske manjšine v Italiji, Ljubljana 1974 (ciklostil).

S. Špetic, Regionalni proizvodni manjšine in politika, Ljubljana 1974 (ciklostil).

V. Turšič, Civilni izstop iz slovenskega državnega ozemlja v Italijo, Trst 1974 (ciklostil).

SLOVENSKA IN ITALIJSKA NARODNA MANJŠINA V LUČI URBANIZACIJE IN ODPRTE JUGOSLOVANSKO-ITALIJSKE DRŽAVNE MEJE

Vladimir Klemenčič *

Uvod

S splošnim ekonomskim napredkom, ki je po drugi svetovni vojni bolj ali manj zajel celotno Evropo, se je uveljavilo mednarodno tržno usmerjeno blagovno gospodarstvo. Zelo hitro se stopnjujeta blagovna menjava in tranzit blaga med posameznimi deli Evrope, med skupinami držav in med posameznimi državami prek državnih meja. Ker je tempo gospodarskega razvoja med posameznimi deli Evrope ali med posameznimi evropskimi državami neenak, neenak je pa tudi znotraj samih držav, se je pričelo odvijati močno migracijsko gibanje prebivalstva s pretakanjem delovne sile na sezonska dela v smeri od Južne proti Zahodni, Srednji in Severni Evropi. Istočasno pa so se zaradi potreb prebivalstva po rekreaciji izoblikovali turistični tokovi prebivalstva v obratni smeri, in sicer iz držav Zahodne, Srednje in Severne proti Južni Evropi. Vse to pa spremlja oblikovanje gospodarsko močnejše razvitih teritorijev, ki so hkrati tudi področja koncentracije ali zgostitve prebivalstva in delovnih mest.

S stopnjevanim odvijanjem tokov blagovnega in osebnega prometa izqubljajo državne meje svojo funkcijo razdvajanja držav in dobivajo funkcijo gospodarskega, političnega ter kulturnega povezovanja med državami. Obmejna območja na obeh straneh meje, ki so bila zaradi zaprtosti meje še nedavno večinoma gospodarsko slabše razvita kot notranji deli držav, dobivajo z odpiranjem meja novo funkcijo gospodarskih inovacij, ki je izražena z urbanizacijo podeželja in z oblikovanjem novega tipa tako imenovane "obmejne regije".

Za obmejne regije je značilno že tako močno gospodarsko in kulturno prepletanje območij z obeh strani odprte meje, da se funkcije obmejnega povezovanja prebivalstva in krajev obmejnih območij že izražajo v zunanji podobi pokrajine.

Ker evropske državne meje večinoma ne potekajo po etničnih mejah posameznih narodov in žive deli posameznih narodov ob meji v sosednji državi, so z nastajanjem obmejnih regij ob odprti meji problemi zaščite evropskih manjšin vedno bolj politično aktualni za celotno Evropo.

Večje število evropskih nacionalnih manjšin je zakonsko nezadovoljivo zaščiteno ali pa zakonsko sploh niso zaščitene, zato so pogosti politični spori med obmejnimi državami, med manjšino in večinskimi narodom ali pa med manjšino in državo, v kateri nacionalna manjšina prebiva.

Konflikti med manjšinami in večinskimi narodi v obmejnih regijah ob odprti meji zaradi mednarodne prometno geografske pomembnosti ne ovirajo več samo go-

* Dr., red. univ. prof., Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, Univerza Edvarda Kardelja, 61000 Ljubljana, Aškerčeva 12, glej izvleček na koncu Obzornika

spodarski in družbeni razvoj prizadete manjšine in večinskega naroda obmejne dežele, marveč tudi kvarno vplivajo na gospodarski in družbeni razvoj v vseh tistih deželah in državah, ki so soodvisne od normalnega pretakanja njihovega blaga in prebivalstva prek obmejnih regij ob odprtih evropskih mejah (1).

Slovenska in italijanska manjšina ob jugoslovansko-italijanski meji

Značilnosti meje

Jugoslovansko-italijanska državna meja poteka tako, da ne prekriva meje med etničnim ozemljem slovenskega in italijanskega naroda. vzdolž celotnega vzhodnega obmejnega ozemlja Julijske krajine in Furlanije so Slovenci kot nacionalna manjšina pomešani z večinskim narodom - Italijani, v slovenski in hrvatski Istri pa so Italijani kot nacionalna manjšina pomešani z večinskim narodom - Slovenci in Hrvati.

Položaj obeh manjših, italijanske v Jugoslaviji ter slovenske v Julijski krajini in Furlaniji, je ozko povezan s funkcijo odprte meje in s celotnim gospodarskim in socialnim razvojem, kar se izraža v procesu razkroja statične agrarne in z nastajanjem mobilne urbane družbe ter z oblikovanjem urbanega tipa obmejne regije ob italijansko-jugoslovanski meji. Seveda je odločilnega pomena za položaj in obstoj nacionalnih manjših v obmejnih območjih možnost njihovega enakopravnega uveljavljanja v urbanizaciji, v socialnem in gospodarskem razvoju in pri planiranju regionalnega razvoja ob možnosti uporabe njihovega jezika v zasebnem in javnem življenju, tako na delu, pri izobraževanju, oskrbi, kulturi, v prometu, pri izpolnjevanju njihovih državljskih obveznosti v javni upravi in v političnem življenju ter v napisih na javnih ustanovah in topografskih napisih na vsem teritoriju, kjer prebiva narodna manjšina kot avtohtono prebivalstvo.

Jugoslovansko-italijanska meja je ena najbolj odprtih meja v Evropi, čeprav razmejuje državi, ki pripadata različnim političnim sistemoma z različno družbenopolitično ureditvijo. Meja, ob kateri živita slovenska in italijanska manjšina, nudi s svojimi 58 mejnimi prehodi ugodne prometne veze med kraji obmejnih območij na obeh straneh meje med Jugoslavijo in Italijo, hkrati pa tudi veze med evropskimi državami. Ob jugoslovansko-italijanski meji je namreč ugoden prehod iz Sredozemlja v kontinentalni del Evrope. Obmejni prehodi med Italijo in Jugoslavijo na območju SR Slovenije posredujejo najugodnejšo prometno zvezo med Jugoslavijo in Italijo ter med gospodarsko hitro se razvijajočo industrijsko Severno Italijo ter Jugovzhodno in Vzhodno Evropo in z nekaterimi državami Srednje Evrope, kar daje funkciji odprte meje mednarodni značaj. Prek mejnih prehodov na italijansko-jugoslovanski meji se pretakajo tudi mednarodni turistični tokovi med evropskimi državami kot tudi tokovi delovne sile iz manj razvitih v bolj razvita evropska področja.

Mejni prehodi se razlikujejo po funkciji. Devet prehodov je meddržavnega in mednarodnega značaja. Ti služijo osebnemu in blagovnemu prometu na meddržavni in mednarodni ravni. Enajst mejnih prehodov ima značaj stalnih malo-obmejnih prehodov. Ti prehodi služijo za prehajanje meje le prebivalstvu obmejnih območij. Poleg teh je še nekaj sezonskih turističnih prehodov v alpskem svetu, ki služijo planincem, in nekaj sezonskih, na karti neoznačenih prehodov, ki služijo le dvolastnikom zemlje z obeh strani državne meje (2, 3, 4, 5, 6).

Regionalni problemi manjšin ob zaprti meji

Zaprta meja med državama je znak ali posledica večjih političnih trenj med njima. V obmejnih območjih ob zaprti meji so manjšine izolirane od matične države in običajno podvržene političnim in gospodarskim pritiskom, ki se jim zaradi oddvojenosti od matičnega naroda težko upirajo. Najbolj prizadete so obmejne manjšine, pri katerih prevladuje agrarna struktura. Tem je zaradi pritiskov večinskega naroda onemogočena socialna mobilnost in oblikovanje urbane strukture prebivalstva; manjšina z urbano strukturo prebivalstva se namreč lažje upira pritiskom raznarodovanja.

Z novo razmejčitvijo med Jugoslavijo in Italijo po drugi svetovni vojni sta se nekdanji gravitacijski zaledji centralnih krajev Trsta in Gorice razdelili med dva državna teritorija, kar je neposredno v prvih letih po drugi svetovni vojni, ko je bila meja še bolj ali manj zaprta, gospodarsko in socialno močno prizadelo obmejno prebivalstvo, zlasti pa manjšine, ki se niso mogle vsakodnevno povezovati s svojima matičnima državama. Slovenci in italijansko prebivalstvo v jugoslovanske strani je izgubilo zaposlitev v Trstu, Tržiču ali v Gorici v Italiji. Ker na jugoslovanski strani tedaj še ni bilo industrije in večjih krajev zaposlitve, si je moralo slovensko prebivalstvo iskati zaposlitev v notranjosti Slovenije. Italijansko prebivalstvo pa se je iz obmejnih delov Jugoslavije izseljevalo v Italijo, kar je prispevalo k zmanjšanju števila pripadnikov italijanske manjšine v Jugoslaviji. Ker se je italijansko prebivalstvo iz Jugoslavije v velikem številu naselilo na s Slovenci poseljenih območjih Tržaške in Goriške pokrajine, je to prispevalo k povečanju nacionalne pomešanosti prebivalstva v teh dveh pokrajinah.

Tudi kmetje na jugoslovanski strani meje, ki so pred zaprtostjo meje zalagali s svojimi pridelki tržaški, tržiški in goriški trg, so se z velikimi težavami prilagajali novim tržnim pogojem v Jugoslaviji. Spremenjeni pogoji ob zaprti meji so imeli negativne posledice tudi na italijanski strani v trgovini centralnih krajev, zlasti Trsta in Gorice, ki sta pred vojno oskrbovala široka območja, ki danes pripadajo Jugoslaviji. Stagnacija trgovine in drugih gospodarskih funkcij je silila prebivalstvo tržaške in goriške pokrajine k izseljevanju. Ob tem je bila prizadeta tudi slovenska manjšina. Številni Slovenci so se morali izseliti v prekmorske države. V novem okolju so se morali odpovedati svoji nacionalni kulturi in podvreči asimilaciji. To je prispevalo k zmanjšanju števila pripadnikov slovenske manjšine v Julijski krajini in Furlaniji (2).

Regionalni problemi manjšin ob odprti meji

S stopnjevanjem tokov blagovnega in osebnega prometa prek odprte jugoslovansko-italijanske meje je v obmejnih krajih napredovalo gospodarstvo, povezano s tem se je tudiboljšala socialna struktura prebivalstva. K ugodnejšemu razvoju obmejnih območij prispeva tudi Videmski sporazum o maloobmejnem prometu, ki zagotavlja ugodne možnosti za menjavo blaga med obmejnimi kraji obeh obmejnih držav. K živahni povezanosti prebivalstva z obeh strani meje prispevajo tudi pravno urejeni dvolastniški odnosi, ki omogočajo obmejnemu prebivalstvu obdelavo lastne zemlje prek državne meje (3).

Na obeh straneh državne meje nastaja poleg obmejnih služb še vrsta uslužnostnih dejavnosti (trgovina, špedicijska služba itd.). Postopoma se na obmejna območja naseljujejo tudi novi industrijski obrati.

Mednarodna tranzitna pomembnost mejnih prehodov pospešuje gradnjo cest in

modernizacijo infrastrukture na obmejnih območjih z obeh strani državne meje. Obojestranski interes obmejnega prebivalstva po dobrih prometnih zvezah med obmejnimi kraji Italije in Jugoslavije se izraža v usklajevanju načrtovanja regionalnega razvoja med SR Slovenijo in obmejno regijo Julijsko krajino in Furlanijo.

To vzajemno regionalno-plansko oblikovanje in opremljanje obmejnega prostora postopno izboljšuje pogoje za poselitev prebivalstva v obmejnih krajih. Ves ta gospodarski in regionalni razvoj priteguje k poselitvi obmejnih krajev pripadnike večinskih narodov iz bolj ali manj oddaljenih krajev iz notranjosti Jugoslavije in Italije (2,7). Pri avtohtonem prebivalstvu, pri pripadnikih manjšin, hitro razpada stara klasična agrarna struktura in se oblikuje struktura mobilne urbane družbe. To lahko zasledimo pri italijanski manjšini na Koprskem v Jugoslaviji kakor pri slovenski manjšini v Italiji na Tržaškem in Goriškem in v Kanalski dolini (7,8). Zaradi zaostajanja gospodarskega razvoja v Beneški Sloveniji se mora tamkajšnje slovensko prebivalstvo izseljevati v bližnje centralne kraje izven slovenskega etničnega ozemlja ali pa si mora iskati kruha na sezonskem delu v inozemstvu. Zato se je v Beneški Sloveniji v zadnjih dveh desetletjih močno skrčilo število prebivalstva, ostalo prebivalstvo, ki se ni izselilo, pa je ostalo večinoma agrarno (9).

Na gospodarsko razvitih obmejnih območjih Jugoslavije, na Koprskem in Goriškem, ter na Tržaškem, Goriškem in v Kanalski dolini v Italiji, se je številčno povečala dnevna migracija delovne sile med kraji podeželja in mesti. To je prispevalo k oblikovanju dnevne migracije delovne sile po odprti meji ločenih urbaniziranih območij na obeh straneh meje (7,10).

Na obmejnem območju alpske Zgornje Soške doline v Jugoslaviji se je po daljšem razdobju gospodarske stagnacije ali zaostajanja za razvojem drugih obmejnih območij po drugi svetovni vojni pričel razvoj industrije in turizma. Na območju Tolmina, Kobarida in Bovca so se ustvarila nova manjša jedra regionalne zgoštite prebivalstva in gospodarstva. Boileaujeva ugotavlja z metodo statističnega vzorca, da je med prebivalstvom urbaniziranih območij Trsta in Gorice doseljenega več kot 20% prebivalstva, rojenega v krajih izven provinc sedanjega kraja bivanja (7).

Na urbaniziranem območju Nove Gorice je leta 1953 živelo 18.959 prebivalcev; to število je do leta 1969 naraslo na 27.689. Delež kmečkega prebivalstva se je od 12% v letu 1953 znižal na manj kot 5% v letu 1969. V širšem delu območja Nove Gorice je znašal delež kmečkega prebivalstva leta 1953 26%, leta 1969 pa le še 15%. Na urbaniziranem koprskem območju je leta 1953 živelo 11.385, leta 1969 pa že 22.283 prebivalcev. Delež kmečkega prebivalstva se je od 17% v letu 1953 znižal na manj kot 15% v letu 1969, v večini krajev pa celo na manj kot 10% (2).

Jugoslovansko-italijanska meja seka v severnem alpskem delu enotno prirodno-geografsko območje porečja Soče, v srednjem delu kraško področje, v južnem delu pa poteka meja po morju.

Pri urejanju okolja na obmejnem območju alpskega sveta se uveljavljajo težnje po skupnem in vzajemnem oblikovanju naravnih parkov. V ta načrt oblikovanja naravnega parka se v okviru organizacije "Alpe-Adria" poleg obmejnih regij Italije in Jugoslavije vključuje tudi dežela Koroška v sosednji Avstriji. Kot problem vzajemnega urejanja prostora so hidrocentrale in industrija na območju povodja Soče v Jugoslaviji, ki onesnažujejo vode in vplivajo na vodni pretok v

posameznih razdobjih. Obmejnemu prebivalstvu je skupen problem tudi oskrba z vodo. S tem je povezano vprašanje talne vode v Posočju in podzemni tekočih voda na Krasu. Vse bolj je pa tudi v ospredju onesnaženje morja v Tržaškem zalivu.

Po državni meji razdvojene prirodnogeografske in gospodarskogeografske enote narekujejo skupno urejanje človekovega okolja na obmejnih območjih na obeh straneh meje po načelih regionalnega planiranja prek meje. Skupno planiranje obmejnih območij izključuje škodljive posledice enostranskih posegov na obmejnem območju ene države. Tak način planiranja povezuje interese prebivalstva v obmejnih območjih ne glede na njihovo pripadnost nacionalni manjšini ali večinskemu narodu. Na urbaniziranem, prostorsko tesno povezanem območju Nove Gorice v Jugoslaviji in Gorice v Italiji, se izraža odprtost meje v številnih mejnih prehodih, ki zagotavljajo prebivalstvu možnost prehoda prek meje iz vasi v vas, iz ulice v ulico, kot je to možno v mestih, katerih celotni teritorij pripada le eni državi. Podobna je povezanost ožjega in širšega urbaniziranega zaledja Trsta s sosednjimi urbaniziranimi območji Sežane in Kopra v Jugoslaviji.

Vse te oblike povezanosti obmejnih območij z obeh strani meje, tako na urbanih kot na turistično rekreativnih območjih, ki predstavljajo prek odprte meje dele območij funkcionalno enotne obmejne regije, so izraz nove gospodarske delitve prostora, pogojene z odprtostjo jugoslovansko-italijanske meje.

Manjšine, urbanizacija in regionalno planiranje ob odprti meji

Odprta meja je poseben dejavnik povezovanja italijanske manjšine v SR Sloveniji in SR Hrvatski z matično Italijo in slovenske manjšine v Italiji s Slovenijo, saj jima daje možnost vsakodnevnega svobodnega gibanja prek meje. Na območjih ob odprti jugoslovansko-italijanski meji se z vzajemnim, čeprav še ne preveč hitrim in učinkovitim urejanjem skupnih regionalno-prostorskih problemov ter problemov človekovega okolja med Italijo in Jugoslavijo, ustvarja za poselitev in življenje urbanega tipa prebivalstva vse bolj privlačna "obmejna regija". Zagotavljen so potrebe urbane družbe z razmeroma ugodnimi pogoji za delo, izobraževanje, oskrbo, rekreacijo ter dobre prometne zveze (11).

Za italijansko manjšino v Jugoslaviji ter slovensko v Italiji, ki sta večinoma že obe motorizirani, je še posebej pomembna prometna povezanost prek številnih mejnih prehodov, kar pogojuje možnost vsakodnevnega gibanja med kraji obmejnih območij obeh držav. Obmejno prebivalstvo ob jugoslovansko-italijanski meji stanuje v enem, dela v drugem, prosti čas pa izkorišča z nakupi, kulturnim ali športnim izživljanjem ali s pravim oddihom na tretjem ali četrtem kraju. Vsi ti kraji so prostorsko bolj ali manj oddaljeni drug od drugega. Velik del obmejnega prebivalstva si je izoblikoval radij svojega dnevnega gibanja tako, da prebiva in dela na eni strani, prosti čas pa lahko izkorišča na drugi strani meje. Prebivalstvo urbaniziranega območja Trsta in Gorice si je izoblikovalo svoja gravitacijska zaledja rekreacije v sosednji Istri, na Krasu in na območju Alp v Jugoslaviji. Za Slovence iz teh območij so značilni tudi obiski sorodnikov in znancev v obmejnih krajih na jugoslovanski strani. Prebivalstvo iz obmejnih krajev Italije potuje prek meje v nakupovalne centre v neposredni bližini meje na jugoslovansko stran, prebivalstvo z jugoslovanske strani pa kupuje blago v Trstu, Gorici, Vidmu ter v drugih manjših krajih na italijanski strani (12). Pripadnikom nacionalnih manjšin omogoča odprta meja in dobra prometna povezanost tudi kulturno izobraževanje. Udeležujejo se kulturnih prireditev v matični državi.

Za življenje obmejnih manjšin in jačanje njihove nacionalne zavesti so pomembni tudi izobraževalni seminarji za slovenske učitelje iz Italije v Sloveniji in obratno za italijanske, ki živijo v Sloveniji, v Italiji. Ne nazadnje je omeniti tudi športna srečanja, ki jih prirejajo športna društva obmejnih krajev. Za kulturno izobraževanje prebivalstva slovenske manjšine v Italiji in italijanske manjšine v SR Sloveniji je posebej pomembna možnost vsakodnevne nabave vseh oblik informacij prek radija in televizije, v obliki dnevnega časopisja, revij in knjig iz matičnih držav.

Regionalna urbanizacija in oblikovanje urbane strukture prebivalstva na širokem podeželju, ki prinaša nove oblike življenja in nove zahteve prebivalstva v prostoru, odpira nove vidike zaščite nacionalnih manjšin. Ker prostorska urbanizacija in nove načine življenja urbane družbe urejajo v sodobnem svetu z instrumenti regionalnega prostorskega planiranja, mora biti slednja tako zasnovana, da ščiti tudi manjšino pred raznarodovanjem na njenem naselitvenem prostoru.

V Jugoslaviji, kjer živi poleg jugoslovanskih narodov še veliko število narodnosti, so načela zaščite narodnosti že vgrajena v ustavne določbe in s tem tudi v vse oblike regionalnega, socialnega in družbenega planiranja. Na območju Jugoslavije, kjer živi italijansko prebivalstvo pomešano s slovenskim in hrvatskim, so v občinskih statutih in v statutih krajevnih skupnosti opredeljene pravice in zaščitni ukrepi za italijansko manjšino. Na območju SR Slovenije, na Koprskem, je v vseh krajih, kjer živi italijansko prebivalstvo, zagotovljena uporaba italijanskega jezika v prav vseh oblikah zasebnega in javnega življenja. Dvojezičnost se manifestira tudi navzven s slovensko-italijanskimi topografskimi napisi in dvojezičnimi napisi na javnih zgradbah. Dosledno poučevanje italijanskega jezika v slovenskih ter slovenskega v italijanskih osnovnih in srednjih šolah je ustvarilo bilingvizem tako pri manjšini kot pri večinskem narodu do take mere, da sporazumno razumevanje v obeh jezikih med Slovenci in Italijani ne predstavlja več nobenih težav v dnevni komunikaciji (8).

Medtem ko pomeni za obstoj slovenske manjšine v Italiji odprta meja in možnost povezovanja z matičnim slovenskim narodom v Jugoslaviji zelo pomemben dejavnik, pa ostaja še vedno odprto vprašanje njene zaščite v novih pogojih urbanizacije in v različnih oblikah planiranja. Slovenska manjšina se lahko poslužuje svojega jezika v upravi na nivoju občin le v podeželskih občinah tržaške in goriške pokrajine, ki imajo pretežno večino slovenskega prebivalstva, ne more se pa posluževati svojega jezika v občinski upravi in drugih javnih ustanovah slovensko prebivalstvo mestnih občin Trsta in Gorice. Slovensko prebivalstvo iz celotne goriške in tržaške pokrajine ne more uporabljati svojega jezika v upravnih službah pokrajinskih uradov. Slovensko prebivalstvo teh dveh pokrajin ima možnost šolanja v svojem jeziku v osnovnih šolah, zaradi okrnjene strukture slovenskih srednjih šol pa le v nekaterih tipih srednjih šol. V podeželskih občinah goriške in tržaške pokrajine, ki so poseljene s pretežno večino slovenskega prebivalstva, so dvojezični tudi topografski napisi ter napisi na javnih zgradbah.

Slovensko prebivalstvo, ki je sklenjeno naseljeno v občinah vzhodnega dela videmske pokrajine, pa ne uživa nobenih nacionalnih pravic (13).

Odprta meja, ki je pospešila gospodarski razvoj v obmejnih krajih, je s poklicno preseljivostjo prebivalstva iz kmečkega v nekmečke poklice in z oblikovanjem urbane družbe prinesla izboljšanje socialnega položaja in prispevala k zmanjšanju odseljavanja ter k večji prostorski stabilizaciji pripadnikov nacionalnih

manjšin. Z uveljavljanjem urbanizacije se je povečala potreba po prostoru za gradnjo stanovanjskih naselij, regionalne infrastrukture in drugih neagrarnih dejavnosti. Ker je bilo doslej širjenje izrabe zemlje v neagrarnne namene, ki je zajelo skoraj celotno podeželje Julijske krajine in Furlanije, povezano z odvzemanjem zemlje slovenskemu avtohtonemu prebivalstvu, pomeni urbanizacija tudi izpodpiranje slovenskega prebivalstva iz slovenskega etničnega ozemlja ali pa izseljevanje tega v Trst in Gorico ter v druga manjša mesta z italijansko večino. Hkrati pa je širjenje stanovanjskih naselij, infrastrukturnih objektov in gospodarskih ustanov na odvzeti zemlji pritegnilo večinski narod k poselitvi širokega slovenskega podeželja (14). Ker je zakonska zaščita slovenske manjšine pomanjkljiva in ne zagotavlja dosledne dvojezičnosti v zasebnem in javnem življenju na celotnem s slovenskim avtohtonim prebivalstvom poseljenem ozemlju Julijske krajine in Furlanije, je ogrožena tudi uporaba slovenskega jezika v javnem življenju povsod tam, kjer je bila zemlja nasilno odvzeta slovenskemu prebivalstvu in kjer so nastala nova naselja, novi infrastrukturni objekti in nove gospodarske ustanove (15). K izseljevanju ali h gospodarski stagnaciji s slovenskim prebivalstvom poseljenih območij pa prispevajo tudi posebne določbe o izrabi zemlje za vojaške služnosti (9).

Nasilno odzemanje kmečke zemlje za urbane namene in omejevanje izrabe zemlje iz različnih vzrokov ustvarja med slovensko manjšino in Italijo napetosti.

Ker je v takem prostoru, kot je obmejna že več ali manj urbanizirana regija na obeh straneh italijansko-jugoslovanske meje, širjenje obsega površin v neagrarnne namene nujno, se s tem v zvezi nujno večja število takih delovnih mest v neagrarnih službah, ki jih v celoti ne more zasedati domače prebivalstvo z obmejne regije. Zaradi tega se doseljujejo na taka območja pripadniki večinskega naroda iz notranjosti držav, kar ustvarja nacionalno pomešanost prebivalstva.

Napetostim na nacionalno mešanih ozemljih, ki so posledica izrinjanja ali podrejanja jezika manjšine jeziku večinskega naroda, bi se lahko kljub doseljevanju večinskega naroda in širjenju izrabe zemlje v urbane namene izognili z uzakonjenjem dvojezičnosti in polnim spoštovanjem slovenskega jezika v zasebnem in javnem življenju na celotnem, s slovenskim avtohtonim prebivalstvom poseljenem obmejnem ozemlju Italije. To pa lahko zagotovi le enakopravno sodelovanje večinskega naroda s slovenskim prebivalstvom v vseh oblikah regionalnega, gospodarskega in socialnega planiranja na nivoju občin, pokrajin in regije. Tako obliko zaščite manjšine že uživa italijanska manjšina v Istri, v SR Sloveniji in SR Hrvaški v Jugoslaviji.

Literatura

1. Vladimir Klemenčič, Sodobni problemi narodnih manjšin v luči prostorske urbanizacije, Sodobnost, Ljubljana 1974, št. 8-9-10, str. 774-778.
2. Vladimir Klemenčič, Odprta meja med Jugoslavijo in Italijo ter vloga manjšin, Teorija in praksa št. 9-10, str. 928-936, Ljubljana 1974.
3. Jeršič M., Odprtost mej kot dejavnik v razvoju slovenskih regij, Ljubljana, Inšt. za geografijo univerze, l. del, 1970, str. 132.
4. Jeršič Matjaž (Prvi rezultati v rokopisu). Dokumentacija Inštituta za geografijo Univerze v Ljubljani.
5. Jeršič M., Klemenčič V., Aktualni socialno-geografski problemi odprte meje, "Numeri unici di sociologia", Trento XII (1972), 4, str. 63-72.

6. Jeršič M., Klemenčič V., Topical Problems of Open Boundaries: the Case of Slovenia, "Atti Convegno su problemi e prospettive delle regioni di frontiera", Izd. Ist. di Sociologia Internazionale di Gorizia, Trst, LINT, 1973, str. 123-157.
7. Ana Maria Buileau, La minoranza Slovena nel Friuli-Venezia Giulia: Aspetti sociologici, Convegno di studio sui problemi della minoranza slovena, Relazione a cura dell' Istituto di sociologia Internazionale di Gorizia.
8. Klemenčič V., Italijanska narodnost v SR Sloveniji po popisih prebivalstva leta 1961 in 1971, "Atti IV incontro geogr. italo-sloveno", (Pordenone, 28.-29. oktobra 1973), "Le minoranze etnico-linguistiche della frontiera italo-jugoslava", Izd. Ist. Geografia Fac. Lingue e lett. stran. Univ. di Trieste, Udine, 1974, str. 119-140.
9. Valentino Z. Simonitti, Benečija kot gorska skupnost s posebnim statutom in njena posebna vloga v deželi, Slovenska skupnost v Beneški Sloveniji, Zbirka Nadiža, 1, Špeter Slovenov - Trst, 1974, str. 29-47.
10. Klemenčič V., Geografija prebivalstva Slovenije, "Geografski vestnik", Ljubljana, 1972, str. 133-157.
11. Ruppert K., Schaffer F., Sozialgeographische Aspekte urbanisierter Lebensformen, Akademie für Raumforschung und Landesplanung, Hannover, 1973, str. 51.
12. Vrišer I., Le zone d'influenza delle città slovene e delle località centrali con particolare riguardo alle regioni di confine, "Atti IV. incontro geogr. italo-sloveno", (Pordenone, 28.-29. oktobra 1973), I, "Le minoranze etnico-linguistiche della frontiera italo-jugoslava", Ist. Geografia Fac. Lingue e lett. stran. Univ. di Trieste, Udine, 1974, str. 141-153.
13. Janko Jeri, Gorazd Kušej, Pravni položaj slovenske narodne manjšine v Italiji, Slovenci v Italiji včeraj in danes, Slovenci v zamejstvu, Izdaje Slovenskega raziskovalnega inštituta v Trstu, Trst 1974, str. 51-86.
14. Lucian Volk, Družbeno-geografski premiki in slovenska narodnostna skupnost na etničnem ozemlju na Tržaškem (referat), Mednarodna konferenca o manjšinah v Trstu, od 10.-14. julija 1974.
15. Karel Šiškovič, Predlog za pravno ureditev položaja Slovencev v Italiji, Pravne poti do rešitve problemov Slovencev v Italiji, Slovenci v zamejstvu, Izdaje Slovenskega raziskovalnega inštituta v Trstu, Trst 1974, str. 7-48.
16. Samo Pahor, Tržaški Slovenci, Geografski obzornik št. 3-4, leto XX, Ljubljana 1973, str. 45-57.
17. Valussi G., Gli Sloveni in Italia, "Atti IV. incontro geogr. italo-sloveno", (Pordenone, 28.-29. oktobra 1973), I, "Le minoranze etnico-linguistiche della frontiera italo-jugoslava", Izd. Ist. Geografia Fac. Lingue e lett. stran. Univ. di Trieste, Udine, 1974, str. 5-118 (estr. Trieste, LINT, 1974, str. 118).
18. Valussi G., Il confine nordorientale d'Italia, Ist. di Sociologia Internazionale di Gorizia, serie "Materiali", 3, Trieste, LINT, 1972, str. 338.
19. Valussi G., Il riassetto amministrativo ed economico dei territori della Venezia Giulia annessi alla Repubblica Socialista Slovena, "Miscellanea", I (1971), Univ. di Trieste, Fac. Lingue e lett. stran. Udine, Arti Graf. Friul., 1971, str. 243-265.

20. Valussi G., La funzione internazionale del confine italo-jugoslavo, "Quaderni", Centro Studi Economico-Politici", "Ezio Vanoni", Trst, št. 7, julij-december 1973, str. 5-18.
21. Borme A., Položaj italijanske etnične skupine v Jugoslaviji, "Razprave in gradivo", Ljubljana, Inšt. za narodnostna vprašanja, 1966, št. 4-5, str. 285-314.
22. Gubert R., La situazione confinaria, Ist. di Sociologia Internazionale di Gorizia, Serie "Ricerche", 3, Trieste, LINT, 1972, str. 536.
23. Lokar A., Furlanija-Julijska krajina: Dežele s funkcijo mostov, "Most", 35-36, Trst, 1972, str. 84-93.
24. Nodari P., L'area alpino-adriatica come regione centrale di frontiera (Carinzia, Slovenia, Friuli-Venezia Giulia), "Quaderni", Centro Studi Economico-Politici "Ezio Vanoni", Trst, str. 2, januar-junij 1971, str. 12-13.
25. Ravnikar E., Pogled na širši prostor okrog Trsta, "Most", 26-27, Trst, 1970, str. 50-57.
26. Rebula A., Kultura v obmejnih pokrajinah: vloga Trsta, "Most", 26-27, Trst, 1970, str. 66-73.
27. Sambri C., Una frontiera aperta. Indagine sui valichi italo-jugoslavi, Ist. di Sociologia Internazionale di Gorizia, Serie "Ricerche", 1, Bologna, Forni, 1970, str. 304.
28. Sussi E., L'emergenza della regione trans-frontaliera Alpe Adria: transazioni "pubbliche" tra Carinzia, Croazia, Friuli-Venezia Giulia e Slovenia, "Atti Convegno sui Problemi e prospettive delle regioni di frontiera", Ist. di Sociologia Internazionale di Gorizia, Trieste, LINT, 1973, str. 135-146.
29. Zbornik mednarodnega študijskega srečanja o vodenju naravnih parkov (Sesljan, 10. novembra 1973), "Most", 39-40, Trst, 1973, str. 1-97.

POLOŽAJ SLOVENSKE MANJŠINE NA AVSTRIJSKEM KOROŠKEM V LUČI HISTORIČNIH IN SOCIALNOGEOGRAFSKIH PROCESOV

Vladimir Klemenčič* Matjaž Klemenčič**

Uvod

Pogoj za pravilno razumevanje sodobnih manjšinskih problemov koroških Slovencev je poznavanje razvoja njihove poselitve v alpskem prostoru, njihove vloge kot narodnostne skupnosti v zgodovinskem razvoju vse od umikanja sklenjeno poseljenega slovenskega agrarnega območja od severa proti jugu že v srednjem veku. Še posebej pomembno je poznavanje socialnega in političnega položaja koroških Slovencev od začetka kapitalističnih družbenih odnosov v 19. stoletju v avstro-ogrski monarhiji, v prvi avstrijski republiki, v dobi nacizma in po drugi svetovni vojni. Popolnejšo podobo o položaju koroških Slovencev dobimo z osvetlitvijo problematike slovenskega jezika in kulture v soodvisnosti od gospodarskega in socialnega razvoja v prostoru njihove sklenjene poselitve. Problemi so nam lahko jasni šele tedaj, ko se seznanimo s celotno zgodovino germanizacijskih pritiskov in z oblikami odpora koroških Slovencev zoper le-te, saj se oblike in način germanizacijskih pritiskov pa tudi odpora koroških Slovencev spreminjajo iz obdobja v obdobje ustrezno gospodarski strukturi, tehnologiji in družbenopolitični ureditvi in mednarodnemu položaju.

Oblike pritiska na koroške Slovence so se spreminjale od fevdalne in predkapitalistične dobe, v obdobju klasičnega kapitalizma v monarhiji pa prek ekonomskih, socialnih in političnih pritiskov v prvi avstrijski republiki in fizičnega iztrebljanja v dobi nacizma, vse do rafiniranih oblik duhovnih in političnih pritiskov po drugi svetovni vojni v razmerah industrijske družbe. Slovenski jezik in kultura se zaradi neprestanega oviranja skozi dolgo zgodovinsko razdobje vse do danes ne moreta razvijati ustrezno potrebam družbenega in tehnološkega razvoja in enakopravno z nemškimi jezikom in kulturo. Razvoj slovenskega pouka zaradi neprestanega oviranja zaostaja za razvojem nemškega pouka. Slovenci so zapostavljeni pri zaposlovanju in socialni mobilnosti ter s tem nenehno zaostajajo pri oblikovanju socio-ekonomske strukture industrijske družbe za nemško govorečim prebivalstvom. Prostor, poseljen z avtohtonim slovenskim prebivalstvom, je v primerjavi z ostalimi območji Avstrije zapostavljen tudi v gospodarskem razvoju. Pri koroških Slovencih lahko sledimo raznarodovalnim pritiskom v njihovem celotnem življenjskem ciklu tako pri posameznem koroškem Slovincu kot pri celotni slovenski narodnostni skupnosti, od jutranjega vstajanja do večernega počitka, od rojstva do smrti, z uničevanjem nagrobnih spomenikov pa celo po njihovi smrti.

* dr., red. univ. prof., Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, Univerza Edvarda Kardelja, 61000 Ljubljana, Aškerčeva 12

** dr., docent, Pedagoška fakulteta, Univerza Maribor, 62000 Maribor, Koroška cesta, glej izvleček na koncu Obzornika

V vsem obdobju po drugi svetovni vojni in še zlasti v zadnjem 27-letnem obdobju po podpisu avstrijske državne pogodbe, s katero se je Avstrija obvezala, da bo spoštovala enakopravnost slovenskega jezika in kulture na celotnem prostoru avtohtone poselitve slovenskega prebivalstva na avstrijskem Koroškem in Štajerskem, pa avstrijska vlada teh obveznosti do Slovencev ne izpolnjuje. Ob pomoči dobro organiziranih protislovenskih velenemških nacionalističnih organizacij celo vse bolj stopnjuje raznarodovalne pritiske z najrazličnejšimi sredstvi moderne organizirane industrijske družbe; poslužuje se sredstev javnega obveščanja, vzgojnih in izobraževalnih ustanov, instrumentov planiranja gospodarskega in socialnega razvoja ter organizacije in urejanja prostora. Med sredstva pritiskov sodita tudi potvarjanje zgodovine in zloraba uradnih popisov prebivalstva z vsemi možnimi oblikami potvarjanja statističnih podatkov o jezikovni pripadnosti prebivalstva na Koroškem in Štajerskem. Rezultat raznarodovalnih pritiskov od prve svetovne vojne dalje je izražen s spreminjanjem narodnostne strukture na slovenskem podeželju. Tako se je izoblikovalo narodnostno mešano ozemlje, ki je po avstrijski šolski zakonodaji iz leta 1945 označeno kot ozemlje dvojezičnega šolstva. Prostor, ki ga slovensko prebivalstvo še danes poseljuje, je zaradi stopnjevanja nasilne germanizacije notranje diferenciran na območja z različnimi razmerji med številom slovenskega in nemškega prebivalstva (1).

Politično geografske karakteristike

Še danes s Slovenci sklenjeno poseljeno narodnostno mešano ozemlje na Koroškem obsega tipično alpsko pokrajino med Karnskimi Alpami in Karavankami ob avstrijsko-italijanski in avstrijsko-jugoslovanski meji na jugu ter Ziljskimi Alpami, Dobračem, Osojskimi Turami, Štalensko goro, Svinško planino in Golico na severu.

S Slovenci poseljeno narodnostno mešano ozemlje Koroške je tipičen primer mednarodno-tranzitnega obmejnega območja, ki skupno z obmejnimi območjem na jugoslovanski strani ob odprti avstrijsko-jugoslovanski meji in z obmejnimi območjem ob odprti avstrijsko-italijanski meji predstavlja pomembno meddržavno, evropsko in medkontinentalno prometno tranzitno regijo.

Ozemlje današnje Koroške je bilo že od predzgodovinske dobe dalje križišče pomembnih poti. Na območju med Beljakom, Celovcem, Gospo sveto in Podurno so naselja, ki so znana po krajevnih oznakah iz rimske in predrimske dobe. Ta območja so v preteklosti prečkali selitveni tokovi številnih ljudstev, tako v keltski in rimski dobi kot kasneje selitveni tokovi slovanskih in germanskih ljudstev.

Prek te obmejne regije narodnostno mešanega ozemlja Koroške potekajo še danes prek Karavank in Karnskih Alp pomembne prometne poti iz vseh strani Evrope. Tod po novo zgrajenih cestah in avtocestah ter moderniziranih železnicah vodi prek Karavank in Visokih Tur pomembna prometna zveza, ki prečka Beljaška vrata in povezuje osrčje Evrope z Jugovzhodno Evropo ter z Bližnjimi in Srednjimi Vzhodom. Od te poti se pri Beljaških vratih odcepi pomembna cestna in železniška proga prek Spodnje Ziljske in Kanalske doline v smeri proti Italiji in Jugoslaviji. Tem prometnim potem se pridružujejo še pomembne prometne poti, ki povezujejo severozahodni del Panonske nižine pri Dunaju, po dolini Drave pa še Maribor z osrednjo Koroško. Te prometne poti se pridružujejo mednarodno pomembnemu tranzitnemu križišču pri Beljaku, hkrati pa prehajajo na mednarodno pomembne prehode prek Karavank pri Podkorenu, Liubelj, Jezerskem vrhu, Holmcu in Dravogradu na jugoslovansko-avstrijski meji ter pri Trbižu med Karnskimi Alpami in Karavankami ob italijansko-avstrijski meji.

Mednarodno pomembne poti prečkajo narodno mešano ozemlje Koroške in Karavanke ter povezujejo Avstrijo in druga evropska območja prek jugoslovanskega ozemlja z gospodarsko pomembnimi območji Vzhodne in Jugovzhodne Evrope ter deželami Bližnjega in Srednjega Vzhoda (2).

Obmejna regija ob avstrijsko-jugoslovanski meji je prostor, skozi katerega se pretakajo mednarodni blagovni tokovi, tokovi delovne sile in turistov med evropskimi državami, hkrati pa je tudi celotni obmejni prostor to- in onstran jugoslovansko-avstrijske meje za mednarodni turizem privlačna alpska pokrajina.

Obmejne regije v primerjavi s preteklostjo niso več manj razvita zaprta območja, temveč odprta območja fleksibilne industrijske družbe. Tak tip obmejnih regij predstavlja prostor prehodov in nove politično-ekonomsko zasnovane mostove mednarodnega povezovanja evropskih narodov in držav. Ker je v Evropi veliko število obmejnih regij poseljenih z narodnostnimi manjšinami (v Jugoslaviji narodnostmi), ki imajo svoje matične države onstran državnih meja, bi lahko manjšine le ob pravem demokratičnem odnosu večinskih narodov, s katerimi so pomešano poseljene, opravljale funkcijo posrednika med narodi. To je še posebej pomembno zato, ker manjšine zaradi gospodarske aktivizacije obmejnega prostora v fazi intenzivnejše industrializacije in ob oblikovanju strukture urbane družbe obvladajo oba jezika in kulturi obeh narodov dveh sosednjih držav, kar jim daje prednosti v upravljanju funkcije kulturnogospodarskega in političnega povezovanja med narodi dveh ali več držav (3).

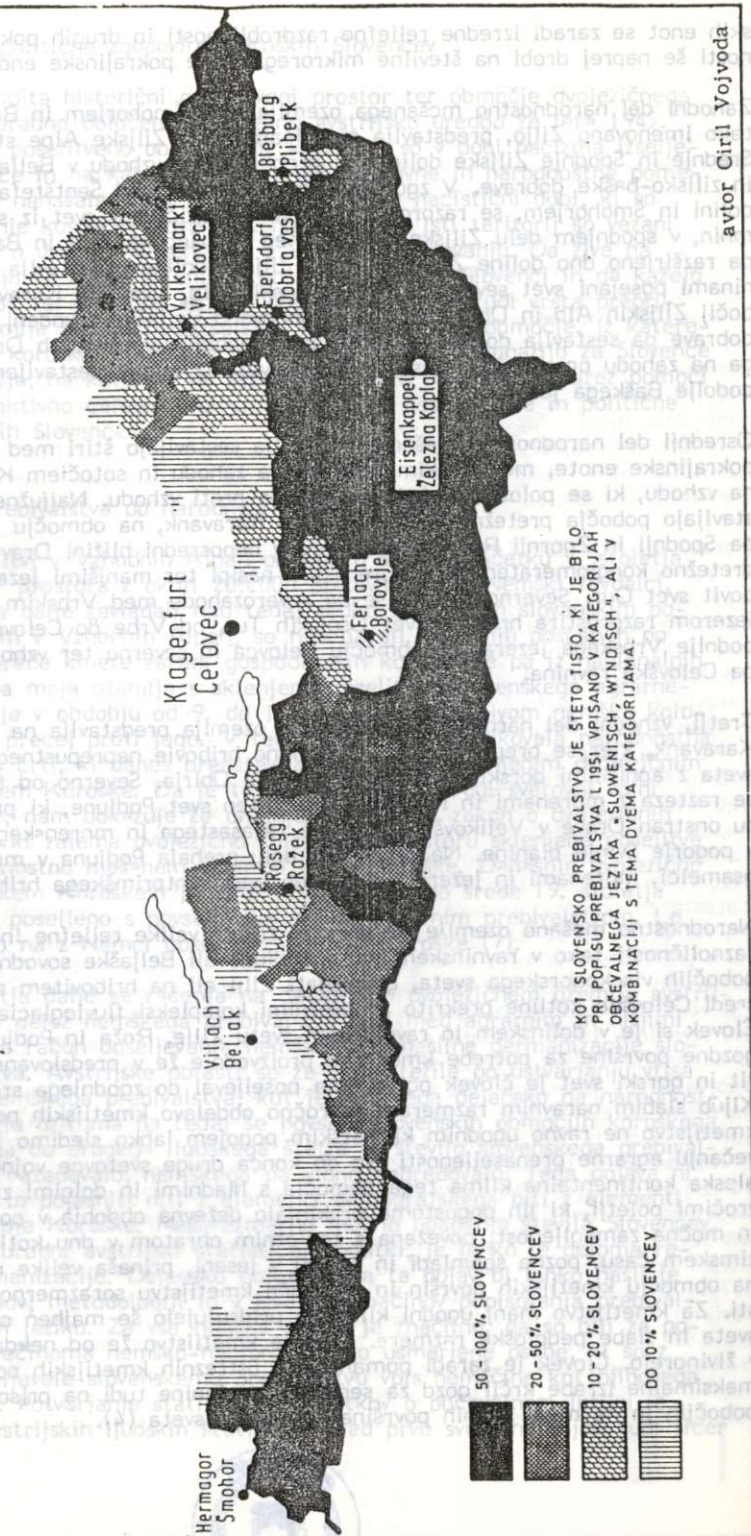
Avstrija po drugi svetovni vojni s svojim negativnim odnosom do narodnostnih manjšin ne omogoča koroškim Slovincem opravljanja funkcije povezovalnega člena med Avstrijo in Jugoslavijo oziroma med matičnim slovenskim narodom in avstrijskim prebivalstvom Koroške. Ta vloga je onemogočena slovenski narodnostni manjšini z različnimi oblikami politične, ekonomske in socialne diskriminacije. Negativno razmerje Avstrije do slovenske manjšine na Koroškem in Štajerskem pa ni samo negativen dejavnik v družbenem razvoju na obmejnem narodnostno mešanem območju, temveč tudi zavora pri razvoju in sodelovanju med državami širšega evropskega prostora. Negativna plat avstrijske manjšinske politike prihaja še posebej do izraza z osvetlitvijo novo nastalih mednarodnih in meddržavnih odnosov, ki temelje na vse bolj svobodni in intenzivni mednarodni menjavi blaga, pretoku delovne sile, informacij in turističnih tokov. Politični pritiski na koroške Slovence v težnji po nasilni asimilaciji, ki jo le-ti občutijo v svojem vsakodnevnem kulturnem, gospodarskem in političnem življenju, privedejo na narodnostno mešanem prostoru Koroške permanentno politično napetost in politične konflikte.

Pokrajinska podoba

Območje avtohtone poselitve slovenskega prebivalstva na Koroškem sestavlja reliefno pestro razčlenjen svet fluvio-glacialnih dolin, ledeniških jezer, blat ter z glacialnimi morenami prekritim raznosmerno nagnjenim svetom ter z večjimi ali manjšimi zamočvirjenimi ali izsušenimi kotanjami in dobravami. Taka morfološka izoblikovanost reliefa z močnimi učinki glacialnega preoblikovanja v novejši geološki dobi je pustila na sedanjem nacionalno mešanem ozemlju razmeroma malo za kmetijsko obdelavo primerne ravnega sveta.

Pestro razčlenjeno pokrajino južne Koroške z alpskim podnebjem delimo po ljudski regionalni delitvi na tri večje pokrajinske enote: na Ziljo na zahodu, Rož v osrednjem delu ter na Podjuno v vzhodnem delu. Vsaka od teh pokrajini-

DELEŽ SLOVENSKEGA PREBIVALSTVA NA AVSTRIJSKEM KOROŠKEM L. 1951 PO KATASTRSKIH OBČINAH

avtor Ciril Vojvoda

skih enot se zaradi izredne reliefne razdrobljenosti in drugih pokrajinskih značilnosti še naprej drobi na številne mikroregionalne pokrajinske enote.

Zahodni del narodnostno mešanega ozemlja med Šmohorjem in Baškim jezerom, tako imenovano Ziljo, predstavlja med Karnske in Ziljske Alpe stisnjen svet Srednje in Spodnje Ziljske doline, ki prehaja proti vzhodu v Beljaško sovodenj in ziljsko-baške dobrove. V zgornjem delu, nekako med Šentštefanom v Ziljski dolini in Šmohorjem, se razprostira razčlenjen gričevnat svet iz skrilavih kamnin, v spodnjem delu Ziljske doline, med Bistrico na Zilji in Baškim jezerom, pa razširjeno dno doline Zilje. Obrobje Ziljske doline predstavlja gorski, s planinami posejani svet severne strani Karnskih Alp, zahodnih Karavank, južnih pobočij Ziljskih Alp in Dobrača. Tako imenovano Beljaško sovodenj in ziljskobaške dobrove pa sestavlja dolinski in v terase preoblikovani svet ob Dravi in Zilji, ki ga na zahodu omejujejo odrastki višjega sveta iz labore sestavljenih Gur in podolje Baškega jezera.

Osrednji del narodnostno mešanega ozemlja sestavljajo štiri med seboj različne pokrajinske enote, med Baškim jezerom na zahodu in sotočiem Krke in Drave na vzhodu, ki se položno vlečejo od zahoda proti vzhodu. Najjužnejši del sestavljajo pobočja pretežno apniškega dela Karavank, na območju Dravske doline pa Spodnji in Zgornji Rož, ki na severu v neposredni bližini Drave prehaja v pretežno konglomeraten in z morenskimi nasipi ter manjšimi jezeri prekrit hribovit svet Gur. Severno od tod se na severozahodu med Vrbskim in Osojskim jezerom razprostira hribovit svet Osojskih Tur, od Vrbe do Celovca se razteza podolje Vrbskega jezera, na območju Celovca in severno ter vzhodno od njega pa Celovška ravnina.

Tretji, vzhodni del narodnostno mešanega ozemlja predstavlja na jugu območje Karavank, kjer se prepleta zložno zaobljeno hribovje neprepustnega skrilavega sveta z apniškimi gorskimi grotami Pece in Obirja. Severno od tod do Drave se razteza z morenami in ravninami prepleten svet Podjune, ki prehaja na severu onstran Drave v Velikovoško podgorje terasastega in morenskega sveta ter dalje v pogorje Svinje planine. Na zahodnem delu prehaja Podjuna v močno z apniškimi osamelci, morenami in jezerci razčlenjen svet Šentprimškega hribovja ali Vrhov.

Narodnostno mešano ozemlje Koroške je zaradi velike reliefne in pedološke raznoličnosti tako v ravninskem svetu Podjune ali Beljaške sovodnji kot na pobočjih visokogorskega sveta, gričevnati Zilji ali na hribovitem svetu Gur sredi Celovške kotline prekrita z obsežnimi kompleksi fluvio-glacialnih odkladnin. Človek si je v dolinskem in ravninskem svetu Zilje, Roža in Podjune skrčil gozdne površine za potrebe kmetijske proizvodnje že v pred-slovanski dobi. Hribovit in gorski svet je človek postopoma poseljeval do zgodnjega srednjega veka. Kljub slabim naravnim razmeram za točno obdelavo kmetijskih površin ter za kmetijstvo ne ravno ugodnim klimatskim pogojem lahko sledimo intenzivnemu večanju agrarne prenaseljenosti vse do konca druge svetovne vojne. Značilna alpska kontinentalna klima tega območja s hladnimi in dolgimi zimami ter z vročimi poletji, ki jih pogostoma prekinjajo deževna obdobja v poletnem času, in močna zamegljenost, povezana s toplotnim obratom v dnu kotline, zlasti v zimskem času, pozno spomladi in zgodaj v jeseni, prinaša velike ohladitve prav na območju kmetijskih površin in omogoča kmetijstvu sorazmerno slabe možnosti. Za kmetijstvo manj ugodni klimi se pridružujejo še majhen obseg ravnega sveta in slabe pedološke razmere. Zato je kmetijstvo že od nekdaj usmerjeno v živinorejo. Človek je zaradi pomanjkanja ustreznih kmetijskih površin in zaradi maksimalne izrabe krčil gozd za senožeti in planine tudi na prisojnih strmih pobočjih in na manj strmih površinah gorskega sveta (4).

Nekateri elementi politične zgodovine koroških Slovencev

Med take gotovo sodita historični poselitveni prostor ter območje dvojezičnega šolstva, ki je bilo uradno določeno s posebno avstrijsko uredbo že leta 1945. Ta prostor je tisto poselitveno območje, iz katerega so v dobi nacizma izseljevali koroške Slovence in na katero se je zaradi jezikovne in narodnostne pomešanosti prebivalstva nanašala vrsta zakonskih določil v nacistični dobi, ki so merila na iztrebljanje koroških Slovencev. Na približno isti teritorij so vezani tudi posebni odloki o uporabi slovenščine v uradnem poslovanju. Da žive na omenjenem teritoriju še danes sklenjeni poseljeni koroški Slovenci in da kažejo svojo življenjsko moč ter željo po svojem obstoju, dokazuje tudi vrsta prepričljivih dejstev. Ozemlje dvojezičnega šolstva je gravitacijsko območje, iz katerega prihajajo otroci koroških Slovencev na šolanje v zvezno gimnazijo za Slovence v Celovcu, in ozemlje, na katerem na lastno iniciativo in večinoma brez pomoči avstrijskih oblasti aktivno delujejo kulturnoprosvetne, gospodarske in politične organizacije koroških Slovencev.

Razvoj strukture prebivalstva po narodnosti na Koroškem

Slovani so ob naselitvi v Vzhodnih Alpah ob koncu 6. in v začetku 7. stoletja poselili 70.000 km² prostora z okoli 200.000 prebivalci (5) Nemški fevdalci, ki so od 9. stoletja dalje zavladali nad tedaj redko poseljenim slovanskim poselitvenim prostorom v Vzhodnih Alpah, so naseljevali na svojih posestvih po večini nemško govoreče kmete zaradi gospodarskih koristi, ne pa iz nacionalnih vzrokov (6). Etnična meja ozemlja s sklenjeno poselitvijo slovenskega agrarnega prebivalstva se je v obdobju od 9. do 16. stoletja pod vplivom nemške kolonizacije pomaknila precej proti jugu. V tem času se je izoblikovala narodnostna meja na skoraj isti črti, ki danes predstavlja mejo med sklenjenim dvojezičnim in nemškim ozemljem Koroške. Da je to ozemlje še po drugi svetovni vojni dejansko dvojezično, nam dokazuje že omenjeni avstrijski zakon o dvojezičnih šolah iz leta 1945, ki zajema dvojezično šolstvo na prostoru sklenjene poselitve Slovencev na narodnostno mešanem ozemlju južne Koroške. Današnje dvojezično ozemlje na avstrijskem Koroškem je bilo od srede 16. do srede 19. stoletja razen redkih izjem poseljeno s povsem slovenskim agrarnim prebivalstvom. Le na severu je mejilo na z Nemci poseljeno ozemlje Koroške (7).

Od srede 19. stoletja dalje se začena na današnjem dvojezičnem ozemlju avstrijske Koroške večati delež nemškega prebivalstva tudi med agrarnim in nižjimi sloji prebivalstva na račun doseljevanja nemškega in nasilne germanizacije slovenskega prebivalstva. Avstrijske oblasti so že tedaj težile po ustvarjanju vtisa o večjem številu nemškega prebivalstva, kot je bilo tega dejansko na narodnostno mešanem ozemlju oziroma na tedaj še povsem slovenskih območjih koroškega podeželja. Od enega do drugega ljudskega štetja je število slovenskega prebivalstva nesorazmerno nazadovalo, nemškega pa vidno napredovalo. Tega pojava ni mogoče utemeljiti in pojasniti niti z elementi demografskega niti z elementi gospodarskega razvoja Koroške. Nesorazmerno močno upadanje števila Slovencev, kot ga nakazujejo uradni avstrijski statistični podatki, je lahko le deloma rezultat nasilne germanizacije. Dejansko pojasnilo za ta pojav bi lahko našli le v analizi mehanizmov, metodologiji in v izvajanju načinov popisovanja prebivalstva po občevalnem jeziku. Za vsa ljudska štetja je značilno, da so bili za popisovalce izbrane večinoma nemško-nacionalistično usmerjene osebe, ki so z raznimi pritiski vsiljevale slovenskemu prebivalstvu vpis nemščine kot njihovega občevalnega jezika. Potvarjanje statističnih podatkov o občevalnem jeziku je bilo pri uradnih avstrijskih ljudskih štetjih že pred prvo svetovno vojno tudi sicer

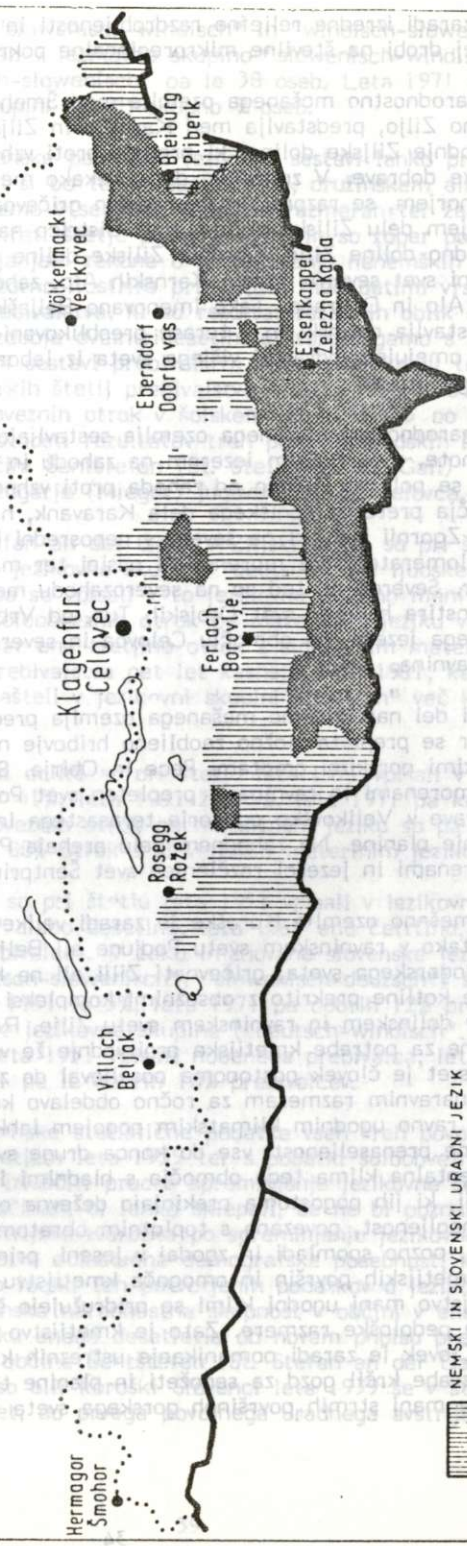

sredstvo navidezne germanizacije vseh nenemških narodov v Avstriji (8). Na celotnem ozemlju sedanje avstrijske Koroške naj bi se od leta 1846 pa do leta 1910 znižal odstotek slovenskega prebivalstva od 35% na 18,3%. Na današnjem dvojezičnem ozemlju Koroške naj bi se zmanjšal delež prebivalstva s slovenskim občevalnim jezikom od 97,5% leta 1846 na 67,7% leta 1910; na leta 1846 slovenskem ozemlju (v današnjih mejah avstrijske Koroške) pa naj bi število Slovencev v istem obdobju padlo od 103.236 (90,8%) na 65.661 (44,5%) (9).

Manipuliranje avstrijske statistične službe s statističnimi podatki popisov prebivalstva po jezikovni pripadnosti v škodo Slovencev ni nikakršna novost. Isto metodo so uporabljali tudi v avstro-ogrski monarhiji pred prvo svetovno vojno. Da je avstrijska statistična služba že takrat uporabljala uradne popise prebivalstva kot sredstvo za germanizacijo Slovencev, nam nazorno pokaže primerjava indeksa pogibanja slovenskega in vsega avstrijskega prebivalstva v avstrijskem delu monarhije. Medtem ko je med letoma 1880 in 1910 število vsega prebivalstva v avstrijskem delu monarhije poraslo za 29%, tj. od 22.144.000 na 28.572.000, je število slovenskega prebivalstva v istem obdobju poraslo komaj za 10%, od 1.141.000 na 1.253.000. Med letoma 1890 in 1900 je število prebivalstva v avstrijskem delu monarhije poraslo za polnih 9%, Slovencev pa samo za 1% (10).

Zloraba ljudskih štetij po občevalnem jeziku za potvarjanje dejanskih narodnostnih razmer na Koroškem se je z izpopolnjevanjem metodologije, tehnike in organizacije uradnih popisov prebivalstva od ljudskega štetja do ljudskega štetja še stopnjevala. Temu pojavu sledimo tako pri ljudskem štetju prebivalstva leta 1934 v prvi avstrijski republiki kot pri ljudskem štetju leta 1939 po priključitvi Avstrije k nacistični Nemčiji ter pri vseh ljudskih štetjih po drugi svetovni vojni v letih 1951, 1961 in 1971. Tehnika statističnih manipulacij pa je dosegla svoj vrhunec pri ljudskem štetju posebne vrste 1976. Pri tem so obliki glasovanja popisovali prebivalstvo po materinem jeziku. Ker je imelo to ljudsko štetje očiten protimanišinski značaj, se ga ni udeležilo okoli tri četrtine prebivalstva celotne Avstrije in s tem izrazilo svoj bojkot. Koroški Slovenci skupaj z demokratičnimi Avstriji izražali nezadovoljstvo zoper to štetje tudi s številnimi akcijami ob samem štetju prebivalstva in dosegli vrhunec z javnim sežiganjem popisnih formulacij pred poslopjem deželne vlade v Celovcu. Iz protesta so ponekod zasedli celo volišča in za določen čas prekinili potek štetja, na Selah pa so zasegli tudi popisne skrinjice in sežgali popisnice. Ob takšnem političnem vzdušju odkritega protesta slovenskega in avstrijskega prebivalstva so našteali na narodnostno mešanem ozemlju Koroške 3.941 prebivalcev s slovenskim materinim jezikom. (11). Razlika med nacističnim štetjem prebivalstva leta 1939 in štetji v prvi in drugi avstrijski republiki (12) je v tem, da so nacisti želeli našteati na Koroškem sorazmerno večje število slovenskega prebivalstva z namenom, da bi ga v celoti izselili (13), medtem ko so želeli avstrijske oblasti v prvi in drugi avstrijski republiki našteati čim nižje število Slovencev, da bi jim ne bilo treba dajati narodnostnih pravic, ki jim pripadajo po mednarodnih pogodbah in načelih ZN. To nam jasno izražajo medsebojne primerjave štetij prebivalstva po občevalnem jeziku. Rezultati so med seboj absolutno neprimerljivi, ker so pri štetjih popisovali prebivalstvo enkrat po pripadnosti in kulturnem krogu, drugič po občevalnem, tretjič po družinskem in četrtič po materinem jeziku. Tako naj bi bilo leta 1934 ob ljudskem štetju 26,7%, pri nacističnem popisu leta 1939 pa 44.778 Slovencev; po eni izmed številnih avstrijskih variant so pri štetju leta 1951 uvrstili med Slovence 19.900, leta 1961 14.000, leta 1971 pa 16.000 prebivalcev (14). Povojni avstrijski popisi so podobni nacističnemu popisu leta 1939 glede na uvedbo izmišljene jezikovne skupine "windisch". Leta je prvič uvedel poleg slovenščine in nemščine še jezikovno skupino "windisch". Oznaka "windisch" je izmišljena in znanstveno ne-

JEZIKOVNO MEŠANO OZEMLJE KOROŠKE (OBMOČJA, KJER NAJ BI BILA SLOVENŠČINA KOT URADNI JEZIK OMEJENA V UPORABI IN KJER NAJ BI BILI KRAJEVNI NAPISI DVOJEZIČNI)

avtor: Ciril Vojvoda

skih enot se zaradi izredne reliefne razdrobljenosti in drugih pokrajinskih značilnosti še naprej drobi na številne mikroregionalne pokrajinske enote.

Zahodni del narodnostno mešanega ozemlja med Šmohorjem in Baškim jezerom, tako imenovano Ziljo, predstavlja med Karnske in Ziljske Alpe stisnjen svet Srednje in Spodnje Ziljske doline, ki prehaja proti vzhodu v Beljaško sovodenj in zilisko-baške dobrave. V zgornjem delu, nekako med Šentštefanom v Ziljski dolini in Šmohorjem, se razprostira razčlenjen gričevnat svet iz skrilavih kamnin, v spodnjem delu Ziljske doline, med Bistrico na Zilji in Baškim jezerom, pa razširjeno dno doline Zilje. Obrobje Ziljske doline predstavlja gorski, s planinami posejani svet severne strani Karnskih Alp, zahodnih Karavank. Južnih pobočij Ziljskih Alp in Dobrača. Tako imenovano Beljaško sovodenj in ziljskobaške dobrave pa sestavlja dolinski in v terase preoblikovani svet ob Dravi in Zilji, ki ga na zahodu omejujejo odrastki višjega sveta iz labore sestavljenih Gur in podolje Baškega jezera.

Osrednji del narodnostno mešanega ozemlja sestavljajo štiri med seboj različne pokrajinske enote, med Baškim jezerom na zahodu in sotočiem Krke in Drave na vzhodu, ki se položno vlečejo od zahoda proti vzhodu. Najjužnejši del sestavljajo pobočja pretežno apniškega dela Karavank, na območju Dravske doline pa Spodnji in Zgornji Rož, ki na severu v neposredni bližini Drave prehaja v pretežno konglomeraten in z morenskimi nasipi ter manjšimi jezeri prekrit hribovit svet Gur. Severno od tod se na severozahodu med Vrbskim in Osojskim jezerom razprostira hribovit svet Osojskih Tur, od Vrbe do Celovca se razteza podolje Vrbskega jezera, na območju Celovca in severno ter vzhodno od njega pa Celovška ravnina.

Tretji, vzhodni del narodnostno mešanega ozemlja predstavlja na jugu območje Karavank, kjer se prepleta zložno zaobljeno hribovje neprepustnega skrilavega sveta z apniškimi gorskimi gmotami Pece in Obirja. Severno od tod do Drave se razteza z morenami in ravninami prepleten svet Podjune, ki prehaja na severu onstran Drave v Velikovoško podgorje terasastega in morenskega sveta ter dalje v pogorje Svinje planine. Na zahodnem delu prehaja Podjuna v močno z apniškimi osamelci, morenami in jezerci razčlenjen svet Šentprimškega hribovja ali Vrhov.

Narodnostno mešano ozemlje Koroške je zaradi velike reliefne in pedološke raznoličnosti tako v ravninskem svetu Podjune ali Beljaške sovodnji kot na pobočjih visokogorskega sveta, gričevnati Zilji ali na hribovitem svetu Gur sredi Celovške kotline prekrita z obsežnimi kompleksi fluvio-glacialnih odkladnin. Človek si je v dolinskem in ravninskem svetu Zilje, Roža in Podjune krčil gozdne površine za potrebe kmetijske proizvodnje že v predslovski dobi. Hribovit in gorski svet je človek postopoma poseljeval do zgodnjega srednjega veka. Kljub slabim naravnim razmeram za ročno obdelavo kmetijskih površin ter za kmetijstvo ne ravno ugodnim klimatskim pogojem lahko sledimo interzivnemu večanju agrarne prenaseljenosti vse do konca druge svetovne vojne. Značilna alpska kontinentalna klima tega območja s hladnimi in dolgimi zimami ter z vročimi poletji, ki jih pogostoma prekinjajo deževna obdobja v poletnem času, in močna zamegljenost, povezana s toplotnim obratom v dnu kotline, zlasti v zimskem času, pozno spomladi in zgodaj v jeseni, prinaša velike ohlaiditve prav na območju kmetijskih površin in omogoča kmetijstvu sorazmerno slabe možnosti. Za kmetijstvo manj ugodni klimi se pridružujejo še majhen obseg ravnega sveta in slabe pedološke razmere. Zato je kmetijstvo že od nekdaj usmerjeno v živinorejo. Človek je zaradi pomanjkanja ustreznih kmetijskih površin in zaradi maksimalne izrabe krčil gozd za senožeti in planine tudi na prisojnih strmih pobočjih in na manj strmih površinah gorskega sveta (4).

nemnožiči jezikovni skupini, "slowenisch-windisch" in "windisch-slowenisch". Pri popisu leta 1951 so vpisali v jezikovno skupino "slowenisch-windisch" 117, v jezikovno skupino "windisch-slowenisch" pa le 38 oseb. Leta 1971 so pa v ti dve izmišljeni jezikovni skupini vpisali skupno 9 oseb.

Do kakšnega izkrivljanja dejanske podobe o jezikovni sestavi lahko privede popisovanje prebivalstva, pa naj si bo to po občevalnem, družinskem ali materinem jeziku, in kaj lahko pričakujemo v sedanjih koroških razmerah ter zakaj so koroški Slovenci sklenili bojkotirati štetje posebne vrste in so zoper povezovanje rezultatov tega štetja z izvajanjem zakona o pospeševanju nenemških jezikovnih skupnosti v Avstriji, nam nazorno ilustrira primerjava med petimi vrstami podatkov o jezikovni sestavi prebivalstva, ki so rezultat različnih oblik štetij med letoma 1939 in 1971. Za razdobje dvaintridesetih let razpolagamo s podatki štetja v letu 1939 o jezikovni sestavi prebivalstva v nacistični dobi ter s podatki treh povojnih uradnih avstrijskih štetij prebivalstva v letih 1951, 1961 in 1971 in s podatki o sestavi šoloobveznih otrok v šolskem letu 1954/55 po materinem jeziku. Za ilustracijo protislovnosti rezultatov treh povojnih ljudskih štetij naj nam služijo primeri treh občin: Šentštefan (St. Stefan an der Gail) in Brdo (Egg) v Ziljski dolini ter Medgorje (Mieger) jugovzhodno od Celovca.

V občini Šentštefan (St. Stefan an der Gail) v Ziljski dolini so pri štetju leta 1951 vpisali vse prebivalce v jezikovno skupino "deutsch", pri ljudskem štetju leta 1939, v dobi nacizma, pa so vpisali v to jezikovno skupino manj kot polovico prebivalcev; pri štetju šoloobveznih otrok po materinem jeziku v šolskem letu 1954/55 so pa našli kar eno tretjino otrok s slovenskim materinim jezikom. Pri uradnem štetju prebivalstva pet let kasneje, leta 1961, kakor tudi pri štetju leta 1971 pa so našli v jezikovni skupini "deutsch" več kot 99% prebivalcev.

V občini Brdo (Egg) v Ziljski dolini so pri štetju leta 1951 vpisali v skupino občevalnega jezika "deutsch" 41%, leta 1961 že 75%, leta 1971 pa kar 91% prebivalcev; pri štetju šoloobveznih otrok po materinem jeziku so pa našli v šolskem letu 1954/55 skoraj 80% otrok s slovenskim materinim jezikom.

V občini Medgorje (Mieger) so pri štetju leta 1951 vpisali v jezikovno skupino občevalnega jezika "deutsch" slabo desetino, leta 1961 eno četrtno, leta 1971 pa že dobre tri četrtine prebivalcev. V tako imenovane slovenske jezikovne skupine ("slowenisch", "deutsch-slowenisch", "slowenisch-deutsch") so zapisali leta 1951 več kot 90%, leta 1961 le 3%, leta 1971 pa dobrih 12% prebivalcev. V tako imenovane vindišarske jezikovne skupine ("deutsch-windisch", "windisch-deutsch", "windisch") niso leta 1951 vpisali nobenega prebivalca, leta 1961 skoraj tri četrtine, leta 1971 pa le dobrih 10% prebivalcev.

Če bi primerjali uradne avstrijske statistične podatke vseh treh povojnih štetij prebivalstva z nacističnim štetjem leta 1939 ter s podatki šoloobveznih otrok v letu 1954/55 in bi skušali izluščiti proces spreminjanja jezikovne sestave prebivalstva v navedenih treh občinah, bi lahko sklepali, če ne bi poznali političnega ozadja štetij, da je avstrijska Koroška po spreminjanju jezikovne in s tem narodnostne sestave prebivalstva edinstvena demografska posebnost, ki ji ni primere v svetu. Saj dobimo po logiki teh potrjenih podatkov o jezikovni sestavi prebivalstva vtis, da je slovenska narodnostna skupnost v občini v enem desetletju izumrla, a se po preteku enega desetletja ob novem popisu prebivalstva ponovno rojeva. Na primeru občine Šentštefan (St. Stefan an der Gail) v Ziljski dolini bi lahko sklepali, da so bili koroški Slovenci leta 1939 še v številčni prevladi, v času dvanajstih let, do prvega povojnega uradnega avstrijskega štetja

v letu 1951, naj bi popolnoma izumrli, štiri leta kasneje pa naj bi se kot slovenski otroci izumrlega naroda ponovno rodili. V občini Brdo (Egg) naj bi bilo od treh četrtin nemškega prebivalstva v letu 1951 le tri leta pozneje, v letu 1954, kar tri četrtine slovenskih otrok. V občini Medgorje (Mieger), kjer je leta 1951 prevladovalo slovensko govoreče prebivalstvo, pa naj bi v obdobju desetih let skoraj čisto izumrlo. Tako imenovani "vindišarji", ki jih v tej občini še ni bilo pri štetju prebivalstva leta 1951, naj bi bili že v absolutni prevladi pri štetju leta 1961, do štetja leta 1971 pa naj bi izumrli (16).

Statistični podatki o jezikovni sestavi prebivalstva po koroških občinah po štetjih v letih 1951 in 1961 dajejo vtis, da se je v velikem številu podeželskih občin avstrijske Koroške število Nemcev podvojilo, ponekod pa celo potrojilo, število Slovencev pa je povsod nazadovalo in le v enem samem primeru napredovalo (17).

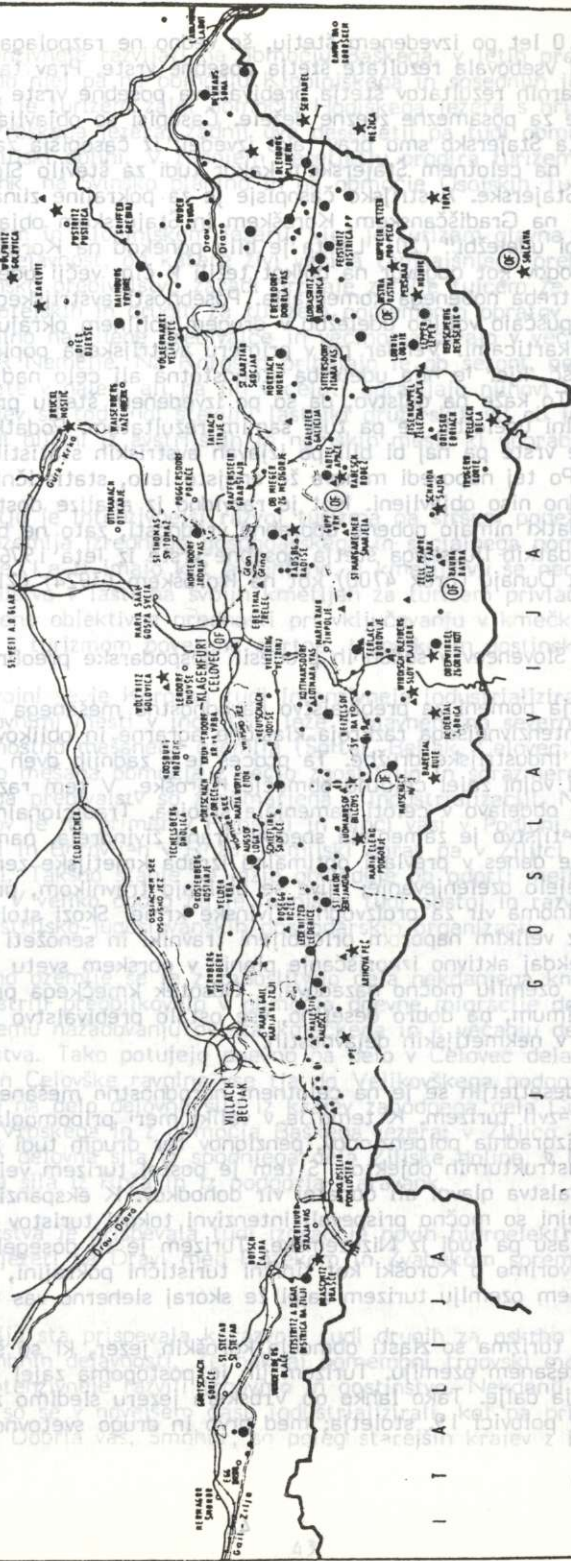
Značilnosti ljudskega štetja posebne vrste v odnosu do prejšnjih ljudskih štetij po občevalnem jeziku v Avstriji:

V prejšnjem poglavju smo opredelili štetja prebivalstva po občevalnem oziroma družinskem jeziku, ki so bila izvedena na tleh Koroške od leta 1846 do leta 1971.

Ugotovili smo značilnosti teh štetij, ob čemer se je pokazalo, da pri nobenem štetju ni bil namen ugotoviti dejansko številčno stanje slovenskega prebivalstva na Koroškem. Le eno izmed njih, to je nacistično štetje iz leta 1939, je imelo nalogo ugotoviti naselbinska jedra slovenskega prebivalstva na Koroškem z namenom, da bi lažje nasilno izselili Slovence, kar se je leta 1942 tudi zgodilo. Vendar je ta popis, kakor ostali, ugotavljal tudi druge demografske značilnosti prebivalstva in tako ni služil le za ugotavljanje nacionalne strukture.

Prva značilnost štetja prebivalstva posebne vrste je bila torej ta, da je ugotavljalo le materin jezik prebivalstva. Druga značilnost je bila v načinu izvedbe, saj je bilo izvedeno v obliki volitev. Preštevanji so dobili naziv volilnih upravičencev. Štetje se ni izvajalo s pomočjo števni komisarjev, to je ljudi, ki bi hodili od hiše do hiše in razdeljevali popisnice, ki bi jih potem izpolnjevali družinski poglavarji, oziroma sami števni komisarji. Vsak posamezen volilni upravičenec oziroma preštevanec je moral osebno na volišče in v posebni zaprti kabini izpolniti določen obrazec (18). Udeležba ob štetju je bila torej vprašanje politične zavesti vsakega posameznika. Avstrijske manjšine so zavrnilo štetje prebivalstva posebne vrste kot sredstvo za reševanje njihovih manjšinskih vprašanj, kar so deloma storile že tudi ob prejšnjih rednih štetjih prebivalstva, vendar pa ob teh niso napovedale bojkota. Pripadniki manjšin so ob rednih štetjih prebivalstva sodelovali kot državljani. Tudi v končni fazi izvedbe štetja prebivalstva posebne vrste in ob interpretaciji njegovih rezultatov so se pokazale velike razlike v primerjavi s prejšnjimi rednimi štetji. Če je bila udeležba na ljudskih štetjih posebne vrste stvar politične odgovornosti vsakega posameznega Avstrijca, je zanimivo ugotoviti, da se tega štetja ni udeležilo kar 75% avstrijskih državljanov. Ljudskega štetja posebne vrste se je sicer res udeležilo relativno veliko število prebivalstva na področjih, kjer žive koroški in štajerski Slovenci ter gradiščanski Hrvatje. To pa še ne pomeni, da je štetje uspelo, saj se ga je v ostalih območjih Avstrije udeležilo zelo malo ljudi. Glede na to, da so ob tem štetju prvič ugotavljali materin in ne občevalni oziroma družinski jezik na avstrijskih tleh, se je pojavilo tudi vprašanje o dejanski jezikovni pripadnosti prebivalstva, ki živi v deželah zunaj Koroške, Štajerske in Gradiščanske. Tako so se Vorarlberžani zgodovinsko upravičeno spraševali, ali ni morda njihov materin jezik "alemanščina" (19).

JUŽNA KOROŠKA – POMEMBNEJŠI KRAJI Z DOGODKI IZ NARODNOOSVOBODILNE BORBE 1942–45

- Ⓔ POKRAJINSKI DOBOR OSVOBODILNE FRONTE
- ★ BITKE
- ▲ GROBIŠKA PADLIM KORCEV
- KRAJI Z VEČ KOTI M DEPORTIRANCI
- KRAJI Z 1-10 DEPORTIRANCI

Danes, več kot 10 let po izvedenem štetju, še vedno ne razpolagamo s tiskano publikacijo, ki bi vsebovala rezultate štetja posebne vrste. Prav tako še danes ne poznamo sumarnih rezultatov štetja prebivalstva posebne vrste za celotno Avstrijo, kaj šele za posamezne zvezne dežele. Časopisi so objavljali rezultate le za Koroško. Za Štajersko smo prav tako izvedeli iz časopisja za sumarno število Slovencev na celotnem Štajerskem kakor tudi za število Slovencev v obmejnih vaseh Štajerske. Avstrijsko časopisje je za pokrajine zunaj jezikovno mešanih področij na Gradiščanskem, Koroškem in Štajerskem objavljalo le podatke o "volilni udeležbi" (20). Le-ta je bila ponekod na Koroškem, kjer so iz političnih razlogov kot odgovor na bojkot težili k čim večji udeležbi, več kot 100%, za kar ni treba nobenega komentarja. Posebnosti avstrijskega volilnega sistema sicer dopuščajo volilno udeležbo v drugem volilnem okraju s tako imenovanimi volilnimi karticami. Vendar pa v primeru avstrijskega popisa posebne vrste število volilšč, kjer je bila udeležba stoodstotna ali celo nad 100%, presega normalno mero. To kaže na dejstvo, da so po izvedenem štetju pripisovali pozornost le volilni udeležbi, ne pa tudi samim rezultatom. Podatki štetja prebivalstva posebne vrste pa naj bi bili po izjavah avstrijskih statistikov objavljeni že v letu 1977. Po tej napovedi mineva že enajsto leto, statistični podatki tega popisa pa še vedno niso objavljeni. Kot je razvidno iz analize dostopnega gradiva, popisni podatki nimajo nobene uporabne vrednosti, zato ne bodo nikoli objavljeni. Po podatkih ljudskega štetja posebne vrste iz leta 1976 so našli več Slovencev na Dunaju (prek 4700) kot na Koroškem (3924) (21).

Položaj koroških Slovencev v sodobnih procesih gospodarske preobrazbe

Konec 19. stoletja pomeni za prebivalstvo narodnostno mešanega ozemlja Koroške pričetek intenzivnejšega razkroja klasične agrarne in oblikovanje gospodarske strukture industrijske družbe. Ta proces je v zadnjih dveh desetletjih po drugi svetovni vojni zajel celotno območje Koroške. V tem razdobju je v kmetijstvu ročno obdelavo v celoti zamenjala strojna. Tradicionalno prlikulturno samooskrbno kmetijstvo je zamenjala soocializirana živinoreja, namesto nekdanje maksimalne pa je danes v prevladi optimalna izraba kmetijske zemlje. Ravinski njijski svet je zajelo ozelenjevanje; njive se umikajo travnikom, preostale njive pa postajajo večinoma vir za proizvodnjo živinske krme. Skozi stoletja s krčenjem gozdov in z velikim naporom pridobljeni travniki in senožeti preraščajo v gozdove. Tudi nekdanje aktivno izkoriščanje planin v gorskem svetu je na narodnostno mešanem ozemlju močno nazadovale. Odsotek kmečkega prebivalstva se je skrčil na minimum, na dobro desetino, vse ostalo prebivalstvo pa si mora iskati zaposlitev v nekmetijskih dejavnostih.

V zadnjih dveh desetletjih se je na celotnem narodnostno mešanem ozemlju zelo intenzivno razvil turizem. K temu je v veliki meri pripomogla načrtna in subvencionirana izgradnja polpenzionov, penzionov ter drugih tudi za turizem pomembnih infrastrukturnih objektov. S tem je postal turizem velikemu delu koroškega prebivalstva glavni ali dodatni vir dohodkov. K ekspanziji turizma po drugi svetovni vojni so močno prispevali intenzivni tokovi turistov iz ZR Nemčije, v novejšem času pa tudi iz Nizozemske. Turizem je tu dosegel že tako stopnjo, da lahko govorimo o Koroški kot tipični turistični pokrajini, saj je na narodnostno mešanem ozemlju turizem zajel že skoraj sleherno vas (22).

Prostorska jedra turizma so zlasti območja koroških jezer, ki so številna prav na nacionalno mešanem ozemlju. Turizem jih je postopoma zajel od druge polovice 19. stoletja dalje. Tako lahko ob Vrbskem jezeru sledimo začetkom turizma že v drugi polovici 19. stoletja; med prvo in drugo svetovno vojno se je

prišel turizem intenzivneje razvijati na območju Baškega, v letih pred drugo svetovno vojno in po njej pa na območju Klopinskega in sosednjih jezer. Po drugi svetovni vojni je turizem zajel območje Hodiškega jezera s hribovitimi Gurami južno od Vrbskega jezera, zadnji dve desetletji pa tudi območje Preseškega jezera v Ziljski dolini. V zadnjem desetletju prodira turizem tudi v gorski svet Karavank, na Svinško planino in na območje Osojskih Tur.

Ob Vrbskem, Baškem in Klopinskem jezeru, kjer je turizem glavna in tradicionalna gospodarska dejavnost, od katere živi večina tamkajšnjega prebivalstva, je avtohtono slovensko prebivalstvo zaradi prodaje zemlje tujcem že močno izrinjeno. Lastniki hotelskih in drugih za turizem pomembnih obratov sploh ne sodijo več med stalno naseljene prebivalce in večinoma bivajo v večjih mestih Avstrije pa tudi ZR Nemčije. Na Koroško prihajajo le ob sezoni, nekateri celo oddajajo svoje obrate v najem ali pa jih v celoti upravljajo njihovi uslužbenci. Poleg tujih hotelirjev so tudi številni lastniki družinskih vil ob jezerih ali v njihovi neposredni bližini iz avstrijskih in nemških mest, ki uporabljajo vile le za svoj oddih.

V zadnjem desetletju je intenzivnejši razvoj turizma na širšem podeželju narodnostno mešanega ozemlja izrednega gospodarskega in socialnega pomena tudi za koroške Slovence. Le-ti imajo kot avtohtono, v kmetijstvu še nedavno zakoreninjeno prebivalstvo v lasti na svojih kmetijah za turizem privlačen prostor, kar jim daje določene objektivne prednosti pri vključevanju v kmečki ali v druge oblike turizma ter s turizmom povezane obrtne, trgovske in gostinske dejavnosti.

Po drugi svetovni vojni se je Koroška tudi intenzivneje industrializirala. Kraji s številnejšimi delovnimi mesti v industriji leže v glavnem na severnem robu ali pa zunaj narodnostno mešanega ozemlja (Špital, Beljak, Celovec, Šentvid na Glini). Narodnostno mešana območja z večjo zgoščenostjo in sorazmerno večjim številom slovenskega prebivalstva so zanemarjena v industrializaciji. Nekaj lesno-industrijskih obratov je na primer v Reberci in Sinči vasi in Podjuni, kovinski obrati so v Bistrici in Borovljah v Rožu, kemijski obrat pa v Ziljici pri Podkloštru v Ziljski dolini. Takšno stanje se lažje obvladuje ob odprti meji z državo matičnega naroda. V veliko oporo pa je manjšini tudi obstoj in razvoj manjšinskih in mešanih avstrijsko-jugoslovanskih gospodarskih organizacij.

Narodnostno mešano ozemlje se je z zaposlitvijo dela nekdanjega kmečkega prebivalstva v industriji preoblikovalo v območja dnevne migracije delovne sile. To prispeva k hitremu nazadovanju deleža kmečkega in k večanju deleža industrijskega prebivalstva. Tako potujejo dnevno na delo v Celovec delavci iz Podjune, Roža, Gur in Celovške ravnine vse tja do Velikoveškega podgorja. V Beljak prihaja dnevno na delo delovna sila iz krajev zahodnega dela Gur, zahodnega dela podolja Vrbskega in z območja Baškega jezera; v Ziljico pri Podkloštru prihaja dnevno delovna sila iz spodnjega dela Ziljske doline, v Bistrico in Borovlje pa delovna sila iz Roža in iz podgorja Karavank.

K razvoju gospodarstva je prispevala tudi izgradnja novih hidroelektrarn, ki so z akumulacijskimi jezeri na Dravi med Rožekom in Žvabekom spremenile podobo pokrajine.

Turizem in industrija sta prispevala k razvoju tudi drugih za oskrbo koroškega prebivalstva pomembnih dejavnosti. Že nekdanji pomembni trgovski mesti Celovec in Beljak sta še intenzivneje razvili trgovino in gostinstvo. Nekdanji maniški centralni kraji, ki so se v novejšem času industrializirali, kot na primer Velikovec, Pliberk, Dobrla vas, Šmohor, so poleg starejših krajev z industrijo,

Borovelj, Železne Kaple, Bistrice v Rožu ter Podkloštra v Ziljski dolini, razvili trgovino, gostinstvo in obrtne dejavnosti; nekdanja agrarna Sinča vas v Podjuni pa se je preobrazila v industrijsko naselje. Z razvojem turizma so se ob jezerih v novjšem času preobrazile nekdanje vasi v tipična turistična naselja, tako na primer Klopinj ob Klopinjškem, Hodiše ob Hodiškem, Bače ob Baškem in Preseka ob Prešeškem jezeru.

Vzporedno z razvojem turizma ter s preobrazbo naselij in oblikovanjem novih centralnih krajev se je moderniziralo tudi cestno omrežje, ki povezuje naselja znotraj Koroške ter Koroško z mednarodnim cestnim omrežjem sosednjih držav, z ZR Nemčijo, Švico, Italijo in Jugoslavijo. Mednarodno pomembne ceste in železnice, ki prečkajo narodnostno mešano ozemlje Koroške, so sestavni del evropsko pa tudi medkontinentalno pomembnega prometnega omrežja, po katerem se pretakajo mednarodni blagovni in turistični tokovi ter tokovi delovne sile med manj razvito Južno in Jugovzhodno Evropo ter Prednjo Azijo (Turčija) in gospodarsko razvito Srednjo, Zahodno in Severno Evropo.

Gospodarskemu razvoju Koroške je sledila tudi preobrazba v negospodarskih dejavnostih, tako v upravi in šolstvu. Uprava se je izpopolnila s specializiranimi službami ustrezno tehnološkemu in gospodarskemu razvoju ter racionalizirala z novo reformo teritorialne upravno-politične razdelitve občin. Ukinjene so bile večinoma občine s pretežno agrarnim in slovenskim prebivalstvom ter priključene k občinam z večjim številom nemško govorečega ali ponemčenega urbanega prebivalstva. Ob postopni reformi uprave se je zlasti v deželni upravi s specializacijo upravne službe večalo število specializiranih oddelkov na ravni političnih okrajev in dežele pa tudi na ravni novih občin, kar prispeva k nenehnemu večanju števila vodilnih uslužbencev in števila zaposlenih v upravi na splošno. Modernizacija v upravi je prezrla interese slovenske manjšine tako glede zaposlovanja kot glede uvajanja in razvijanja slovenščine kot drugega po 7. členu avstrijske državne pogodbe enakopravnega upravnega jezika na celotnem narodnostno mešanem ozemlju.

V modernizaciji šolstva lahko sledimo naslednjim tendencam: ukinjanju majhnih osnovnih šol z nizkim številom otrok in oblikovanju centralnih šol ter izboljšanje omrežja in strukture šol. Sledimo lahko postopnemu ukinjanju prav tistih osnovnih šol na hribovitih območjih, ki so dvojezične in z večjim deležem otrok, prijavljenih k pouku slovenščine (23), ter večanju števila meščanskih šol in nastajanju novih srednjih šol. Na novo sta nastali dve nemški gimnaziji (tu je nastala tudi nemška ekonomska srednja šola), ena v Velikovcu, ki ima svoje gravitacijsko območje večinoma na narodnostno mešanem ozemlju, in ena v Šmohorju, ki ima le del svojega gravitacijskega zaledja na narodnostno mešanem ozemlju v Srednji Ziljski dolini med Brdom in Šentštefanom. Na novo sta nastali gospodinjstva šola z nemškim učnim jezikom v Dobrli vasi ter dvojezična gospodinjstva šola v Šentjakobu v Rožu; v Borovljah pa se je razvila srednja tehniška šola raznih smeri. V močna šolska centra z razvitim srednjim šolstvom najrazličnejših smeri, ki imata del svojega gravitacijskega zaledja tudi na narodnostno mešanem ozemlju, sta se razvila Celovec in Beljak. V Celovcu je bila pred petindvajsetimi leti ustanovljena zvezna gimnazija za Slovence, ki ima danes vpisanih že okoli 530 dijakov ter zaposlenih okoli 40 učnih moči (23a). V Celovcu sta bili ustanovljeni tudi univerza za vzgojo pedagoškega kadra najrazličnejših smeri in triletna višja pedagoška šola. Pri obeh ustanovah je v njihovi programih raziskovalnega in pedagoškega dela v preskromni meri upoštevana nadaljnja modernizacija in vzgoja učnega kadra za dvojezični pouk in za poučevanje slovenskega jezika. Pri razvoju mreže in strukture šolstva na narodnostno mešanem ozemlju ni bila slovenščina ustrezno upoštevana, tako kot bi sicer

morala biti po 7. členu državne pogodbe; z neustreznimi pedagoškimi prijemi in organizacijo pouka je slovenščina izpostavljena stalnemu izrivanju. Vzroke, ki preprečujejo uvajanje funkcionalne dvojezičnosti v vseh oblikah javnega življenja in upravnega poslovanja, moramo iskati prav v pomanjkanju ustreznih šol. Le-te bi morale v duhu 7. člena državne pogodbe s svojim vzgojnim procesom zagotavljati take profile kadrov, ki bi bili v organizacijskem, tehnološkem, biotehničnem in vsebinskem smislu sposobni poslovati dvojezično. Osnova za razvoj takega šolstva pa je hila spodrezana prav z ukinitvijo dvojezičnih osnovnih šol na narodnostno mešanem ozemlju, ki so zajele vse šoloobvezne otroke.

Zaključne misli o oblikah diskriminacije koroških Slovencev v razmerah industrijske družbe

Koroški Slovenci so z intenzivnim oblikovanjem industrijske družbe, ki se po drugi svetovni vojni širi po njihovem poselitvenem prostoru, izpostavljeni oblikam diskriminacije, ki so na splošno še slabo raziskane in teoretično opredeljene tudi pri drugih narodnih manjšinah v Evropi. Gre za nove oblike zapostavljanja narodnostnih manjšin, ki ne sodijo po dosedanjih ustaljenih predstavah v predmet raziskave posameznih, tradicionalnih znanstvenih disciplin, temveč segajo le na njihovo periferno območje. Za proučitev nastale problematike manjšin je potrebno interdisciplinarno raziskovalno delo. Diskriminacijo narodnostnih manjšin v razmerah fleksibilne in dinamične industrijske družbe lahko zaznamo in pravilno opredelimo le z analizo tendenc elementov preobrazbe celotnega družbenega procesa, povezano z njihovim poselitvenim prostorom. Ker sta v taki družbi socialna in prostorska mobilnost prebivalstva eden od pomembnih vzvodov družbene preobrazbe, lahko na nacionalno mešanem ozemlju, ki je zajel proces oblikovanja industrijske družbe, ugotavljamo položaj narodne manjšine v razmerju do večinskega naroda le skozi prizmo enakopravnosti v socialni in prostorski mobilnosti prebivalstva. Enakopravnost narodnostne manjšine z večinskim narodom v socialni in prostorski mobilnosti je lahko izražena samo z možnostjo reagiranja v njenem jeziku v celotnem življenjskem okolju, v vseh dejavnostih, tako pri delu, izobraževanju, oskrbi, upravi, rekreaciji in prometu, kot je to dano večinskemu narodu. O enakopravnosti narodnostne manjšine lahko govorimo le tedaj, če ji je zagotovljena možnost razvoja njenega jezika in kulture, ustrežno razvoju jezika in kulture večinskega naroda za vse oblike komunikacij med prebivalstvom ustrežno družbenemu in tehnološkemu razvoju.

Slovenci na Koroškem se z razvojem industrijske družbe vsekakor oddaljujejo od enakopravnosti z večinskim narodom. Instrumenti usmerjanja družbenega in tehnološkega razvoja ter urejanja prostora služijo avstrijskim oblastem kot sredstvo diskriminacije koroških Slovencev na vseh področjih človekovih dejavnosti. Ob teh procesih lahko sledimo načrtnemu izrivanju slovenskega jezika. Koroški Slovenci tako v preteklem zgodovinskem obdobju statične agrarne družbe kot v novih razmerah fleksibilne industrijske družbe nimajo enakih možnosti pri izobraževanju v svojem jeziku in zaposlovanju, njihov poselitveni prostor pa je zapostavljen v gospodarskem razvoju.

Slovenci imajo z edino popolno srednjo šolo s slovenskim učnim jezikom, vvezno gimnazijo za Slovence v Celovcu, v primerjavi z nemško govorečim prebivalstvom, zelo majhne možnosti za izbiro poklica, ki ga lahko dosežejo s šolanjem v svojem materinem jeziku, kar prav gotovo zavira njihovo socialno mobilnost. Zaradi neurejenosti pouka slovenščine na osnovnih šolah je slovenska gimnazija velikemu številu slovenskih otrok le težje dosegljiva. Ovir za šolanje na tej gi-

mnaziji je tudi v tem, da njeno gravitacijsko območje pokriva tako oddaljene dele narodnostno mešanega ozemlja, da gimnazija ni dosegljiva slovenskim otrokom z vsakodnevnim potovanjem od doma. Ker pripadajo Slovenci večinoma nižjim socialnim slojem in nimajo dovolj sredstev za pokrivanje stroškov bivanja svojih otrok v Celovcu, to prav tako zavira njihov socialni razvoj. Slovenski otroci so pri izobraževanju na narodnostno mešanem ozemlju zapostavljeni tudi v tem, da se v predšolskih ustanovah ne morejo izobraževati v svojem materinem jeziku.

Slovensko prebivalstvo je zapostavljeno tudi pri zaposlovanju. Medtem ko so v prvem razdobju družbeno-gospodarske preobrazbe po drugi svetovni vojni s hitro rastjo delovnih mest dobivali zaposlitev na narodnostno mešanem ozemlju in v glavnih zaposlitvenih krajih, Celovcu in Beljaku, številni in novo doseljeni Nemci, pa se je moralo istočasno zaradi nezaposlenosti izseljevati slovensko prebivalstvo in si iskati zaposlitev zunaj Koroške, v Avstriji, Švici, ZR Nemčiji pa tudi v prekoceanskih deželah. Leta 1951 so med 405.129 prebivalci Koroške našli kar okoli 120.000 novih doseljencev skupaj z njihovimi, na Koroškem rojenimi otroki (24).

Na območjih narodnostno mešanega ozemlja z najbolj kompaktno poselitvijo slovenskega prebivalstva se je sicer razvila skromna industrija, večinoma taka, ki omogoča delovna mesta le manj kvalificirani in s tem slabše plačani delovni sili in ki je zaradi svojega značaja najbolj izpostavljena gospodarskim krizam, stagnaciji ali celo nazadovanju števila zaposlenih. Rast števila delovnih mest na narodnostno mešanem ozemlju ni usklajena z rastjo števila potrebnih zaposlitve, zato si mora veliko število prebivalcev z narodnostno mešanega ozemlja iskati zaposlitev v oddaljenih krajih z industrijo na robu ali celo zunaj narodnostno mešanega ozemlja.

Koroški Slovenci kot avtohtono prebivalstvo ne morejo enakopravno izrabiti prednosti naravnih danosti svojega prostora za razvoj turizma v primerjavi z nemško govorečim prebivalstvom, še zlasti ne s številnimi tujiimi, doseljenimi lastniki velikih turističnih obratov, zlasti ob koroških jezerih. Slovensko prebivalstvo zaradi skromnega kapitala ni deležno takih ugodnosti kreditiranja in subvencioniranja pri usmerjanju svojih kmečkih obratov v turistične polpenzionarne in hotele, kot so jih deležni tudi tujci. Medtem ko tuji doseljenci s spretnimi nakupi turistično najbolj atraktivne zemlje za graditev velikih turističnih obratov izrivajo avtohtono slovensko prebivalstvo iz turistično najkvalitetnejših jezerskih območij, mora ostajati slovensko prebivalstvo večinoma na ravni majhnih polpenzionov ali pa se mora vključevati v kmečki turizem oziroma s turizmom povezane obrtne dejavnosti. Število slovenskih lastnikov večjih turističnih obratov je neznatno v primerjavi s številom in z vrednostjo kapitala tujih lastnikov turističnih obratov.

Slovenskemu prebivalstvu je zaprta socialna mobilnost tudi pri zaposlovanju na vodilnih delovnih mestih, ki zahtevajo srednjo in visoko izobrazbo, tako v upravi in javnih službah, deželni vladi, okrajnih glavarstvih, službah državne varnosti, sodstvu, pošti, gospodarskih združenjih ter na vodilnih mestih v avstrijskih političnih organizacijah. Na primer med okoli 200 pravniki, ki delajo v upravnih službah deželne vlade in okrajnih glavarstvih, najdemo na vodilnih delovnih mestih le posamezne Slovence. Število Slovencev, zaposlenih na vodilnih delovnih mestih v poklicu pravnik, bi lahko našli na prste ene roke.

Posledice takega diskriminacijskega ravnanja s slovensko narodnostno manjšino na Koroškem so vidne ob skromni socialni mobilnosti slovenskega in vsega pre-

bivalstva na narodnostno mešanem ozemlju in v doseženi stopnji izoblikovanja strukture prebivalstva industrijske družbe. Podatki o socialni pripadnosti družin, ki so pošiljale dijake na šolanje v zvezno gimnazijo za Slovence med šolskima letoma 1957/58 do 1973/74, ter podatki popisa prebivalstva iz leta 1971 o strukturi aktivno zaposlenih prebivalcev po dejavnostih, so dobra osnova za osvetlitev socialne strukture slovenskega prebivalstva na narodnostno mešanem ozemlju. Po uradnem popisu prebivalstva leta 1971 odstotek kmečkega prebivalstva na narodnostno mešanem ozemlju močno presega odstotek kmečkega prebivalstva na celotnem ozemlju Koroške, kar izpričuje zaostajanje v gospodarskem razvoju narodnostno mešanega ozemlja za ostalimi deli Koroške (25). Po podatkih strukture gospodinjstev, ki pošiljajo otroke v zvezno gimnazijo za Slovence, je med koroškimi Slovenci kar 34% kmetov, medtem ko je teh na celotnem ozemlju Koroške le 13% (26). Prebivalstvo narodnostno mešanega ozemlja je v zaostanku pri oblikovanju strukture prebivalstva industrijske družbe. Zaostaja v procesih prestrukturiranja iz primarnega v sekundarni in iz sekundarnega v terciarni sektor.

Veliko število občin na nacionalno mešanem ozemlju izkazuje sorazmerno nizek delež prebivalstva, zaposlenega v terciarnih dejavnostih. Zaostajanje koroških Slovencev za socialnim razvojem večinskega naroda se kaže v močnem deležu delavsko-kmečke strukture gospodinjstev, ki si ustvarjajo glede na vloženi trud skromne dohodke kar iz treh dejavnosti: kmetijstva, kmečkega turizma ter iz zaposlitve posameznih članov zunaj doma v industriji ali v kaki drugi dejavnosti v domačem kraju ali pa dnevno potujejo na delo v kraj zaposlitve zunaj domačega kraja. K nadaljnjemu razvoju in izboljšanju socialnega položaja pri takem tipu gospodinjstev bi lahko prispevalo ustrezno poklicno izobraževanje z ustanovitvijo različnih tipov strokovnih šol s slovenskim ali dvojezičnim poukom, tako obrtne, gostinske in trgovske smeri. Željam koroških Slovencev po ustanovitvi takih šol avstrijske oblasti ne ugodijo, s čimer zavestno preprečujejo slovenskemu prebivalstvu izboljšanje socialnega razvoja in oblikovanje take strukture industrijske družbe, ki bi najbolje ustrezala dejanskemu družbenemu in gospodarskemu razvoju Koroške. S tem bi bila vsaj do določene mere zagotovljena enakopravnost slovenske manjšine v socialnem razvoju z večinskim narodom. Tak tip šol bi tudi lahko zagotovil ustrezne profile kadrov za dvojezično poslovanje v upravnih in drugih javnih službah ter s tem prispeval k izvajanju določil 7.člena državne pogodbe, ki opredeljujejo dvojezičnost v javnem življenju in upravi na narodnostno mešanem ozemlju.

Slovensko podeželsko prebivalstvo je diskriminirano v primerjavi z nemškim prebivalstvom tudi v tem, da si mora samo financirati udejstvovanje v svojih kulturnih organizacijah in svoje dvojezične otroške vrtce. Pod težkimi konkurenčnimi pogoji mora tudi samo vzdrževati svoja gospodarska združenja, zadruge in hranilnice. Istočasno pa delujejo na slovenskem podeželju nemške kulturne organizacije, ki po svoji aktivnosti močno zaostajajo za slovenskimi, a so finančno podprte od avstrijskih oblasti. Na narodnostno mešanem ozemlju dobivajo tudi vso podporo nemška gospodarska združenja, zadruge in hranilnice (27).

Slovenska narodna manjšina, čeprav v razvoju svojega jezika in kulture vsestransko ovirana in diskriminirana, zapostavljena v zaposlovanju in gospodarskem razvoju na svojem poselitvenem prostoru ter pri razvoju kulturnih in gospodarskih organizacij in pri reorganizacijah upravno-politične razdelitve občin ter v razvoju mreže in strukture šol s slovenskim poukom, si vztrajno in z zamudo oblikuje strukturo industrijske družbe ob težkih socialno-političnih in gospodarskih razmerah in se vse bolj organizirano in uspešno upira germanizaciji. Tega ji ne morejo preprečiti avstrijske oblasti niti s potvorbami podatkov o jezikovni struk-

turi prebivalstva ob uradnih avstrijskih popisih niti z lažno predstavo o neskle-
njeni poselitvi in šibki številčni moči slovenskega prebivalstva na dvojezičnem
ozemlju Koroške.

Literatura

1. Die Slovenen in Kärnten - Slovenci na Koroškem, Narodni svet koroških Slovencev, Zveza slovenskih organizacij na Koroškem, Tisk: Drava Bo-
rovlje, ČGP Delo Ljubljana, 1974.
2. Anton Melik, Slovenska Koroška, Geografski vestnik, XX-XXII 1948-1949,
Ljubljana 1949, str. 14-30.
3. Vladimir Klemenčič, Einige sozialgeographische Probleme der Grenzlage
Sloweniens in Jugoslawien. Probleme grenznaher Räume. I. Schriften-
reihe des Institutes für Städtebau und Raumordnung der Universität
Innsbruck, Heft Nr. 1, (2. Mai 1973), Innsbruck, str. 20-21.
4. Svetozar Ilešič, Geografski oris Koroške, Koroški zbornik, Ljubljana 1946,
str. 9-26.
5. Zgodovina narodov Jugoslavije I, str. 89, Ljubljana 1953.
6. B. Grafenauer, Zgodovina slovenskega naroda II, str. 27, Ljubljana 1965.
7. B. Grafenauer, Zgodovina slovenskega naroda II, str. 236, Ljubljana 1965.
8. B. Grafenauer, Narodnostni razvoj na Koroškem od srede XIX. stoletja
do današnjih dni, Koroški zbornik 1946.
9. Ibidem; Die Slovenen in Kärnten = Slovenci na Koroškem, Celovec-
Ljubljana (1974), str. 36.
10. Matjaž Klemenčič, Germanizacijski procesi na Štajerskem od srede
19. stoletja do prve svetovne vojne, ČZN, Maribor 1979, 1-2, str. 350-369.
11. Vladimir Klemenčič, Manipulacije sa statističkim podacima na štetu
manjina u Austriji, Problem manjina u jugoslovensko avstrijskim odno-
sima, Medjunarodna politika 1977, Beograd, 1977, str. 106-109.
12. Glej op. 1.
13. Tone Zorn, Nacistično ljudsko štetje leta 1939 na Koroškem, Zgodo-
vinski časopis, Zvezek 1-2, Ljubljana 1973, str. 91-105.
14. Glej op. 11, str. 117-120.
15. Vladimir Klemenčič, Kritika uradnih avstrijskih popisov prebivalstva v
letih 1951, 1961 in 1971 glede na slovensko manjšino in slovenščino
kot občevalni jezik, Razprave in gradivo, št. 7-8, Ljubljana, april 1976,
str. 109.
16. Vladimir Klemenčič, Uradni avstrijski popisi prebivalstva po drugi sve-
tovni vojni glede na slovensko manjšino in slovenščino kot občevalni
jezik v luči zakona o popisu prebivalstva posebne vrste, Sodobna vpra-
šanja slovenske in hrvaške manjšine v Avstriji - Suvremena pitanja
slovenske i hrvatske manjine u Austriji, Inštitut za narodnostna vpraša-
nja - Ljubljana, Zavod za migracije i narodnosti - Zagreb, Ljubljana 1976.
17. Vladimir Klemenčič, Kritika uradnih avstrijskih popisov prebivalstva v

- letih 1951, 1961 in 1971 glede na slovensko manjšino in slovenščino kot občevelni jezik. Razprave in gradivo, št. 7-8, Ljubljana, april 1976, str. 101-124.
18. Sprachenerhebung am Sonntag, wer kann daran teilnehmen? Kleine Zeitung, 9. november 1976.
Wird Sprachenwahl boykottiert? Ergebnis erst nächstes Jahr. Kleine Zeitung, 11. november 1976.
Heute umstrittene Premiere: Erhebung der Muttersprache. Kleine Zeitung, 14. november 1976.
Tollheit mit Methode, Salzburger Nachrichten, 14. november 1976.
Die Problematik der Sprachenzählung. Südost Tagespost, 12. november 1976.
In ganz Österreich: Sprachenerhebung. Südost Tagespost, 14. november 1976.
Mehr an Aufklärung nicht möglich. Oberösterreichisches Tagblatt, 11. november 1976.
Aufruf zur Sprachenzählung. Salzburger Volksblatt, 16. oktober 1976.
To se zove informacija ... Hrvatske novine, 29. oktober 1976. Brojidba i zakon za narodne grupe, Hrvatske novine, 29. oktober 1976.
Sprachenermittlung-Teilnahmepflicht. Salzburger Volksblatt, 10. november 1976.
Sprachenzählung: Keine Pflicht. Teilnahme ab 14. Lebensjahr. Neue Vorarlberger Tageszeitung, 13. november 1976.
Geheime Sprachenerhebung. Wiener Zeitung, 13. november 1976.
Sprachenerhebung - wie wird's gemacht? Wiener Zeitung, 14. november 1976.
Eine Premiere für Österreich: Die geheime Sprachenerhebung, Kärntner Tageszeitung, 13. november 1976.
Morgen in Österreich Sprachenerhebung. Vorarlberger Nachrichten, 13. november 1976.
 19. Hin und her um die Sprachenermittlung - Kreisky: Manche Aktionen sind unernt. Vorarlberger Nachrichten, 10. november 1976.
14. November: Vieles unklar. Kurier, 4. november 1976.
Zählung, Endergebnis: August 1977. Volkswille, 18. november 1976.
 20. Nur 3860 Slowenen. Kurier, 27. november 1976.
Verwirrendes Ergebnis. Nur 3816 gaben Slowenisch an. Die Presse, 27/28. november 1976.
Sprachenerhebung: 2 Millionen. Arbeiter Zeitung, 19. november 1976.
 21. Zählung, Endergebnis: August 1977. Volkswille, 18. november 1976.
An der Grenze wissen die Leute was sie tun, Kleine Zeitung, 15. november 1976.
 22. Vladimir Klemenčič, Sodobni socialnogeografski problemi Slovencev na Koroškem, IX. seminar slovenskega jezika, literature in kulture 2.-14. julij 1973. Predavanja. Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenske jezike in književnost, Ljubljana, 1973, str. 185-192.
 23. Vladimir Klemenčič - P. Apovnik, Prostorsko urejanje in načrtovanje na Koroškem, III. koroški kulturni dnevi, Znanstveni inštitut v Celovcu (Arhiv), Celovec, 1973.
 - 23a. Prim. Zvezna gimnazija za Slovence XXV. 1981/82, Letno poročilo, Celovec 1982.
 24. Vladimir Klemenčič, Migracije prebivalstva na Koroškem med leti 1934-1951, Zbornik Koroške, za 40. obletnico Zveze komunistov Jugoslavije. Ljubljana, 1959, str. 92-112.

25. Beiträge zur Osterreichischen Statistik, herausgegeben vom Osterreichischen Statistischen Zentralamt, Heft 309/6, Ergebnisse der Volkszählung vom 12. Mai 1971. Hauptergebnisse für Kärnten. Wien 1973, str. 16-21.
26. Socialna sestava družin, ki so pošiljale dijake v zvezno gimnazijo za Slovence v šolskih letih 1957/58 do 1973/74 (po sodnih in političnih okrajih). Letno poročilo Zvezne gimnazije za Slovence v Celovcu, šolsko leto 1974/75, Celovec 1975, str. 85-87.
27. Nekatera slovenska kulturne in gospodarske ustanove na nacionalno mešanem ozemlju avstrijske Koroške (tekst in zvd.), Delo, 23. oktobra 1976, str. 27.

KOROŠKI SLOVENCİ DANES

Vladimir Klemenčič*

O koroških Slovencih in sploh o slovenskem zamejstvu dobivamo v zadnjem času vse več informacij v sredstvih javnega obveščanja: na radiu, TV, v dnevnem časopisu in tudi v revialnem tisku. Žal pa posvečamo pri posredovanju informacij o položaju koroških Slovencev ter o uspehih in neuspehih v njihovem boju za obstanek, pa tudi pri informiranju o novih spoznanjih in pogledih na sodobne probleme evropskih narodnih manjšin nasploh premalo pozornosti socialnemu, ekonomskemu in prostorskemu vidiku.

Narodne manjšine v Evropi stopajo pri znanstvenoraziskovalnem delu v okviru projektov državnega, meddržavnega in mednarodnega značaja vse bolj v ospredje. Pri tem moram posebej poudariti, da močno prednjačijo raziskave, pa tudi objavljena znanstvena dela o koroških Slovencih. Skoraj bi lahko rekli, da izide v Avstriji in Jugoslaviji, pa tudi v drugih deželah, v zadnjih treh letih skoraj vsak mesec po ena knjiga, ki se zelo resno, kritično, poglobljeno in specializirano ukvarja s koroškimi Slovenci z različnih vidikov: zgodovinskega, geografskega, sociološkega, politološkega ali jezikovnega. Te knjige so rezultat poglobljenih raziskav in dolgotrajnega in trdega dela posameznikov ter raziskovalnih skupin v Avstriji, Jugoslaviji, Švici, Zvezni republiki Nemčiji in Kanadi, pri čemer so na prvem mestu raziskovalne institucije in univerze v Avstriji, univerza na Dunaju ter Slovenski znanstvenoraziskovalni institut v Celovcu.

Raziskovanje dejanskih razmer in položaja koroških Slovencev v procesih sodobne družbe in v bližnji ter daljnji preteklosti nam razkriva realno podobo o sodobnih problemih koroških Slovencev oziroma nam že tudi daje odgovor, kakšne so možnosti za njihovo preživetje.

Ob vsem tem pa moramo posebej poudariti, da je vse intenzivnejše zanimanje za manjšine, njihov obstoj in njihovo življenje v ozki povezanosti z novo nastalimi družbenoekonomskimi razmerami v visoko razviti civilizaciji urbane družbe, ki sloni na vse večjem uveljavljanju visoko razvite tehnologije v vseh oblikah človekovega življenja. Ta terja od držav v evropskem prostoru mednarodno sodelovanje na vseh področjih družbenega življenja in vse bolj usklajeno ter programirano sodelovanje na področju gospodarstva z blagovno menjavo, izmenjavo kulturnih dobrin in tehnične infrastrukture. Vsega tega se zavedajo mednarodna in politična združenja, Alpe-Adria, Evropski parlament in Evropska gospodarska skupnost.

Snovanje konceptov, ki naj bi usmerjali vse večje mednarodno povezovanje med evropskimi državami, pa ni moglo obiti vprašanja manjšin. Le-te bi lahko mnogo prispevale u meddržavnem sodelovanju, saj po nekaterih izra-

* dr., redni univ. prof., Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, Univerza Edvarda Kardelja, 61000 Ljubljana, Aškerčeva 12; glej izvleček na koncu Obzornika

čunih živi zunaj svoje matične države kot narodna manjšina okoli 60 milijonov ljudi. Le-ti žive v veliki večini v obmejnih območjih, ki so bila še v bližnji preteklosti predmet meddržavnih sporov. Večina držav manjšinam ni priznavala najosnovnejših pravic za obstoj in razvoj, ki so jih terjale same manjšine in njihove matične države. Matične države so za svoje manjšine zunaj svoje države vidеле rešitev v spremembi meja. To pa je bila osnova za stalne politične napetosti med sosednjimi državami, ki so imele dele svojega naroda in etničnega ozemlja zunaj državnih meja, na obmejnem območju v sosednji državi.

Ob snovanju konceptov meddržavnega in mednarodnega sodelovanja na vseh področjih družbenega življenja se zato ni mogoče izogniti odprtim dilemam obstoja in razvoja narodnih manjšin, ki predstavljajo, kot že rečeno, v veliki večini tudi obmejno prebivalstvo, to je tisto, ki večinoma obvladuje jezik in kulturo dveh sosednjih držav. Zato lahko tudi v okviru prekomejnega sodelovanja manjšine dobivajo zaradi svoje obmejne poselitve in obvladovanja jezika ter kulture svojega naroda v sosednji državi vlogo povezovalnega člana, ali pa lahko ostaja člen motnje in vzdrževanja zaprtosti obmejnih prostorov.

To pa seveda ne pomeni le motnje v meddržavnem sodelovanju dveh sosednjih držav, ampak tudi motnjo v mednarodnem gospodarskem sodelovanju ožjega, širšega ali celotnega evropskega prostora.

Prav v tem moramo iskati vzrok, da manjšinski problemi ne ostajajo le problemi, ki zadevajo samo kulturo, jezik ali zgodovino, temveč postajajo tudi element prostora in gospodarstva. Danes obravnavajo vlogo manjšin kot činitelja gospodarskega razvoja in prekomejnega sodelovanja, saj je njihova funkcija v zgoraj navedenem smislu možna le, če jim je omogočen razvoj jezika v vseh oblikah dejavnosti.

V tem smislu je pripravljena tudi helsinška listina, ki nalaga podpisnicam priznanje obstoječih meja ter skrb in dolžnost za zagotavljanje pravic do obstoja in razvoja manjšin.

Prav zaradi te novo nastale situacije ne moremo Slovenci položaja koroških Slovencev presojati s stališča nostalgije po vaški idili, temveč s stališča dejanskega stanja, tj. novih družbenogospodarskih razmer višje razvite in civilizirane urbane družbe. Prav presoja njihovega stanja s teh vidikov nam odpira sicer številne dileme, pa tudi realno podobo, v kateri se prepleta pesimizem z optimizmom.

Velika pozornost, ki jo posvečajo koroškim Slovincem na znanstvenoraziskovalnem področju razne znanstvene discipline, pa tudi politični dejavniki, ne samo v avstrijskem in jugoslovanskem, temveč tudi v širšem evropskem prostoru, kaže, da se v zvezi s koroškimi Slovenci ter s prostorom, ki ga koroški Slovenci poseljujejo, na poseben način uveljavljajo in prepletajo socialni, ekonomski, prostorski in politični elementi in zgodovinskem in sodobnem družbenem razvoju.

Koroški Slovenci so primer narodne manjšine oziroma narodne skupnosti, ki se je obdržala kljub močnim asimilacijskim pritiskom. Ti so se vrstili v preteklem stoletju v razmerah agrarne družbe, v tem stoletju pa vse do konca druge svetovne vojne v razmerah počasnega socialnega prestrukturiranja družbe iz agrarne v neagrarno. Ti pritiski so zelo različni, od oblik fizičnega iztrebljanja in razseljevanja v dobi nacizma pa do več ali

manj prikritih oblik nasilja v fazi pospešenega prestrukturiranja agrarne v neagrarno družbo v najnovejšem razdobju. Po teh treh fazah odnosno zgodovinskih obdobjih se je za koroške Slovence bistveno spremenilo družbeno okolje z vseh vidikov - prostorskega, socialnega, ekonomskega, kulturnega in političnega. Ob tem pa se je spremenila funkcija poselitvenega prostora južne Koroške, gospodarsko okolje, opremljenost in organizacija prostora, in kar je zelo pomembno, tudi sama socialnoekonomska struktura koroških Slovencev.

Poselitveni prostor koroških Slovencev je bil že v preteklih zgodovinskih obdobjih mednarodno tranzitni prostor med centralnimi, zahodnimi in severnimi deli Evrope na eni strani ter južnimi, jugovzhodnimi in vzhodnimi deli Evrope na drugi strani.

Ta političnogeografska vloga koroškega prostora pa pridobiva v najnovejšem razdobju z intenzifikacijo izmenjave blaga, delovne sile, turistov in informacij vse večji pomen. Na območju jugovzhodne Koroške, Roža in Zilje v Avstriji, Kanalske doline v Italiji ter Gorenjske v Jugoslaviji nastaja z izgradnjo avtocest, modernizacijo železnic ter z izgradnjo karavanskega predora eno samo prostorsko obsežno in pomembno evropsko prometno križišče. Celotna južna Koroška je tudi območje modernega mednarodnega turizma, ki se vse bolj vključuje v enotno severnojadransko-alpsko mednarodno turistično območje. Z odprtostjo meje z Jugoslavijo in Italijo ter z že omenjeno prometno funkcijo in s številnimi mejnimi prehodi, ki povezujejo Koroško s Slovenijo in Italijo, dobiva Koroška, zlasti južna, za prekomejno sodelovanje funkcijo vse bolj gospodarsko in kulturno dinamičnega obmejnega prostora. Ta funkcija obmejnosti ob novih družbenih in političnih razmerah v evropskem prostoru pa je še posebej poudarjena s prekomejnim neposrednim povezovanjem gospodarsko razvitih obmejnih območij Slovenije in avstrijske Koroške, tako Roža in Zilje z Gorenjsko kot Podjune z Mežiško dolino.

Na Koroškem je bilo uveljavljanje civilizacije urbane družbe povezano v vseh zgodovinskih razdobjih z asimilacijskimi pritiski. Medtem ko se je do srede 19. stoletja krčilo slovensko etnično ozemlje s prestavljanjem etnične meje s severa proti jugu, pa lahko ob vse večjem uveljavljanju "civilizacije" urbane družbe sledimo s širjenjem vpliva mesta na podeželje tudi postopnemu širjenju narodnostne pomešanosti od mestnih jeder na podeželje. Medtem ko smo o slovenskem podeželju, kjer je prevladovala slovenska govorica več ali manj v vseh oblikah javnega življenja, na nižji upravni ravni kot tudi v cerkvi, lahko še govorili do druge svetovne vojne, se je to podeželje pod vplivom direktnih in indirektnih asimilacijskih pritiskov na slovenski živelj ter z doseljevanjem nemško govorečega prebivalstva spremenilo v narodnostno mešano ozemlje.

Prav gotovo ne moremo, kot je bilo že na mnogih mestih poudarjeno, govoriti o kakršnikoli naravni asimilaciji slovenskega življa. Narodnostno mešani značaj še pred drugo svetovno vojno pretežno slovenskega podeželja je rezultat različne stopnje intenzivnosti in različnih oblik pritiskov. Pred prvo svetovno vojno sledimo ekonomski odvisnosti podeželja od mesta, tako kot je bilo vsako podeželje ekonomsko odvisno od mesta tudi na homogenih, z eno nacionalnostjo poseljenih območjih. Razlika je le v tem, da je bilo na Koroškem podeželje s slovenskim kmečkim prebivalstvom, z neustrezno zemljiško strukturo in s slabimi pogoji za kmetijstvo, ki ni moglo dostojno preživljati kmečke družine in agrarno prenaseljene-

ga podeželja, socialno odvisno od močno ponemčenih mest.

Poplebiscitno obdobje pomeni začetek neposrednih nasilnih oblik asimilacijskih pritiskov, ki se najlepše kažejo v odpustitvi velikega števila Slovencev iz javnih služb, razselitvi dela slovenskega prebivalstva v Jugoslavijo in pa zapiranjju možnosti za zaposlovanje slovenskega prebivalstva v neagrarnih pokljicah. Pri tem velja še posebej poudariti vzgojo takega učiteljskega naraščaja, ki je bil usposobljen za neposredno germanizacijo slovenske mladine.

Tej dobi stagnacije ali celo nazadovanja slovenskega življa v socialni mobilnosti in socialni moči je sledilo razdobje najokrutnejše zgodovine asimilacijskih pritiskov, ki je med drugo svetovno vojno preraslo v odkrito iztrebljanje in razseljevanje slovenskega življa. To je tudi novo zgodovinsko razdobje, ki je povezano z oboroženim odporom koroških Slovencev proti okrutnemu in močnemu nacizmu. To je prav tako razdobje mobilizacije odpora koroških Slovencev, ne samo odpora zoper nacizem, temveč tudi začetek in vzgon novih oblik kljubovanja zoper asimilacijo, ki se je po drugi svetovni vojni, zlasti v zadnjih dveh desetletjih, z različnimi oblikami pritiska v okviru oblikovanja civilizirane urbane družbe razširila na skoraj vse oblike človekovih dejavnosti v okviru dela, izobraževanja, prometa, izkoriščanja prostega časa in upravnih služb.

Skratka - slovenski jezik je bil s tako imenovanim uveljavljanjem civilizacije urbane družbe postopoma izrinjen, slovenščina kot jezik komunikacije ostaja le v družini in v slovenskih kulturnih, gospodarskih ter izobraževalnih ustanovah. V vse bolj omejeni obliki je slovenščina prisotna tudi v cerkvi.

Naj naštejem samo nekaj konkretnih oblik pritiskov, ki koroških Slovencev niso uklonili v njihovi borbi za obstoj in razvoj slovenskega jezika in kulture. Koroški Slovenci so si po drugi svetovni vojni priborili v okviru državne pogodbe s sedmim členom zapisane pravice. Te pa niso bile upoštevane oziroma so bile upoštevane le v zelo okrnjeni obliki, in še to na zelo skrčenem teritoriju majhnega števila občin s sorazmerno majhnim skupnim številom prebivalstva oziroma deležem od celotnega števila Slovencev na Koroškem. Z oblikovanjem urbane družbe se je širil na narodnostno mešanem območju in v centralnih krajih južne Koroške, Celovcu in Beljaku, krog izobraževalnih ustanov; poleg gimnazije, klasične oblike srednješolskega izobraževanja, je nastala vrsta izobraževalnih ustanov za različne poklice v zdravstvu, tehniki in gospodarstvu, ki ne upoštevajo slovenščine kot izobraževalnega jezika, zato se morajo Slovenci, če se hočejo izšolati za vrsto poklicev, izobraževati izključno v nemškem jeziku. Pri upravno-politični reformi in z njo povezanim nastajanjem novih večjih občin niso bile upoštevane etnične značilnosti in potrebe slovenskega naroda kot manjšine. Na območjih Celovca, Beljaka, Šmohorja in Borovelj so združili majhne občine s slovensko govorečim prebivalstvom v mesta s pretežno večino nemško govorečega prebivalstva. Tako je slovenski živelj, ki je bil v podeželskih občinah v večini, postal optično in statistično neznatna manjšina. Vse to naj bi podobno kot popisovanje prebivalstva po občevalnem jeziku pri rednih popisih prebivalstva ubijalo zavest slovenskega prebivalstva in s tem uveljavilo asimilacijo.

Kot že rečeno, ne moremo zanikati negativnih posledic pritiskov krvavega

nasilja v nacistični dobi ter asimilacijskih pritiskov, ki so se uveljavili z razvojem civilizacije urbane družbe, ne moremo pa mimo uspehov koroških Slovencev, ki se s trdim organizacijskim, političnim in kulturnim delom uspešno upirajo asimilaciji.

Prav gotovo so uspehi upiranja asimilaciji močno povezani tudi z novo nastalimi družbenoekonomskimi razmerami, ki Koroško odpira, kot mednarodni prostor, svetu: sosednjim deželam, matični Sloveniji in mednarodnim turističnim tokovom. Ta nova nastala situacija na Koroškem, ki je povezana s prometnogeografskim odpiranjem svetu, turističnim tokovom in zlasti matični Sloveniji v Jugoslaviji ter oblikovanju Koroške kot obmejnega, s sosednjimi državami povezanega prostora, je zelo pomemben dejavnik, ki prispeva k novemu načinu aktiviranja slovenskega jezika kot sredstva mednarodnega in meddržavnega povezovanja.

Novi mednarodni tokovi, ki pozitivno ocenjujejo vlogo manjšin pri uveljavljanju politične meje kot črte povezovanja, tudi mnogo prispevajo k širjenju kroga Slovincem naklonjene avstrijske demokratične javnosti. Koroški Slovenci kljubujejo asimilacijskim pritiskom, ki se najbolj jasno kažejo s poskusi ukinitve dvojezičnih šol, z organizacijo kulturnega življenja, lastnega gospodarstva, in z vse odločnejšim oblikovanjem svojih zahtev po tistih minimalnih pravicah, ki so jim zagotovljene s sedmim členom državne pogodbe: izobraževanje v materinem jeziku v osnovnih šolah, glavnih šolah in v nemških šolah s slovenščino kot predmetom. Znak volje za obstoj in razvoj slovenskega jezika in kulture se najbolj izraža v številu dijakov na slovenski gimnaziji, ki jo obiskujejo dijaki s celotnega narodnostno mešanega ozemlja Koroške. Slovensko prebivalstvo na Koroškem si je s pomočjo sicer močno okrnjene možnosti izobraževanja za različne strokovne poklice in kljub močnim asimilacijskim pritiskom v procesu oblikovanja urbane družbe, kljub zmanjševanju svojega števila zmoгло izoblikovati strukturo urbane družbe. Ta je sicer kvalitetno slabša od nemško govoreče, toda vendarle obstaja, tako da ob sodelovanju zgoraj navedenih gospodarskih, mednarodnopolitičnih in geografskih dejavnikov, ob odpiranju meje in ob zelo pestrem prekomejnem povezovanju z matično Slovenijo v Jugoslaviji ter ob hitrem širjenju kroga demokratične avstrijske javnosti, ki ni več naklonjen asimilaciji koroških Slovencev, kljubuje asimilaciji. To se kaže v tem, da si je zmoгла slovenska manjšina z lastnim naporom in samopomočjo in podporo matične Slovenije izoblikovati mrežo kulturnih in gospodarskih ustanov na območju celotnega dvojezičnega ozemlja - to je tudi ozemlja, od koder je največ dijakov na slovenski gimnaziji v Celovcu in kjer se je v celoti in v bolj ali manj okrnjeni obliki obdržala slovenščina tudi v cerkvi.

Znaki življenjske moči se kažejo v tem, da so si Slovenci, vsaj kakor kažejo nekatere raziskave, zlasti s pomočjo izobraževanja v slovenski gimnaziji ter v gospodinjskih šolah, izoblikovali bolj ali manj ustrezen delež od celotnega števila prebivalstva v večini poklicev. In kar je še posebej pomembno, aktivnost življenja koroških Slovencev na celotnem dvojezičnem ozemlju se kaže tudi z močno pomladitvijo aktivnih delavcev v slovenskih kulturnih, političnih in gospodarskih organizacijah ter z njihovo vse večjo prisotnostjo v poklicih izobraževanja, v zdravstvu, med duhovščino in v gospodarstvu. Močnejše zaostajanje se kaže le še v tehničnih poklicih. Znaki upiranja asimilaciji se kažejo tudi v tem, da se ob gospodarskih in kulturnih slovenskih ustanovah ustvarjajo jedra slovenskega prebivalstva tudi v centralnih naseljih, zlasti v Celovcu, Borovljah,

Gasperjevo literarno značko, februar 1986).

Albert F. Reiterer: Doktor und Bauer 55 (Die Sozialstruktur der slowenischen Minderheit in Kärnten), v tisku Založbe Drava.

Železni Kapli in v Pliberku. Znaki uspešnega odpora se kažejo tudi v vključevanju v turistično gospodarstvo v različnih oblikah kmečkega turizma na sploh. Zelo pomembno vlogo pa imajo za obstoj Slovencev v njihovem sožitju z nemško govorečim prebivalstvom tudi novo nastala mešana industrijska podjetja.

Oblikovanje nove socialne urbane strukture Slovencev na Koroškem ter njihov gospodarski in kulturni razvoj kakor tudi povezovanje preko meje z matičnim slovenskim narodom v Sloveniji v Jugoslaviji pa je tudi osnova za izvajanje določenih oblik enotnega kulturnega slovenskega prostora na južnem Koroškem. Volja Slovencev na Koroškem do obstoja in dolgoletno dosledno izvajanje tega načela s strani matičnega slovenskega naroda v Jugoslaviji že kaže svoje rezultate. Ti se kažejo v vse večjem vključevanju slovenskega življa na Koroškem v Avstriji v prekomejno sodelovanje z najrazličnejšimi oblikami z matično Slovenijo. Slovenci na narodnostno mešanem ozemlju pri tem niso več zgolj periferno območje slovenskega kulturnega prostora, temveč s svojim uveljavljanjem na področju znanosti in umetnosti vseh vrst kulture: literarne, upodabljalne, glasbene, gledališke ... že izvajajo tudi funkcijo povezovanja med slovensko in avstrijsko-nemško kulturo. Pri tem pa lahko tudi ugotovljamo, da so se koroški Slovenci uveljavili v znanosti in kulturi že tudi v širšem evropskem prostoru. Na področju gospodarstva pa se že kažejo prvi znaki vloge gospodarstva slovenske manjšine v povezovanju med Jugoslavijo in Avstrijo pa tudi v mednarodnih gospodarskih tokovih.

Literatura

- Vl. Klemenčič: Pretrës avstrijskega popisa prebivalstva leta 1951 z ozirom na jezikovno strukturo prebivalstva na Koroškem, Razprave in gradivo, Ljubljana 1960, s. 101-170.
- Vl. Klemenčič: Il confine aperto fra Italia e Jugoslavia e il ruolo delle minoranze. Minoranze a confronto, Udine (1977), str. 19-31.
- Vl. Klemenčič: Problemi economicosociali delle minoranze. Relazione di base. Conferenza internazionale sulle minoranze. Trieste 1974.
Soavtorji: Aleš Lokar, Raimondo Strassoldo.
- Vl. Klemenčič: Gli appartamenti alla nazionalita Italiana della R.S. di Slovenia nei censimenti della popolazione del 1961 del 1971. Atti. IV. incontro geografico Italo-Sloveno l., Udine 1974, str. 119-140.
- Vl. Klemenčič: Italijansko prebivalstvo na narodnostno mešanem ozemlju na Koprskem v SR Sloveniji. Slovenci v Italiji, Ljubljana 1975.
- Vl. Klemenčič: Slovenska in italijanska narodna manjšina v luči urbanizacije in odprte jugoslovansko italijanske državne meje. Slovenci v Italiji, Ljubljana 1975.
- Vl. Klemenčič: The open border and border regions as a new regionalgeographic phenomenon. Regional geography. Geographie regionale - Regional'naja geografija, Moskva 1976, str. 146-149.
- Vl. Klemenčič: Ketnylvüseg a Szloven Szocialista Köztarsagban. A Szovenek és magyarok altai lakott, nemetisegileg vegies tereületeken. Nemzetközi neprajzi nemzetisegkutabo Konferencia, Bekescabe 1976, str. 195-211. Soavtor: F. Hajoš.

- Vl. Klemenčič: Kritika uradnih avstrijskih popisov prebivalstva v letih 1951, 1961 in 1971 glede na slovensko manjšino in slovenščino kot občevalni jezik, Razprave in gradivo, Ljubljana 1976, s. 101-121.
- Vl. Klemenčič: Manipulacije s statističnimi podatki v škodo manjšin v Avstriji. Problem manjšin v jugoslovansko avstrijskih odnosih. Medunarodna politika, Beograd 1977.
- Hanns Haas/Karl Stuhlpfarrer: Oesterreich und seine Slowenien, Wien 1977.
- Raumplanungsgespräch Südkärnten, Wien 1977.
- Vl. Klemenčič: Grenzregionen und nationale Minderheiten. Socialno-geografski problemi obmestnih in obmejnih območij. Geographica Slovenica 8, Ljubljana 1978.
- Vl. Klemenčič: Considerazioni per la valutazione dei problemi socio-economici e ambientali Sloveni in Italia. Atti. del Simposio sui problemi socioeconomici e ambientali degli Sloveni in Italia, Vol. 1 Trieste 1979, str. 5-21. Soavtor: Karel Šiško.
- Vl. Klemenčič: Urbanizzazione spaziale e minoranze etniche nel Centro Europa. Conferenza internazionale sulla minoranze, 10-14 luglio 1974, 1979, str. 59-69.
- Ludwig Flaschberger, Albert F. Reiterer: Der tägliche Abwehrkampf, Wien 1980.
- Vl. Klemenčič: Die Kulturlandschaft im nordwestlichen Grenzgebietes Jugoslawiens (SR Slovenia). Regio Basiliensis XXII (1981) 2-3, str. 217-231.
- B.D. Marchi-A.M. Boileau: Boundaries and minorities in Western Europe, Milano 1982.
- H. Rougier, A.I. Sauguin, E. Schwabe: Borders and minorities, Les Alpes, Paris 1984.
- Vl. Klemenčič: Funkcija in položaj jezika Slovencev v zamejstvu ter narodnosti v SR Sloveniji. Dvojezičnost individualne in družbene razsežnosti, Ljubljana 1984, str. 27-31.
- Vl. Klemenčič: Geographische Probleme der Grenzräume Sloweniens. Oesterreich in Geschichte und Literatur mit Geographie, Wien 1984, s. 387-400.
- Thomas M. Barker: The Slovene Minority of Corinthia, N.Y. 1984.
- Ernst Steinicke: Das Kanaltal (Sozialgeographie einer alpinen Minderheitsregion), Innsbruck 1984.
- Ralf Unkart-Gerold Glantschnig-Alfred Ogris: Zur Lage der Slowenen in Kärnten. Klagenfurt 1984.
- Vl. Klemenčič-Matjaž Klemenčič: Položaj slovenske manjšine na Avstrijskem Koroškem v luči historičnih in socialno-geografskih procesov, Koroški Slovenci v Avstriji, včeraj in danes, Ljubljana 1984.
- Vl. Klemenčič: Die Probleme der Minderheiten in Kärnten (predavanje na znanstvenem kolokviju Geografskega instituta dunajske univerze, december 1984).
- Vl. Klemenčič: Avstrijski popis prebivalstva 1981 in Koroški Slovenci (referat na slovenskih kulturnih dnevih, 1985, pripravljeno za tisk v Slovenskem Vestniku).
- Vl. Klemenčič: Koroški Slovenci danes (predavanje na posvetovanju za Gašperjevo literarno značko, februar 1986).
- Albert F. Reiterer: Doktor und Bauer (Die Sozialstruktur der slowenischen Minderheit in Kärnten), v tisku Založbe Drava.

STATISTIČNI PRIKAZ DVOJEZIČNEGA ŠOLSTVA, MREŽE IN STRUKTURE ŠOL ZA PRIPADNIKE SLOVENSKE NARODNOSTNE SKUPNOSTI NA KOROŠKEM

Teodor Domej* Vladimir Klemenčič**

Izobraževanje - važen element za ustvarjanje sožitja in prekomejnega sodelovanja

Izobraževanje ima več funkcij, med pomembnejšimi sta vsekakor socialna in kulturna funkcija, to je usposabljanje človeka za življenje v družbi, njegovo usposabljanje za komunikacijo s sočlovekom. Če gre za pripadnike različnih narodov, pa mora imeti izobraževanje tudi funkcijo, da ustvarja sožitje med narodi na narodnostno mešanem ozemlju. Če pa je to narodnostno mešano ozemlje še obmejno in pomešano naseljeno z državnim narodom in narodom sosednje države, pa mora pomeniti izobraževanje tudi šolo sožitja, brez katerega med drugim ni možno nemoteno prekomejno sodelovanje.

Koroška je obmejna regija, poseljena s slovensko manjšino, ki ima svoj matični narod v sosednji državi. Če upoštevamo izhodišča ustreznih strokovnih komisij evropske gospodarske skupnosti in evropskega parlamenta, po katerih je prekomejno sodelovanje bistveno olajšano, če politična meja ne predstavlja jezikovne pregrade, pomeni poizkus ustvarjanja izoliranega izobraževalnega sistema za slovensko manjšino na Koroškem le postavljane nove ovire za normalno prekomejno sodelovanje. Ta načela, ki se v mednarodnem merilu vedno bolj uveljavljajo, ne temeljijo le na pravicah manjšin, temveč jim je namen splošno posploševanje znanja obmejnega prebivalstva in njegovo usposabljanje za važno vlogo povezovanja in prekomejnega sodelovanja v pogojih in potrebah moderne družbe. Merijo pa tudi na razvoj funkcionalne dvojezičnosti manjšine in večine. Zato je sledeč temu konceptu asimilacijska politika v popolnem nasprotju s korektivnimi obmejnega prebivalstva. Dvojezičnost obmejnega prostora je prednost, ne pa, kot je trdil tradicionalni koncept nacionalne države "ena država, en jezik", obremenitev. Tudi povojni razvoj skupaj s pohelsinškim procesom osvešča evropske narode za manjšinsko vprašanje, čemur sledijo oblike razvijanja splošne dvojezičnosti in še posebej šolstva. Vsekakor bi se morali v vzgojnoizobraževalnih procesih na narodnostno mešanih ozemljih prizadevati, da se doseže medsebojno poznavanje jezika in kultur dveh ali več narodov, ki pomešano živijo v enem prostoru.

Dvojezično izobraževanje v obmejnih območjih more pomeniti tudi osnovo za širše povezovanje prekomejnih tokov, saj preko meja ne prehaja

* sodelavec, Slovenski znanstveni inštitut, Klagenfurt-Celovec, Avstrija, Bahnhofstrase

** dr., red. univ. prof., Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, Univerza Edvarda Kardelja, 61000 Ljubljana, Aškerčeva 12, glej izvleček na koncu Obzornika

le blago, osebe in informacije. V sodobnem svetu predstavljajo meje člen, preko katerega se pretakajo tokovi blagovnega in osebnega prometa ter informacije med državami Evrope. Medtem ko naj bi se torej izoblikovali izobraževalni sistemi v obmejnih področjih tako, da bi obojestransko seznanjali z jezikom in kulturo obeh obmejnih narodov, pa lahko mirno rečemo, da je sistem, ki ga ponujata koroška svobodnjaška stranka (FPÖ) in koroški Heimatdienst (KHD), sistem, ki uničuje dobro osnovo za sožitje med slovensko in nemško govorečim prebivalstvom ter hkrati preprečuje tudi ustvarjanje ugodnega vzdušja za prekomejno komuniciranje.

Struktura izobraževalnega sistema na narodnostno mešanem ozemlju Koroške

Ko govorimo o napadu na obstoječi sistem izobraževanja s posebnim ozirom na slovenski jezik kot sredstvo učenja ali poučevanja, si bomo o škodljivih posledicah morebitne uresničitve predlogov FPÖ in KHD najlaže ustvarili predstavo, če si bomo ogledali procese in strukturo sedanjega izobraževalnega sistema in ga primerjali s podobo sistema, ki bi se uveljavil po predlogu nemškonacionalnih sil.

Prav gotovo doseđanji sistem ter mreža in struktura izobraževanja na ozemlju dvojezičnega šolstva ne ustrezata popolnoma interesu manjšin niti interesom večine, najmanj pa socialnoekonomskemu in prostorskemu razvoju južne Koroške. Ustrezata pa tudi ne potrebam funkcije obmejne regije za prekomejno sodelovanje z obmejnimi kraji Italije in Jugoslavije.

Usoden in po svojih posledicah negativen ukrep šolske zakonodaje na narodnostno mešanem ozemlju Koroške je bila leta 1958 ukinitev odredbe v obveznem dvojezičnem šolstvu.

Uveljavitev načela prostovoljnosti kot glavnega kriterija za udeležbo pri dvojezičnem pouku ali pouku slovenščine je rezultat dezinformacij o nemškonacionalnih krogov in drugih zagovornikov asimilacijske politike. Ta je zato, ker ni bilo institucij, ki bi proučevale, pospeševale in ustvarjale dvojezičnost na vseh področjih javnega življenja, prerasla do sedaj znane okvire in pripeljala k domala rasističnemu modelu šole, kakršnega predlagata KHD in FPÖ. Ta predlog za spremembo šolstva na narodnostno mešanem ozemlju uveljavlja narodnostni konflikt kot sredstvo za pospeševanje raznarodovanja manjšine in s tem nadaljuje dolgo tradicijo protimanjšinskega delovanja.

Glavno breme negativnih sprememb obveznega šolstva na narodnostno mešanem ozemlju Koroške je doslej sicer nosila slovenska manjšina, predvsem zato, ker je zaradi pritiskov na manjšino in predsodkov do slovenskega jezika in kulture znaten del otrok s slovensko materinščino izgubil možnost za osnovno izobrazbo v lastnem jeziku. Ukinitev obveznega dvojezičnega šolstva pa je imela tudi za pripadnike večinskega naroda na Koroškem nekaj izrazito negativnih posledic. Odzvela jim je možnost nemotenega komuniciranja s Slovenci tostran, predvsem pa onstran državne meje. S tem pa je tudi otežkočeno funkcionalno komuniciranje prebivalcev z obeh strani meje. Odsotnost teh osnov pa tudi ni pozitiven prispevek k sožitju obmejnega prebivalstva.

Ukinitev dvojezičnega šolstva, ki je obvezovalo pripadnike obeh narodnosti do izobraževanja v tipu dvojezične šole, v avstrijskem merilu časovno

sovpada z izpopolnjevanjem strukture izobraževanja na srednji in višji stopnji reformo šolske mreže.

Ozemlje dvojezičnega šolstva je hribovito, prebivalstvo je naseljeno v številnih majhnih naseljih. Zato se je ustrezno temu od srede 19. stoletja izoblikovala mreža osnovnih šol z razmeroma majhnim številom otrok. Po programu reforme šolske mreže ob začetku sedemdesetih let tega stoletja naj bi se ukinilo, v težnji po višje organiziranih šolah, na narodnostno mešanem ozemlju Koroške 43 nižje organiziranih šol. Vendar je tudi na Koroskem že začelo prodirati sodobnejše gledanje na prostorsko planiranje. Oblasti so nehale ukinjati šole, ostalo je pri ukititvi 16 šol. Kljub temu je bila s to reformo močno prizadeta slovenska manjšina, saj reforma ni upoštevala specifičnih potreb, ki so povezane z njenim obstojem. Ukinjenih je bilo devet šol, ki so imele leta 1971 prijavljenih k slovenščini več kot 10% otrok.

Po ukititvi obveznega dvojezičnega šolstva se je na ozemlju dvojezičnega šolstva tudi dokončno izoblikovalo omrežje glavnih šol. Tudi to prehajanje od izobraževanja v štirirazrednih ali nižje organiziranih šolah na izobraževanje v glavnih šolah je močno prizadelo slovensko manjšino, saj tudi v tem primeru niso bile upoštevane njene specifične potrebe. Na teh šolah je za otroke, prijavljene k slovenščini kot predmetu, ta pouk večinoma v neugodnem času. Vrh tega otroke različnih starosti in razredov poučujejo v enem razredu, kot v nižje organiziranih šolah. Prava neorganiziranost je v mnogih primerih odbila starše in otroke od pouka slovenščine. Število prijav v primerjavi s 4. šolsko stopnjo se močno zmanjša, kar je razvidno iz deleža k slovenščini prijavljenih po posameznih šolah in za vse glavne šole dvojezičnega ozemlja skupaj. Saj je v osnovnih šolah dvojezičnega ozemlja prijavljenih k dvojezičnemu pouku oziroma pouku slovenščine 17,5%, v glavnih šolah pa je k slovenščini kot predmetu prijavljenih le 5,4% (tabela 1). Tudi če upoštevamo vpis v nižjo stopnjo gimnazije za Slovence, moramo ugotoviti, da je skupni delež otrok, ki je deležen pouka slovenščine med 4. in 8. šolsko stopnjo, zelo opazno nižji od deleža k dvojezičnemu pouku prijavljenih na 1. - 3. šolski stopnji ali k pouku slovenščine kot predmeta na 4. šolski stopnji. Na slabo organiziranost slovenskega pouka nas opozarjajo tudi trendi gibanja in deleža k slovenščini prijavljenih otrok. Medtem ko je v zadnjih petih letih narasel delež k dvojezičnemu pouku prijavljenih otrok v osnovnih šolah (indeks 1984/1979 je 122,4), so na glavnih šolah prijave stagnirale (indeks 1984/1979 je 98,2) (tabela 2). Vendar pa moramo ugotoviti, da želja po pouku slovenskega jezika raste. Kljub reformam, ki so slovenščino prezrle, si je zaradi volje in želje koroških Slovencev po ohranitvi narodne identitete, pri večinskem narodu pa zaradi družbeno-gospodarskih in kulturnih potreb priborila mesto tudi slovenščina. Težnja po socialni mobilnosti, ki terja znanje in boljše kvalifikacije se kaže v večanju števila prijavljenih v različne vrste šol. To pogojuje tudi rast slovenskega urbanega prebivalstva v okviru avstrijske urbane družbe (tabela 3).

Razdobje po ukititvi obveznega dvojezičnega šolstva, oblikovanja mreže glavnih šol ter ukinjanja manjših osnovnih šol sovpada z nastajanjem gimnazije za Slovence in ustanovitvijo gimnazij v Šmohorju in Velikovecu. Hkrati pa so se izoblikovali različni tipi srednjih in višjih šol. Ob teh splošnoizobraževalnih, zlasti pa poklicnoizobraževalnih šolah je na-

Tabela 2 Razvoj števila in deleža prijav k dvojezičnemu pouku oziroma pouku slovenščine med leti 1959 in 1984

Okraj	I. Ljudske šole (po okrajih)		II. Glavne šole	
	Število vseh učencev	Število prijavljenih učencev	Število vseh prijavljenih učiteljev	Število učiteljev z izpitom iz slovenskega jezika
Smohor	140	3	13	4
Beljak-Dežela	1823	252	132	62
Beljak-Mesto	95	18	7	1
Celovec-Dežela	1447	261	101	46
Velikovec	2563	529	191	84
skupaj	6068	1063	444	197

Tabela 1 Delež učencev, prijavljenih k dvojezičnemu pouku (1.-3. šolska stopnja ljudskih šol) oziroma pouku slovenščine (4. šolska stopnja ljudskih šol in glavna šola) v šolskem letu 1983/84 ter delež učiteljev, ki imajo izpit za dvojezičen pouk oziroma pouk slovenščine (vir: Kärntner Lehrerhandbuch 1982):

Okraj	I. Ljudske šole (po okrajih)		II. Glavne šole	
	Delež učencev, prijavljenih k dvojezičnemu pouku (%)	Delež učiteljev z izpitom iz slovenskega jezika (%)	Delež učencev, prijavljenih k dvojezičnemu pouku (%)	Delež učiteljev z izpitom iz slovenskega jezika (%)
Smohor	2,1%	0%	31	2
Beljak-Dežela	13,8%	2,4%	141	7
Beljak-Mesto	1,9%	0%	50	1
Celovec-Dežela	18,0%	1,6%	70	4
Velikovec	20,6%	1,0%	200	33
skupaj	17,5%	5,4%	542	58
I in II	11,4%	11,4%	986	255

stala tudi privatna dvojezična strokovna šola za ženske poklice v Šentjakobu v Rožu. Prav gotovo pomeni nastanek gimnazije nadomestilo za zamujen razvoj tedanjega srednjega šolstva, ki je temeljil na gimnaziji in je še ustrezal stanju avstrijskega srednjega šolstva v času nastanka gimnazije za Slovence. Primerjava manjšinskega šolstva z vseavstrijskim kaže, da pri manjšinskem šolstvu najbolj netipično strukturo dobimo od osme šolske stopnje naprej. Do tega je prišlo, ker nimamo nobene poklicnoizobraževalne višje šole z dvojezičnim poukom. Nepopolni razvoj šolskega sistema, ki upošteva jezik manjšine, seveda negativno prizadene razvoj socialne strukture manjšine in prihaja do izraza tudi pri izobrazbeni strukturi slovenskega prebivalstva.

Zadnjih dvajset let, ko je prišlo do pospešene industrializacije in urbanizacije, ki prinašata naraščanje in veliko diferenciranost poklicev, pa pomeni ostajanje pri gimnaziji za Slovence vsekakor velik zastoj v razvoju manjšinskega šolstva. Slovenska mladina namreč na poklicnoizobraževalnih šolah za veliko večino novo nastalih poklicev nima možnosti izobraževanja v materinščini. Tak razvoj manjšinskega šolstva ne ustreza 7. členu avstrijske državne pogodbe, saj se slovenska mladina ne more izobraževati v materinščini za vrsto poklicev, kar pomeni, da je razvoj šolstva, zlasti tistega na Koroškem, ki zapira možnost izobraževanja v materinščini, zavora v socialnem razvoju slovenske manjšine na Koroškem.

Ker se je pri slovenski manjšini, prav tako pa tudi pri večinskem narodu, pokazala potreba po izobraževanju v slovenskem jeziku v srednjih in višjih šolah izven gimnazije za Slovence, se je uveljavila slovenščina tudi na teh šolah. To moremo zaslediti pri statističnih podatkih, ki nam povedo, v katerih šolah in v kakšnem številu lahko izbirajo slovenščino kot tuji jezik ali prosti predmet. Večinoma je to mogoče le na srednjih in višjih ekonomskih šolah; v Velikovcu na primer je bilo leta 1983/84 prijavljenih 65 dijakov k slovenščini, v Celovcu pa 25 dijakov. Poleg tega pa imamo v zadnjih dveh letih tudi poseben dvojezični tečaj za absolvente gimnazije na celovski trgovski akademiji. Kolikor bi oblasti prisluhnile potrebi po višji ekonomski šoli, bi prav lahko našli konkretno potrdilo v številu prijavljenih k slovenščini kot predmetu v Celovcu in Velikovcu, kjer je skupno devetdeset prijavljenih.

Slovenščina se kot predmet pojavlja še na nekaterih gimnazijah v Celovcu, Beljaku, Velikovcu in drugod ter v šoli za vzgojiteljice v otroških vrtcih. Vse druge številne srednje in višje šole tehničnih, medicinskih in drugih usmeritev nimajo ustreznih učiteljev niti ne uvidijo možnosti, da bi se lahko prijaviли k slovenščini. To velja za šole znotraj ozemlja dvojezičnega šolstva ali pa za centre, kot sta Beljak ali Celovec.

Slovenska manjšina pa je zapostavljena tudi zaradi drugih stvari in na novo nastalih vrzeli na izobraževalnem in vzgojnovarstvenem področju. Prav gotovo se kaže neizpolnjevanje sedmega člena avstrijske državne pogodbe, ki govori o pravici do izobraževanja v materinem jeziku, v okviru predšolske vzgoje, saj otroški vrtci, čeprav so na območju dvojezičnega šolstva, upošteva slovenščino v vzgojnem procesu le izjemoma. Do take vzgoje prihajajo slovenski otroci le v treh privatnih dvojezičnih vrtcih, kar je povezano z izjemnimi materialnimi izdatki samih staršev, manjšinskih ustanov in podporami matičnega naroda.

Tabela 2 Razvoj števil in deleža prijav k dvojezičnemu pouku oziroma pouku slovensčine med leti 1959 in 1984

Okrajje I. Ljudske šole	1959				1964		1969	
	Vsi učenci	Št. prijav. dvojezičnih učencev	Delež prijavljenih dvojez. učencev	Vsi učenci	Dvojez. učenci	Delež dvojez. učencev	Vsi učenci	Dvojez. učenci
Šmohor	440	14	3,2	416	276	66,1	339	79,7
Beljak-Dežela	328	434	13,0	329	276	83,9	327	256
Beljak-Mesto	122	(18)	14,8	122	10	8,2	136	2
Celovec-Dežela	230	624	26,8	237	425	18,0	2100	402
Velikovec	4054	1032	25,5	4764	960	20,2	4497	802
skupaj	10152	2104	20,7	11188	1673	15,0	10299	1487
II. Glavne šole								
Šmohor	77	6	7,8	1100	36	3,2	711	0
Beljak-Dežela	1140	117	10,3	1222	36	2,9	1805	57
Beljak-Mesto	318	6	1,9	313	10	3,2	545	0
Celovec-Dežela	255	41	16,1	331	12	3,6	546	42
Celovec-Mesto	237	34	14,3	285	34	12,0	1040	5
Velikovec	975	96	9,8	1081	34	3,1	2269	153
skupaj	2744	305	11,1	(2634)	(82)	(3,1)	6916	257
I in II skupaj	12896	2409	18,7	(14822)	(1755)	(11,8)	(27,9)	17215

Tabela 2 - nadaljevanje

Delež dvojez. učencev	1969/1964		1974		1979		1984		Indeks učencev 1984/71					
	Vsi učenci	Dvojez. učenci	Vsi učenci	Dvojez. učenci	Vsi učenci	Dvojez. učenci	Vsi učenci	Dvojez. učenci						
0,1	420,0	231	6	2,6	123,8	198	3	1,5	57,7	140	3	2,1	13,8	128,9
0,9	101,3	2978	3	8,6	108,9	2437	261	10,7	124,4	1823	252	13,8	358,5	
0,5	18,3	208	11	5,3	353,3	170	9	5,3	100,0	95	18	19,0	18,0	112,5
0,1	106,1	2157	30	17,5	91,6	1833	293	16,0	91,4	1447	261	18,0	20,6	117,7
0,2	90,1	3853	140	18,7	102,7	3058	534	17,5	93,6	2563	529	20,6		
0,4	96,0	9427	1372	14,6	101,4	7696	1100	14,3	97,9	6068	1063	17,5		122,4
0	110,3	867	0	0,0	734	0	0	0,0		662	0	0,0		
3,2	213,9	2114	62	2,9	90,6	1912	59	3,1	106,9	1661	39	2,4		77,4
7,8	216,1	707	3	0,5	110,4	560	5	0,9	180,0	534	0	0,0		
0,5	126,3	1216	60	8,5	440,0	648	65	10,0	117,6	570	66	11,6		116
5,7	216,1	2655	227	2,2	126,9	878	39	4,4	200,0	782	8	1,0		22,7
3,7	119,4	8170	379	4,6	124,3	2477	237	9,6	112,9	2052	226	11,0		114,6
							405	5,6	121,7	6261	339	5,4		96,4
10,1	85,6	17597	1751	10,0	99,0	14905	1505	10,1	101,0	12329	1402	11,4		112,9

Tabela 3 Število učencev, ki se v splošno- in poklicnoizobraževalnih srednjih in višjih šolah šolajo tudi v slovenščini (š.l. 1983/84)

Zvezna gimnazija za Slovence v Celovcu	491
Dvojezičen kolegij za Slovence na zvezni trgovski akademiji I v Celovcu	14
Strokovna šola za ženske poklice v Šentpetru	84
Zvezna gimnazija v Celovcu (Völkermarkter Ring)	8
Zvezna gimnazija v Celovcu (Funderstrasse)	7
Zvezna gimnazija na Plešivcu	9
Zvezna gimnazija v Velikovcu	49
Zvezna realna gimnazija višje stopnje v Celovcu	3
Izobraževalna ustanova za vzgojiteljice v otroških vrtec v Celovcu	14
Izobraževalna ustanova za učiteljice ročnega dela	14
Zvezna trgovska akademija in trgovska šola I v Celovcu	17
Zvezna trgovska akademija in trgovska šola II v Celovcu	8
Zvezna trgovska akademija in trgovska šola v Velikovcu	65

s k u p a j 783

Kaj pomembno priložnost za reformo dvojezičnega izobraževanja, ki sta ga predložila slovenska gimnazija v Celovcu in gimnazija v Velikovcu. Če se vidi, da se v slovenski gimnaziji v Celovcu in gimnaziji v Velikovcu učijo slovensko in nemško, kar je močno v nasprotju z namenom in namenom izobraževanja, ki je namenjeno izobraževanju v slovenski gimnaziji in gimnaziji v Velikovcu. Na ostala gimnazija v Celovcu in gimnazija v Velikovcu, ki so namenjena izobraževanju v slovenski gimnaziji in gimnaziji v Velikovcu, pa je namenjeno izobraževanju v slovenski gimnaziji in gimnaziji v Velikovcu. Na ostala gimnazija v Celovcu in gimnazija v Velikovcu, ki so namenjena izobraževanju v slovenski gimnaziji in gimnaziji v Velikovcu, pa je namenjeno izobraževanju v slovenski gimnaziji in gimnaziji v Velikovcu.

Ob modernizaciji posebne šole tudi ni bila upoštevana slovenščina, kar pravzaprav še posebej prizadene slovenske otroke, saj bi jim vzgoja v materinščini olajšala pridobivanje tistega minimalnega znanja, ki ga morejo sprejeti, in jim s tem povečala možnosti za vključevanje v delo in življenje.

Enakopravnega obravnavanja vzgoje v slovenskem materinem jeziku oziroma dvojezičnega izobraževanja tudi niso deležni otroci v enoletni predšolski stopnji. Reforma je prinesla tudi uvajanje politehničnega letnika. V tem tipu izobraževanja so slovenski otroci prikrajšani za vzgojo v materinščini, saj politehnična izobrazba niti ni dvojezična, poleg tega pa tudi ni predvideno učenje slovenščine kot obveznega ali prostega predmeta.

Kaj pomeni odločitev staršev in vztrajanje učencev ali dijakov pri vzgoji v materinem jeziku v dvojezični šoli, odločitev za slovenščino kot predmet v glavnih šolah in vpis v gimnazijo za Slovence, kjer je slovenščina učni jezik? Prav gotovo pomeni za razmere, ki vladajo v šolstvu, okoli 2200 otrok in mladine relativno visoko število (tabela 4). Ker pa to število raste, če primerjamo statistične podatke o udeležbi, to pomeni naravnost plebiscitarno odločitev slovenskih staršev in mladine za izobraževanje v svoji materinščini. Če pomislimo, da je to izobraževanje povezano z velikimi težavami in večjimi materialnimi izdatki (na primer bivanje v Celovcu ali Šentjakobu, prevoz v gimnazijo za Slovence ali v Šentjakob, poslušanje slovenščine v času, ko ostali dijaki že zapuščajo šolo itd.), lahko trdimo, da bi bilo v normalnih pogojih število takih, ki bi se odločili za pouk v slovenščini, znatno večje. Ne smemo pa prezreti še enega dejstva: da v mnogih šolah in okoljih za pouk slovenščine ni ustvarjeno ustrezno vzdušje, saj smo v preteklih letih v tisku pogosto lahko sledili prispevkom, ki so poročali o oblikah, ki so zavirale prijavljanje otrok k slovenskemu pouku. Poleg tega učitelji dvojezičnega pouka ali slovenščine pogosto niso ustrezno usposobljeni, največkrat pa se v znanju slovenščine dodatno ne izobražujejo. Na ozemlju dvojezičnega šolstva so tudi šole, tako osnovne kot glavne, ki sploh nimajo ustrezno kvalificiranih učnih moči za dvojezični pouk oziroma pouk slovenščine, kar je močno v nasprotju z duhom in načeli izobraževanja nasploh, pa tudi v nasprotju z vsebino sedmega člena avstrijske državne pogodbe.

Kljub temu neugodnemu stanju zapažamo, da se tudi vedno več nemško govorečih staršev odloča za dvojezični pouk in pouk slovenščine.

Boleče vrzeli zapažamo tudi na ravni dopolnilnega izobraževanja učiteljev za dvojezični pouk ali pouk slovenščine, saj je v večji ali manjši meri prepuščeno pobudi učiteljev samih. Poteka tudi na bolj ali manj prostovoljni osnovi, in tudi možnosti za poglobljeno izobraževanje na tem področju v bistvu ni. Čeprav je problematika dvojezičnosti in dvojezičnega pouka ali pouka pripadnikov narodnosti v njihovi materinščini v mednarodnem merilu predmet številnih raziskav in razprav, je raziskovanje dvojezičnega šolstva v Avstriji šele v povojih. Zato tudi ne moremo slediti napredku v didaktičnem in pedagoškem pogledu. Število prijav zato, ker je kvaliteta pouka zelo različna, tudi ne more biti osnova za ugotavljanje volje in potreb staršev in učencev po pouku v slovenščini. Napak bi bilo trditi, da so vsi od tistih okoli 2200 otrok, ki so v eni ali drugi obliki deležni slovenskega pouka, pripadniki slovenskega naroda.

Nasprotno bi lahko na podlagi nekaterih statističnih podatkov trdili, da se želja nemških staršev in učencev po znanju ali vsaj razumevanju slovenščine iz leta v leto širi. Še bolj bi pa bila napačna trditev, da je pouka slovenščine željno na Koroškem le 2200 učencev. Kolikor bi uredili sistem dvojezičnega šolstva, od predšolske vzgoje do različnih smeri srednjega in višjega šolstva, bi se število prijavljenih k dvojezičnemu pouku ali pouku slovenščine močno povečalo. Če bi napravili podrobno analizo vzrokov za kolebanje števila prijavljenih otrok med minimalnim in maksimalnim številom v zadnjih dveh desetletjih, bi lahko z gotovostjo trdili, da je prijava k dvojezičnemu pouku ali slovenščini odvisna tudi od kvalitete pouka in odnosa učitelja do slovenščine.

Tabela 4 Pregled števila učencev, ki so deležni dvojezičnega pouka ali pouka slovenščine

	š.l. 1983/84	š.l. 1984/85
Predšola	7	19
Ljudska šola	1063	1070
Glavna šola	339	333
ezna gimnazija za Slovence	491	472
Splošnoizobraževalne srednje in višje šole	76	104
Koleg za Slovence	14	8
Strokovna šola za ženske poklice	84	85
Poklicnoizobraževalne srednje in višje šole	115	144
Skupno	2189	2235

Miselno ozadje in nujne posledice jezikovno ločenih izobraževalnih sistemov za Koroško

Kaj pomeni predlog za reformo dvojezičnega izobraževanja, ki sta ga predložila FPÖ oziroma KHD? Čeprav sta predloga za reformo šolstva na narodnostno mešanem ozemlju več ali manj znana, ju bomo za lažje razumevanje posledic na kratko povzeli. Predlogoma je skupno, da terjata za otroke, ki se prijavijo k dvojezičnemu pouku in celo pouku slovenščine kot predmeta, od ostalih otrok ločeno izobraževanje. Razlika med njima pa je v tem, da FPÖ predlaga, da bi bila možna dvojezična vzgoja le na šolah na območju veljavnosti zakona o narodnostnih skupinah, vendar pod pogojem, da je na taki ločeni šoli vpisanih vsaj deset ali več učencev. Na ostalem ozemlju sedanjega dvojezičnega šolstva bi pa poučevali slovenščino le kot predmet, seveda če bi starši otroka k njemu posebej prijavili. Predlog KHD pa pravi, da naj bi bil dvojezični pouk le tam, kjer bi bilo deset ali več prijav. Sicer bi pa morali otroke posebej prevažati v okoliške ali oddaljene šole.

Kakšne so posledice teh predlogov? Ker številne šole na hribovskih območjih nimajo niti po deset učencev v skupini z dvojezičnim poukom niti

v skupini s samo nemškim jezikom, bi bil obstoj takih šol ogrožen. Poleg tega, da taka reforma pomeni apartheid, vodi k vsakoletnemu razpihovanju napetosti med starši, saj bi lahko minimalno nihanje števila otrok v šoli imelo za posledico ukinitve šole, ki bi bila vsaj začasna. Nadaljnja negativna posledica bi bilo prevažanje otrok v oddaljene kraje. Za družbo to pomeni večje materialne izdatke, za otroke pa izgubo časa, za starše in otroke pa še daljšo ločitev.

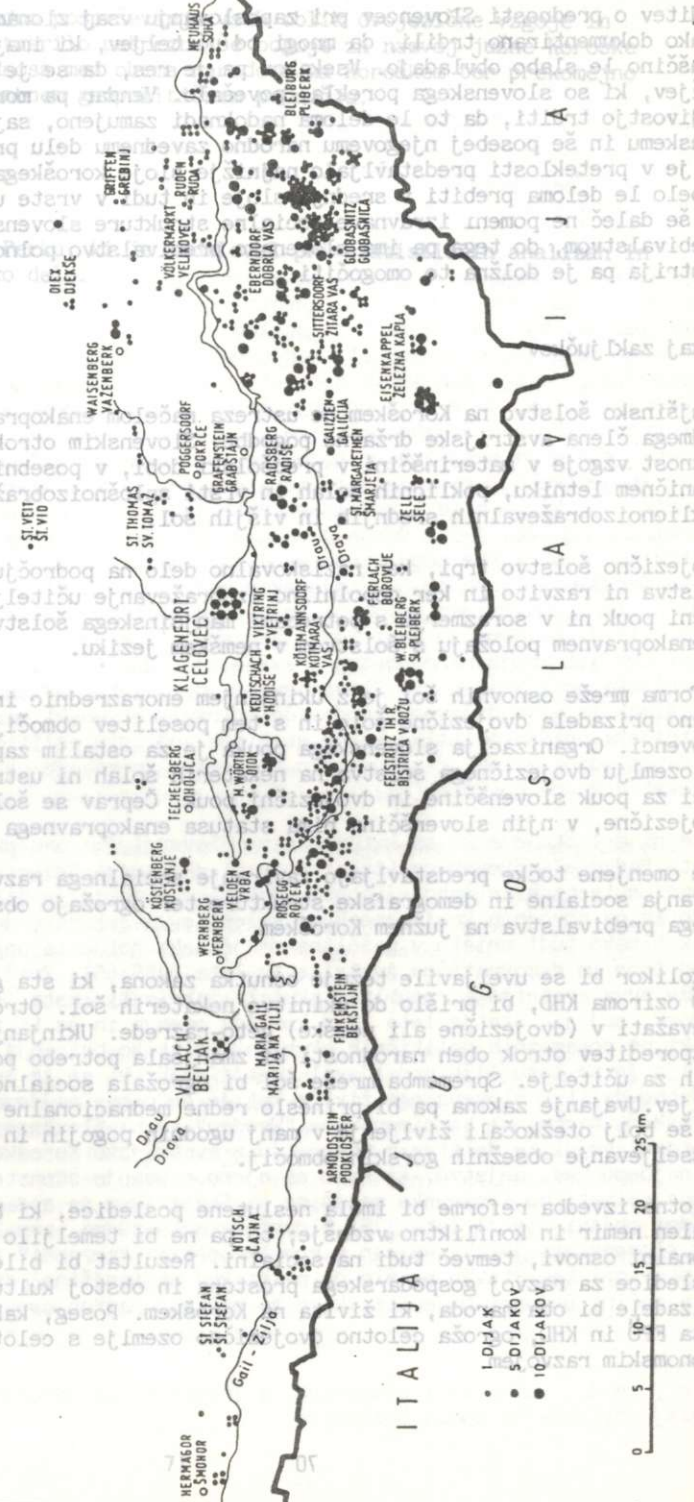
Spreminjanje mreže bi tudi povzročilo, da bi za šole, ki so na spodnji meji učencev, težko dobili učitelje. Vse skupaj, ukinjanje šol ter negotovost pri učnih močeh, bi pospešilo razseljevanje, praznjenje in razkroj kulturne pokrajine dragocenega podeželskega tipa, ki danes že predstavlja prostor oddiha za mestno prebivalstvo in turiste. Ker je južnokoroški prostor gorat in hribovit in v zadnjih desetletjih močno podvržen praznjenju in razkranjanju kulturne pokrajine, bi pomenila realizacija zahteve KHD in FPÖ nadaljevanje komaj do neke mere zaustavljenega razseljevanja avstrijskega mejnega prostora.

Predlagana reforma šolstva na narodnostno mešanem ozemlju pa meri tudi na zaviranje in izkoreninjenje slovenskega jezika in kulture na Koroškem, saj izobraževanje nima le funkcije pridobivanja poklicnega znanja, temveč tudi varovanja identitete in zagotavljanje socialnega in demografskega razvoja slovenske manjšine.

Predlagatelji se v svoji ozkosrčnosti in napadalnosti do slovenske narodnostne skupnosti skušajo skrivati za interesi nemško govorečega prebivalstva. Pri tem gredo tako daleč, da se poslužujejo načel, ki nevarno spominjajo na rasistično mržnjo do vsega, kar ni nemško. Ne zavedajo se pa, da pomeni izolacija slovenskega od nemškega tudi izolacijo nemškega od svojega slovenskega sodeželana. Ne zavedajo se tudi posledic, ki so povezane z gospodarjenjem s prostorom in kulturno pokrajino južnokoroškega prostora. Najmanj pa se zavedajo potreb po znanju jezika dveh sosednjih narodov in pravice do obstoja slovenske manjšine na Koroškem kot avtohtonega prebivalstva.

V polemikah o potrebi reforme izobraževanja na južnem Koroškem se pogosto pojavlja trditev, da so učitelji slovenske narodnosti na šolah neproporcionalno močno zastopani. O številu Slovencev ne moremo razpravljati. Kritika uradnih popisov, grajena na obširni dokumentaciji, kaže, da je število prebivalcev s slovenskim občevalnim jezikom znatno večje, kot ga izkazujejo uradne številke popisov prebivalstva. Odveč je navedeti, da je na južnem Koroškem več kot 4000 Slovencev, kolikor so jih ugotovili ob uspešno bojkotiranem popisu posebne vrste. Odveč je tudi komentirati rezultate zadnjega popisa, po katerem naj bi bilo prebivalcev s slovenskim pogovornim jezikom okoli 17000. Opozorimo le na dejstvo, da je na celotnem Koroškem zaposlenih v šolstvu okoli 8000 učnih moči, takih pa, ki so usposobljeni za pouk v slovenščini, je po publikaciji Kärtner Lehrerhandbuch 1982 na osnovnih šolah in glavnih šolah le 255. Na ozemlju dvojezičnega šolstva je med učitelji osnovnih šol takih, ki imajo kvalifikacijo za dvojezično poučevanje, 197 od skupno 444 ali 44,4%, na glavnih pa 58 od 542 ali 10,7%. Že ti podatki kažejo, da je učnega osebja, ki bi imel zakonsko osnovo za dvojezično poučevanje, manj, kot bi to bilo potrebno. Zlasti je nizko število v glavnih šolah. Ker pa nimamo popisa učiteljev, ki uče slovenščino, po narodnosti, menimo, da je

KRAJI STALNEGA BIVANJA DIJAKOV ZVEZNE GIMNAZIJE ZA SLOVENCE V ŠOLSkih LETIH OD 1957/58 DO 1981/82

avtor: Ciril Vojvoda

trditev o prednosti Slovencev pri zaposlovanju vsaj zlonamerna. saj bi lahko dokumentirano trdili, da mnogi od učiteljev, ki imajo izpite, slovenščino le slabo obvladajo. Vsekakor pa je res, da se je število učiteljev, ki so slovenskega porekla, povečalo. Vendar pa moremo z zanesljivostjo trditi, da to le deloma nadoknadi zamujeno, saj se je slovenskemu in še posebej njegovemu narodno zavednemu delu prebivalstva, ki je v preteklosti predstavljal najnižje sloje koroškega prebivalstva, uspelo le deloma prebiti v srednje sloje in tudi v vrste učiteljev, kar pa še daleč ne pomeni izravnave socialne strukture slovenskega z nemškim prebivalstvom, do tega pa ima slovensko prebivalstvo polno pravico, Avstrija pa je dolžna to omogočiti.

Nekaj zaključkov

Manjšinsko šolstvo na Koroškem ne ustreza načelom enakopravnosti in duhu sedmega člena avstrijske državne pogodbe. Slovenskim otrokom ni dana možnost vzgoje v materinščini v predšolski dobi, v posebnih šolah, politehničnem letniku, poklicnih šolah in vrsti splošnoizobraževalnih in poklicnoizobraževalnih srednjih in višjih šol.

Dvojezično šolstvo trpi, ker raziskovalno delo na področju dvojezičnega šolstva ni razvito in ker dopolnilno izobraževanje učiteljev za dvojezični pouk ni v sorazmerju s potrebami manjšinskega šolstva in tudi ni v enakopravnem položaju s šolstvom v nemškem jeziku.

Reforma mreže osnovnih šol je z ukinjanjem enorazrednic in dvorazrednic močno prizadela dvojezične šole in s tem poselitev območij, kjer žive Slovenci. Organizacija slovenskega pouka je za ostalim zapostavljena. Na ozemlju dvojezičnega šolstva na nekaterih šolah ni ustreznih učnih moči za pouk slovenščine in dvojezični pouk. Čeprav se šole imenujejo dvojezične, v njih slovenščina nima statusa enakopravnega jezika.

Vse omenjene točke predstavljajo zaviranje socialnega razvoja in oblikovanja socialne in demografske strukture ter ogrožajo obstoj slovenskega prebivalstva na južnem Koroškem.

V kolikor bi se uveljavile težnje osnutka zakona, ki sta ga predložila FPÖ oziroma KHD, bi prišlo do ukinitve nekaterih šol. Otroke bi morali prevažati v (dvojezične ali nemške) geto-razrede. Ukinjanje šol in preazporeditev otrok obeh narodnosti bi zmanjšala potrebo po delovnih mestih za učitelje. Sprememba mreže šol bi ogrožala socialno varnost učiteljev. Uvajanje zakona pa bi prineslo redne mednacionalne konflikte, ki bi še bolj otežkočali življenje v manj ugodnih pogojih in pospešili razseljevanje obsežnih gorskih območij.

Celotna izvedba reforme bi imela neslutene posledice, ki bi vnašale stalen nemir in konfliktno vzdušje; to pa ne bi temeljilo zgolj na nacionalni osnovi, temveč tudi na socialni. Rezultat bi bile negativne posledice za razvoj gospodarskega prostora in obstoj kulturne pokrajine; prizadele bi oba naroda, ki živita na Koroškem. Poseg, kakršnega predlaga FPÖ in KHD, ogroža celotno dvojezično ozemlje s celotnim družbeno-ekonomskim razvojem.

Le načrtno in dosledno pospeševanje vseh oblik dvojezične vzgoje in izobraževanja bi ustvarilo ustreznejše pogoje za razvoj južne Koroške in ugoden razvoj odnosa med obema narodoma na Koroškem ter prekomejno sodelovanje na pomembnem geopolitičnem področju.

Zahvaljujema se D. Perku, ki je sodeloval pri statističnih analizah in opravil kartografsko delo.

Osnovni del študija, na katerem kiva Slovenski študijski svet predstavlja, je bil namenjen raziskovanju in opredelitvi položaja slovenskega jezika v južni Koroški. Raziskave so se osredotočile na opis dejanskega stanja in na predpostavke za izboljšanje položaja slovenskega jezika. V prvem delu študija so opisali dejanska stanja, v drugem delu pa so predpostavili možnosti za izboljšanje položaja slovenskega jezika. V tretjem delu študija so opisali možnosti za izboljšanje položaja slovenskega jezika. V četrtem delu študija so opisali možnosti za izboljšanje položaja slovenskega jezika. V petem delu študija so opisali možnosti za izboljšanje položaja slovenskega jezika. V šestem delu študija so opisali možnosti za izboljšanje položaja slovenskega jezika. V sedmem delu študija so opisali možnosti za izboljšanje položaja slovenskega jezika. V osmem delu študija so opisali možnosti za izboljšanje položaja slovenskega jezika. V devetem delu študija so opisali možnosti za izboljšanje položaja slovenskega jezika. V desetem delu študija so opisali možnosti za izboljšanje položaja slovenskega jezika.

* dr. zgod., znanstveni sodelavec na Inštitutu za narodnostna vprašanja, glaj izviček na koncu Opornika

O SLOVENCIH NA AVSTRIJSKEM ŠTAJERSKEM

Tone Zorn *

Za presojo avstrijskih pogledov na slovensko vprašanje in dobro voljo po zagotovitvi narodnostnih in jezikovnih pravic svojim državljanom slovenskega jezika, še posebej izstopa pogled republike Avstrije na štajerske Slovence. Dejstvo, da niso bili zanje na podlagi člena 7 avstrijske državne pogodbe po dvajsetih letih sprejeti nobeni zaščitni ukrepi iz območja navedenega člena, daje naši presoji še posebno veljavo, saj ne le prikazuje avstrijsko manjšinsko politiko v določenem območju, temveč tudi njene splošne težnje na manjšinskem področju. Pri tem je znano stališče Avstrije, da za štajerske Slovence veljajo nekatera določila senžermenske mirovne pogodbe (1), ki so bila s podpisom avstrijske državne pogodbe dejansko derogirana že leta 1955! Odnos do štajerskih Slovencev pa še posebej očrtuje trditev avstrijske note izročene Jugoslaviji z dne 2. decembra 1974, da se manjšinski problem na Štajerskem vse do danes ni postavljal (2). Da temu ni tako, na primer priča po zmagi nad nacizmom vrsta nastopov slovenskega življa na območju avstrijske Radgone, na katerih so štajerski Slovenci terjali svoje narodnostne pravice (3). Značilno je, da omenjena avstrijska nota štajerskih Slovencev ne omenja, ter na splošno govori o manjšinah in ne z državno pogodbo definirani slovenski manjšini. Tako avstrijska uradna politika kakor stališče vodilnih političnih strank so si danes edina v tem, da slovensko štajersko vprašanje ne bi smelo priti v tekst državne pogodbe (4).

Obmejni del Štajerske, na katerem žive Slovenci, zajema predvsem območja mesta Radgona/Radkersburg (takoimenovani radgonski trikot) ter območji Lučan/Leutschach in Sobote/Soboth. Nakazano območje je bilo tudi predmet razprav na povojnih konferencah za sklenitev avstrijske državne pogodbe in kot tako tudi prišlo v zaščitna manjšinska določila pogodbe o obnovi neodvisne in demokratične Avstrije iz leta 1955 (5). Značilno pa je, da je že prva avstrijska republika skušala zabrisati obstoj štajerskih Slovencev, saj jih štetje leta 1934 komajda omenja in še to z zbirnimi podatki po posameznih političnih okrajih. Politiko brisanja slovenskega življa je po letu 1938 nadaljeval tretji rajh, ki se je pri tem poslužil podobne delitve slovenskega življa kot je še danes najdemo na avstrijskem Koroškem, namreč na takoimenovane "Wenden" in na Slovence (6). Po drugi svetovni vojni te delitve v nasprotju z avstrijsko Koroško na Štajerskem ne najdemo več, dejstvo, ki kaže na njeno nekdanjo skonstruiranost. Za odnos oblasti do slovenske manjšine na Štajerskem je sedaj značilno, da v uradni objavi štetja leta 1951 Slovencev ne najdemo, ampak je del Štajercev slovenskega jezika vpisan v rubriko ostali "neznani" (299 oseb). Da je prav pri tem štetju prišlo do pritiskov na manjšino, priča dejstvo, da so v občini Dedonci/Dedenitz, kjer so našteali največ oseb slovenskega je-

* dr., zgod., znanstveni sodelavec na Inštitutu za narodnostna vprašanja, glej izvleček na koncu Obzornika

zika, župan in občinski svetovalci protestirali pri pristojnih oblasteh, češ da so jezikovni podatki štetja napačni, ker da se prebivalstvo iz političnih vzrokov odreka pripadnosti slovenstvu (7). Značilno je, da se je kljub kasnejšemu protestu predstavnikov občine med 116 občani vsega 14 prišlo k nemškemu občevalnemu jeziku, ne glede na to pa je očitno, da so oblasti uporabile nakazani protest za črtanje slovenskega življa pri uradni objavi podatkov tega štetja. Za vrednotenje dotedanjih in kasnejših štetij je značilno, da so 1939. leta našteli v tem kraju vsega 48 oseb slovenskega jezika, da pa je 1951. leta naraslo to število na 102. Podoben primer je občina Žetinci/Sichelsdorf, kar naj bi 1951. leta Slovencev sploh ne bilo, vendar pa so 1939. leta našteli 189 oseb slovenskega jezika. Po jezikovnih podatkih štetja leta 1961 pa bi se na avstrijsko-jugoslovanskem prostoru zmanjšalo število Štajercev slovenskega jezika na 229, od tega v okraju Radgona 135 in Lipnica 89 (8). Leta 1971 so po sumarnih podatkih na celem Štajerskem v jezikovnih kategorijah s slovenisch našteli 1684 oseb slovenskega jezika (9).

V marsičem zavrača jezikovne navedbe dotedanjih avstrijskih popisov vir iz leta 1951, ki v nasprotju z uradno statistiko opozarja na prisotnost 9.700 oseb slovenskega jezika na celotnem avstrijskem Štajerskem, od tega večji del "v okraju Radgona" (10). Za spoznavanje asimilacijskega pristopanja oblasti do manjšine pa je značilna razprava v štajerskem deželnem zboru junija 1959. leta, med katero je bila poudarjena težnja po krepitvi nemštva na obmejnem avstrijsko-jugoslovanskem prostoru, torej tam, kjer živi slovenska skupnost. Značilen je bil na seji protest proti temu, da se sploh govori o vprašanih tega prostora, opozoriti pa je tudi na izjavo takratnega deželnega glavarja Josefa Krainerja, po kateri so Štajerci v srečnem položaju, da jim ni treba "v kakršnikoli obliki" izpolniti obvez državne pogodbe, ker da število tistih, ki govore "slovensko", bi se dalo prešteti na prste ene roke. Ob tem pa je še pokazal na politično ozadje takratnega zamolčevanja manjšinskega vprašanja (11).

Tako kot na avstrijskem Koroškem, je tudi na štajerskem obmejnem prostoru vidno delovanje raznih nemških nacionalnih društev, med katerimi še posebej izstopa Alpenländischer Kulturverband Südmark (AKV Südmark). Društvo nastopa kot neposredni naslednik predvojnega in nacifiziranega društva Deutscher Schulverein Südmark; ob njegovi ustanovitvi leta 1952 pa so tudi poudarili, da se bo društvo zavzemalo za "iste cilje" (kot Deutscher Schulverein Südmark), prilagojene današnjemu času" (12).

Med nalogami je AKV Südmark omenjalo obrambo narodnostnega prostora. Pravila društva zajemajo dalje utrjevanje narodnega prostora (Volksboden). Še posebno pozornost posveča društvo mladini (13). Povezanost sedanjega društva s predvojnimi kaže tudi dejstvo, da so pri njegovi ustanovitvi leta 1952 sodelovali sodelavci predvojnega organizacije. O dejavnosti društva priča dejstvo, da je društvo ustanovilo vrsto podružnic na obmejnem štajerskem prostoru, kjer žive tudi Slovenci. Posebna skrb AKV in podobnih društev pa velja šolam na obmejnem področju. Tako je znano, da ima, vključno s šolo v koroškem Potoku pri Labotu/Bach bei Lavamünd, pokroviteljstvo nad 27 šolami 28 različnih društev, poleg njih pa tudi razne šole. Med društvi najdemo tudi razna študentska društva, poznamenovanja s kraji v osrednji Sloveniji (p.c. B! Allemannia Marburg zu Graz ter Akad B! Carniola, Graz) (14).

¹ doc. geog. višji predavatelj Pedagoške fakultete, Univerza Maribor, 62000 Maribor, Koroška cesta 161; izvešček na koncu Obzornika

Literatura

1. Dokument odbora za odpravo rasne diskriminacije OZN, dok. CRD/C/R. 50/Add 6 z dne 8. avgusta 1973
2. Avstrijska verbalna nota z dne 2. decembra 1974 izročena Jugoslaviji, Zl. 510.02.00/300-6/74
3. Prim. Koledar zgodovine KPJ - ZKJ, Ljubljana 1969
4. Gl. Theodor Veiter, Das Recht der Volksgruppen und Sprachminderheiten in Osterreich, Wien-Stuttgart 1970, 258
5. Memorandum vlade Federativne Narodne Republike Jugoslavije o Slovenačkoj Koruškoj, pograničnim slovenačkim delovima Štajerske i Gradišćanskim Hrvatima, Beograd 1949
6. Tone Zorn, Prispevek k ljudskemu štetju leta 1939 na Zgornjem Štajerskem. Časopis za zgodovino in narodopisje (nova vrsta), Maribor 1971, št. 2, 329-335
7. Ernst Erker u. Manfred Straka, Die volkspolitische Lage in steirischen Grenzland. Lot und Waage, Rundbrief des Alpenländischen Kulturverbandes Südmark, št. 2, 1963, 6
8. Več o tem: Tone Zorn, Zamejski Slovenci v avstrijskem delu Štajerske po podatkih ljudskih štetij 1951 in 1961. Kronika, časopis za slovensko krajevno zgodovino, Ljubljana 1967, zv. 1, 54-55 in tam cit. lit.; poleg tega še Franz Riedl, Die Ungarndeutsche, 21. januar 1973, št. 2
9. Statistische Nachrichten, Wien 1973, 8
10. Walter Neunteufel v Die sterische Bevölkerung, Graz 1951, 69
11. 34. Sitzung des Steierm. Landtages, IV. Periode, 617
12. "Deutscher Schulverein - Südmark" in njegovi nasledniki v drugi avstrijski republiki. Slovenski vestnik, Celovec, 5. februar - 25. marec 1960, št. 6-13
13. Glej vsakokratno objavo programa društva v njegovem glasilu Lot und Waage, Graz
14. Prav tam

* dr., zag. znanstveni sodelavec na Inštitutu za raziskovanje in izučevanje slovenskega jezika in književnosti, Ljubljana

SOCIALNOGEOGRAFSKA ANALIZA SLOVENSKEGA PORABJA NA MADŽARSKEM

Janja Turk* in Ludvik Olas**

I. Uvod

K slovenskemu Porabju prištevamo 8 vasi, ki so bile s trianonsko mirovno pogodbo po prvi svetovni vojni priključene k Madžarski. Ležijo ob jugoslovansko-avstrijski in madžarski državni meji na Madžarskem. Vse razen Farkašovec imajo slovensko večino. Po madžarski regionalizaciji (upravni in geografski) spadajo pod posebno enoto z nazivom Vendvidek.

Slovensko Porabje in Vendvidek nista popolnoma identična geografska pojma. Slovenci prištevamo k slovenskemu Porabju sedem prej omenjenih, pretežno slovenskih vasi, Farkašovce kot nacionalno mešano vas z madžarsko večino in Monošter. Madžari Monoštra (Szentgottharda) ne prištevajo k Vendvideku. Mesto Monošter, ki leži ob ugodni prometni legi v dolini Rabe, šteje po popisu prebivalstva leta 1970 več prebivalcev (5837), kot vse slovenske in narodnostno mešane vasi skupaj (4515). Monošter je urbano središče širše okolice in priteguje prebivalstvo s Slovenci poseljenega Porabja in prebivalstvo iz doline Rabe na vzhodu in severu do avstrijske meje (Vasi Hegyhát). Slovensko Porabje tvori tako le dobro tretjino gravitacijskega območja Monoštra. Mesto ima danes madžarsko večino. Kam ga torej prišteti? Nedvomno je, da vse slovenske vasi gravitirajo vanj. Ni pa to zadosten dokaz, da tudi Monošter geografsko prištevamo k slovenskemu Porabju. Če obravnavamo Monošter v sklopu slovenskega Porabja, nam gospodarska in populacijska analiza daje zelo ugodne rezultate. Kaže na nadpovprečno razvitost, na relativno visoko gostoto, na ugodno poklicno strukturo in še bi lahko naštevali. Na s Slovenci poseljenem območju slovenskega Porabja, pa je slika drugačna. V naši analizi smo se temu skušali izogniti tako, da smo navajali podatke za celotno slovensko Porabje (z Monošтром), za slovenske vasi in posebej za mesto.

Zamisliti bi se morali tudi ob izrazu Vend. Pomeni isto kot v Avstriji "windisch". Vendvidek je tako pokrajina Vendov ali Vindišarjev. Pri tem je dobro, če dodamo še pojem Porabja v madžarskem smislu. Zavzema svet ob reki Rabi do njenega izliva v Donavo. Če bi oboji skušali najti skupen izraz, bi bil verjetno najbolj prikladen Slovensko Porabje. S tem bi prostor točno opredelili. Po popisu prebivalstva iz leta 1970 živijo v Porabju poleg Vendov in Slovencev še Madžari in nekaj Nemcev.

V naši analizi bomo ovrednotili populacijski razvoj med obema zadnjima popi-

* dipl. geog., bibliotekarka, Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, Univerza Edvarda Kardelja, 61000 Ljubljana, Aškerčeva 12

** dipl. geog., višji predavatelj Pedagoške fakultete, Univerza Maribor, 62000 Maribor, Koroška cesta, glej izvleček na koncu Obzornika

soma prebivalstva v letih 1960 in 1970. Pri razlagi nekaterih dejstev bomo morali poseči nazaj, saj imajo sedanji procesi svoje korenine tudi v daljši preteklosti. Dotaknili se bomo tudi naravnih pogojev za gospodarski razvoj ter ne nazadnje tudi perspektive razvoja, ki ga madžarski znanstveniki in planerji nazakujejo za srednjeročno obdobje. Da bi bila naša analiza čim bolj realna in verodostojna, bomo skušali izvirati tudi primerjavo s sosednjim madžarskim ozemljem.

Slovensko Porabje in sosednja manjša regija na vzhodu - Orseg, ki je zlasti zgodovinsko in etnografsko jasno opredeljena, sta bili v zadnjem desetletju deležni večjih raziskav. V slovenskem Porabju smo proučevali sodelavci Inštituta za geografijo in madžarski geografi, Orseg in Porabje pa so proučevali samo madžarski geografi. Za to območje je izdelal doktorsko disertacijo Miholics Jozsef. Vse študije kažejo, da sta navedeni pokrajini po naravnih pogojih in po gospodarski razvitosti med revnejšimi na Madžarskem. Gričevnati svet, s pretežno ilovnato podlago in kislo, slabo rodovitno prstjo, ne nudi pogojev za intenzivno širokopotezno družbeno kmetijstvo. Zato se je v Slovenskem Porabju ohranila individualna posest, ki je na Madžarskem skorajda izjemna in kot taka ni deležna enake družbene podpore, kot jo prejema 90 odstotkov madžarskih obdelovalnih površin. Zaradi tega se je le tu ohranila že drugod preživela oblika samooskrbovalnega kmetijstva. V osmih slovenskih porabskih vaseh (brez Monoštra) z 9.380 ha površine in z 4.515 prebivalci ter z gostoto 48,1 ljudi na km² se prebivalstvo stara, izseljuje in številčno nazaduje. Za sedaj, pa tudi v bližnji perspektivi, ni znakov, da bi se lahko tak razvoj zaustavil.

K relativni zaostalosti prispevajo tudi neurejene prometne razmere. Razdalje do obronkih urbanih središč (Szentgotthard, Körmend) sicer niso tako velike, večji problem je z dostopnostjo nekaterih naselij do njih in prilagoditvijo prometnih zvez za vsakodnevne potrebe prebivalstva.

Rast prebivalstva med zadnjima popisoma, a ki ga podrobneje obravnavamo v analizi, je le desetletni izsek iz skoraj že sto letnega podobnega populacijskega razvoja. Od leta 1870 do zadnjega popisa leta 1970 se je prebivalstvo Madžarske podvojilo, v Železni županiji, kamor spada slovensko Porabje, se je ena in pol krat povečalo, v sosednjem madžarskem obmejnem Orsegu je naraslo za 15,4%, v Porabju pa nazadovalo za 2%. Takšna je slika brez Monoštra in je realna za s Slovenci poseljeni teritoriji. Prebivalstvo slovenskega Porabja kot celote je doseglo svojo kulminacijo leta 1900 (5.934 - brez Monoštra), nakar stalno nazaduje. Sosednji Orseg je še do leta 1930 številčno napredoval, od tega časa naprej pa nazaduje. V obeh obmejnih regijah je prebivalstvo močno nazadovalo po letu 1948 (Orseg za 20%, slovensko Porabje za 22,3%). K temu so pripomogli umetni posegi v gibanje prebivalstva tega obmejnega območja in ne kolektivizacija kmetijske posesti.

Poudariti moramo, da depopulacija ni v neposredni zvezi s naravnim gibanjem prebivalstva. Znano nam je, da so imeli Madžari v zadnjem desetletju pred popisom prebivalstva leta 1970 za evropske razmere relativno nizek naradni prirastek prebivalstva. Z zakoni so uvajali ukrepe (pri mladih družinah), da bi povečali število otrok v družini. Naradni prirastek prebivalstva je bil v slovenskem Porabju v istem obdobju 6,7%. Ta rast je podobna našim slovenskim razmeram; v sosednjem Orsegu je bila znatno nižja in je znašala 1,1%. Kljub temu pa je prebivalstvo Porabja enako nazadovalo. Iz tega sledi, da so bili odseljevalni tokovi prebivalstva iz Porabja močnejši, ali z drugo besedo, pogoji za življenje, ki bi vezali mlade na dom, so bili v njem manj ugodni. Po popisu prebivalstva leta 1970 je v slovenskem Porabju (brez Monoštra) rodilo 100 žena 282 otrok, na

sosednjem madžarskem v Orsegu, pa le 222 otrok.

Relativno ugodna prirodna rast vpliva tudi na sorazmerno zdravo starostno strukturo prebivalstva. V Železni županiji je bilo leta 1970 22% otrok do štirinajstega leta starosti, približno toliko otrok te starosti je bilo v Orsegu, znatno več (25%), pa v slovenskem Porabju. Delež nad 60 let starega prebivalstva znaša v slovenskem Porabju 17%, v sosednjem Orsegu pa (20%). Pri tem smo upoštevali samo s Slovenci naseljene vasi, ne pa tudi Monoštra. Navedene številke nam porajajo misel, da za sedaj ni nevarnosti, da bi Slovenci v Porabju izumrli, večja nevarnost je, da se bodo izselili. Ne smemo pa prezreti dejstva, da se staranje prebivalstva začne že takrat, ko je odstotek nad 60 let starih prebivalcev večji od 12%. Če izvzamemo Farkaševce, ki imajo madžarsko večino, je v vseh ostalih naseljih slovenskega Porabja migracijski saldo negativen. V Števanovcih, Andovcih in Vericah pa je odseljevanje tri do štirikrat večje od prirodnega prirastka. Izseljujejo se predvsem mladi ljudje in ob tako intenzivnem izseljevanju tudi v bodoče ne moremo več dolgo računati z današnjo, še kar ugodno starostno strukturo porabskega prebivalstva.

Primerjava strukture zaposlenih med obema regijama je težko primerljiva. V Porabju močno prevladuje individualna kmečka posest, v Orsegu pa je poleg privatne kmečke posesti močnejše zastopan tudi družbeni sektor. Privatne kmete tretirajo kot celoletno zaposlene, v družbeni posesti (državna in zadržna posestva) pa je prebivalstvo vezano na sezonsko delo le v času kmetijskih opravil. Tako lahko razumemo podatke, ki pravijo, da je v Orsegu v kmetijstvu celoletno zaposlenih 33% aktivnih, v Porabju pa skoraj dva krat toliko (58%). Če upoštevamo vse aktivno zaposlene pa je razmerje drugačno; v tem primeru je v Orsegu 65% prebivalcev aktivnih v kmetijstvu. V celoti je ob popisu prebivalstva leta 1970 živelo od kmetijstva še vedno polovica ljudi. Vidimo torej, da kmečko prebivalstvo počasi nazaduje, s tem pa je zavrž tudi hitrejši socialni razvoj.

Delež zaposlenih v industriji je zlasti, če ga primerjamo s sosednjo jugoslovansko stranjo, sorazmerno velik. V slovenskem Porabju (brez Monoštra) je v industriji zaposlenih 31,4%, v Orsegu pa 15,4% prebivalcev. Res pa je, da v vaseh slovenskega Porabja ni nobenega industrijskega podjetja. To so torej dnevni migranti, ki najdejo svoj "industrijski" kruh v Monoštru. Tja se pogosto tudi preselijo in sčasoma asimilirajo z madžarsko večino. Ta proces bi se lahko zastavil samo z lokacijo in izgradnjo neagrarnega obrata na slovenskem etničnem ozemlju, ki bi lahko sprejemal odvečno delovno moč s kmetov. Odstotek zaposlenih v industriji v Orsegu je sicer manjši, toda delo najdejo v štirih domačih lokalnih obratih.

Zelo zgovorna je tudi izobrazbena struktura prebivalstva, in to zlasti, če primerjamo slovensko Porabje brez Monoštra še z Orsegom. Obe pokrajini sta ob meji, prometno odročni in zaostali. Loči ju le nacionalna sestava. Odstotek prebivalstva s popolno osnovno šolo je zelo nizek. V Orsegu znaša 31%, v slovenskem Porabju pa 29,4%. Enako bi lahko trdili za prebivalstvo s srednješolsko izobrazbo, ki znaša 3,7% v Orsegu in 2,2% v slovenskem Porabju.

Razlika je očitnejša, če primerjamo prebivalstvo z visokošolsko izobrazbo (v Orsegu 1,2%, v slovenskem Porabju 0,6%). Delež nepismenih pa je v slovenskem Porabju skoraj dva krat večji (3,1%) kot v Orsegu (1,7%).

V poznejši podrobni analizi nam bo naše ugotovitve potrdila tudi primerjava z madžarskim povprečjem. Ob teh podatkih bi se morali zamisliti. V naši primerjavi ne igra za dve različni pokrajini. Obe sta obmejni, nerazviti in s sla-

bimi prirodnimi pogoji. Če bi že nekateri od imenovanih pokrajin morali dati prednost, potem je slovensko Porabje bližje Monoštru in ima večjo možnost za urbanizacijo in šolanje.

II. Demografska analiza

1. Gibanje števila prebivalstva

Slovensko Porabje obsega relativno gosto obljudena območja skrajnega zahodne-ga dela Socialistične republike Madžarske. Povprečna gostota ozemlja slovenskih vasi z Monošтром znaša 89 ljudi na km², v celotni Madžarski pa 111 ljudi na km². Najgostejše je poseljen Monošter. V obdobju 1960-1970 se je gostota v središču slovenskega Porabja dvignila od 329 na 366 ljudi na km². Povprečna gostota Porabja brez Monoštra pa znaša 48,1 ljudi na km².

Vasi v dolinskem delu slovenskega Porabja imajo večjo gostoto kot obrobne hribovske vasi, ki so odmaknjene od centra zaposlitve in so prometno slabo povezane sosednjimi kraji. V dolinskem delu ob cesti Gornji Senik-Monošter se giblje gostota med 48-21; v Števanovcih 48, Sakalovcih 47, Ritkarovcih 46, Farkašovcih 37 in Andovcih 21 ljudi na km².

V primerjavi z letom 1960 se je gostota v vseh odmaknjenih hribovskih vaseh slovenskega Porabja zmanjšala, kar si lahko razlagamo z odseljevanjem ljudi v dolino, bližje industrijskemu središču, kjer si lahko odvečna kmečka delovna sila najde primerno zaposlitev.

Med popisi prebivalstva v letih 1869 in 1970 je naraslo absolutno število prebivalstva v slovenskem Porabju od 6248 na 10352. To je za 65,6%. V drugi polovici 19. stoletja je število prebivalstva postopoma naraščalo, indeksi rasti prebivalstva so se gibal med 108 in 205. Naraščanju sledimo tudi leta 1910, vendar se že v nekaterih vaseh pojavijo znaki stagnacije oziroma upadanje števila prebivalstva. Zmanjšanje števila prebivalstva se je intenzivno začelo po letu 1949, nazadovalo pa je tudi v obdobju med zadnjima popisoma prebivalstva. Med popisoma 1960 in 1970 je prebivalstvo naraščalo le v Monoštru in Slovenski vasi, v vseh ostalih vaseh pa nazadovalo.

V slovenskem Porabju je v tem obdobju naraslo število prebivalstva od 10228 na 10352 ali za 1,2%. V slovenskem Porabju brez Monoštra se je v istem obdobju zmanjšalo število prebivalstva za 6,1% (glej tabelo).

Povsem drugačne so bile razmere na podeželju slovenskega Porabja. Podeželske katastrske občine imajo skupne značilnosti v gibanju števila prebivalstva. V vseh se je v obdobju od leta 1809 do leta 1910 povečalo število prebivalstva. Podeželje je bilo povsem agrarno, zaostalo, prometno ter gospodarsko izolirano od razvitejših pokrajin.

V prvih desetletjih tega stoletja se je začelo prebivalstvo slovenskega Porabja množično izseljevati v industrijsko razvite države zahodne Evrope in v Ameriko. Selitve so vplivale tudi na demografska gibanja v slovenskem Porabju.

Madžarsko je po prvi svetovni vojni zajela industrializacija, ki je prinesla Monoštru manjše obrate in odprta prosta delovna mesta za kmečko prebivalstvo iz prenaseljenega agrarnega zaledja, zlasti iz vasi v bližini Monoštra. V obdobju 1920-1941 je naraščalo prebivalstvo v katastrskih občinah Gornji in Dolnji Senik ter Slovenska vas, nazadovalo oziroma stagniralo pa je v hribovskih predelih.

Gibanje števila prebivalstva v obdobju 1869-1970

Naselje/ k.o.	1869 štev.	1880 štev.	1890 štev.	1900 štev.	1910 štev.	1920 štev.	1930 štev.	1941 štev.	1949 štev.	1960 štev.	1970 štev.	Indeks (baza 1869)
Andovci	292	311	340	364	288	281	259	263	253	189	149	50,0
Močnošter	1533	2064	2119	3150	4014	4337	4630	4964	5060	5421	5834	380,8
Ritkarovci	349	398	423	431	599	400	390	385	369	316	286	81,9
Slovenska vas	501	631	727	870	798	764	790	812	762	617	675	134,7
Dolnji Senik	573	681	726	723	687	711	713	726	717	567	569	99,3
Gornji Senik	1169	1178	1283	1398	1456	1476	1497	1612	1603	1319	1154	98,7
Sakalovci	564	460	630	680	558	579	579	642	655	532	525	93,1
Števanovci	830	766	833	898	753	777	779	779	794	662	615	74,1
Farkašovci	437	442	517	570	597	548	598	691	667	605	545	124,7
Slovensko Porabje	6248	6931	7598	9084	9550	10166	10235	10874	16790	10228	10352	165,6
Slovensko Porabje brez Močnoštra	4615	4867	6479	5934	5536	5829	5605	2910	5920	4807	4515	97,8
Okraj Körmend	41881	45814	51657	56233	60358	61268	63085	63897	62224	57236	54967	131,2
Madžarska	5011	53291	600935	6854415	7612114	7986875	8685109	9316074	9204799	9961044	10302099	205,9

Druga svetovna vojna in doba po njej sta močno vplivali na gibanje števila prebivalstva. Nazadovanje je zajelo tudi dolinske katastrske občine Slovenska vas, Dolnji in Gornji Senik. V Monoštru se je povečalo absolutno število prebivalstva, vendar je bila relativna rast prebivalstva v letih 1941-1949 nižja od rasti prebivalstva v preteklem desetletju.

Med letoma 1949 in 1960 je nazadovalo prebivalstvo v vseh katastrskih občinah. Izjema je le Monošter, ki se je pospešeno razvijal in s tem omogočil doseljevanje ljudi iz slovenskega Porabja. Med hribovskimi in dolinskimi vasi ni bistvenih razlik. Prebivalstvo se je povsod zmanjšalo za več kot 15%, v Andovcih celo za 25,3%, v Dolnjem Seniku pa za 20,1%. Odseljevanje ni zajelo samo dolinskih, temveč tudi hribovskih vasi. Vzroke za močno nazadovanje prebivalstva moramo iskati v nasilnih izselitvah slovenskega prebivalstva po resoluciji informbiroja leta 1948.

V zadnjih desetih letih so se razmere nekoliko izboljšale. Nazadovanje ni tako močno kot med letoma 1949 in 1960, vendar nazaduje absolutno število prebivalstva v večjem delu katastrskih občin. Še močnejše stopa v ospredje vloga lokalnega centra Monoštra, kjer se je od leta 1949 do leta 1970 povečalo število prebivalcev za 15,4%. Prebivalstvo je postopno naraščalo v vaseh, ki so pod gravitacijskim vplivom Monoštra. V Slovenski vasi se je povečalo za 9,4%, stagniralo oziroma rahlo se je povečalo le v Dolnjem Seniku. V vseh hribovskih vaseh upada absolutno število prebivalstva, vendar je nazadovanje prebivalstva v primerjavi s popisom v letih 1949 in 1960 manj intenzivno. Najslabše je stanje v Andovcih, kjer se je zmanjšalo število prebivalstva v sto letih za polovico, v zadnjih desetih letih pa za 22,7%.

Osnovni vzrok upadanja števila prebivalstva v slovenskem Porabju so migracije. Število emigrantov presega naradni prirastek v vseh naseljih z izjemo Slovenske vasi in Monoštra. V vseh naseljih je nataliteta višja od mortalitete. Negativni naradni prirastek imajo le Andovci (-7) in Monošter (-255). Najvišji naradni prirastek imata Dolnji Senik 10,8% in Sakalovci 10,3%, v ostalih naseljih pa se giblje med 3% in 9%. Vsa naselja slovenskega Porabja imajo negativen migracijski saldo. V obdobju desetih let med popisoma prebivalstva v letih 1960 in 1970 je izgubilo slovensko Porabje s stalnimi migracijami 710 ljudi, začasno pa se je izselilo 293 ljudi.

Monošter ima nasprotno migracijske tokove. V obdobju 1960-1970 se je vanj priselilo 660 ljudi in je edino naselje s pozitivnim migracijskim saldonom (12,1%). Kljub negativnemu naradnemu prirastku, število prebivalcev narašča na račun migracij in ne po naradni poti. V Monošter se doseljuje prebivalstvo iz slovenskega Porabja ter z ostalih krajev Madžarske, priteguje pa tudi dnevne migrante s porabskega podeželja. Ožja gravitacijska cona dnevne migracije delovne sile sega po dolini Rabe do Dolnjega Senika, širše gravitacijsko območje pa sega v gričevnato obrobje katastrskih občin Sakalovci in Števanovci. Izven gravitacijskega območja Monoštra, so ostala bolj oddaljena hribovska naselja Andovci, Ritkarovci in Gornji Senik.

Na podlagi razmerja med naradnim prirastkom in migracijskim saldonom popisoma prebivalstva v letih 1960-1970 lahko razdelimo naselja slovenskega Porabja v tri skupine.

- a) Monošter in Slovenska vas pripadata tipu stagnacije oziroma zmerne rasti prebivalstva. Tip ima že značilnosti pasivne rasti prebivalstva. Za Monošter sta značilna negativen naradni prirastek in pozitiven migracijski saldo (-4,7: 12,1). Zaradi visokega doseljavanja je vpliv negativnega naradnega prirastka

izničen in tako prispeva imigracija k pozitivni rasti prebivalstva.

Podobne značilnosti v gibanju prebivalstva ima Slovenska vas, s to razliko, da je prirodni prirastek pozitiven, negativen pa je migracijski saldo (9,9: 1,5). Število prebivalstva narašča zaradi pozitivne prirodne rasti.

Tip zmerne rasti prebivalstva obsega 21,9% ozemlja slovenskega Porabja in 62,9% od celotnega prebivalstva v slovenskem Porabju.

Migracije in prirodni prirastek v letih 1960-1970

Naselje	Navzoče prebivalstvo		Prirodni pri-rastek		Razlika v se-litvah		Rast ali upadanje	
	1960	1970	št.	%	št.	%	št.	%
Dolnji Senik	567	568	61	10,8	-60	-10,6	1	0,2
Sakalovci	526	523	54	10,3	-57	-10,9	-3	-0,6
Števanovci	662	610	28	4,2	-80	-12,1	-52	-7,9
Ritkarovci	322	285	12	3,7	-40	-15,2	-37	-11,5
Andovci	189	148	-7	-3,7	-34	-18,0	-41	-21,7
Gornji Senik	1319	1160	100	7,6	-259	-19,7	-159	-12,1
Monošter	5437	5842	-255	-4,7	660	12,1	405	7,4
Farkašovci	605	547	27	4,5	-85	-14,1	-58	-9,6
Slovenska vas	617	669	61	9,9	-9	-1,5	52	8,4
Okraj Körmend	550%	550%	1005	1,8	-3145	-5,5	-2140	-3,7

b) Največ naselij slovenskega Porabja lahko uvrstimo v depopulacijski tip rasti prebivalstva. Prirodni prirastek je pozitiven in se giblje od 3% do 10%. Selitveni saldo je negativen in po vrednosti višji od prirodnega prirastka. V ta tip uvrščamo naselja Sakalovci, Dolnji Senik, Ritkarovci, Farkašovci in Gornji Senik. Najslabše populacijske razmere so v Ritkarovcih (3,5:15,2), kjer presega emigracija skoraj za štirikrat prirodni prirastek. Depopulacija se pojavlja na 71,8% površine katastrskih občin slovenskega Porabja in zajema 35,7% prebivalcev od celotnega prebivalstva v slovenskem Porabju.

c) V tip izrazite depopulacije in izumiranja prebivalstva uvrščamo hribovito katastrsko občino Andovci. Vrednosti prirodnega prirastka in migracijskega salda sta negativni (-3,7:-10,0).

Andovci so hribovita katastrska občina z visokim deležem aktivnega kmečkkega prebivalstva (67,0%). Emigracija štirikrat presega prirodni prirastek. Depopulacija in izumiranje potrjuje že petdesetletno nazadovanje števila prebivalstva in intenzivno izseljevanje.

Zaključimo lahko, da število prebivalstva na porabskem podeželju nazaduje. Vzroke moramo iskati v upadanju prirodne rasti in močnemu izseljevanju. Prebivalci se odseljujejo v Monošter in ostale kraje Madžarske. Izseljujejo se tudi Slovenci, s tem se povečuje število Slovencev v Monoštru in v krajih izven etničnega ozemlja.

c) V tretjo skupino lahko uvrstimo naselja v širšem gravitacijskem zaledju Monoštra: Dolnji Senik, Sakalovci in Števanovci. Karakterizira jih še vedno visok delež aktivnega kmečkkega prebivalstva (med 40 in 45%). Delež zaposle-

2. Starostna struktura prebivalstva

Starostna struktura prebivalstva slovenskega Porabja je kljub znakom staranja prebivalstva in odseljavanju mladeqa aktivnega prebivalstva še sorazmerno ugodna.

Med popisoma prebivalstva v letih 1960 in 1970 se je v povprečju povečalo število ljudi, starih nad 60 let, zmanjšalo pa se je število ljudi do 20. leta starosti.

Indeks staranja prebivalstva, ki smo ga računali po formuli $I = \frac{60}{0-14} \times 100$,

je najvišji v Slovenski vasi 64, Gornjem Seniku 61, Ritkarovcih 59. Med letoma 1960 in 1970 so se indeksi staranja povsod zvišali in presegajo kritično mejo 40. Leta 1960 proces staranja prebivalstva še ni bil tako intenziven; nad kritično mejo je bil le v Ritkarovcih in Monoštru.

Zanimiv pokazatelj starostne strukture prebivalstva je delež ljudi, starih nad 60 let. Delež ljudi, starih nad 60 let presega v vseh naseljih 12% mejo, ki se smatra kot indikator pričetka staranja prebivalstva. Največji delež starejših ljudi ima Slovenska vas 21,3% in Gornji Senik 20,1%, v sosednjih porabskih vaseh pa se giblje med 13% in 19%.

V večjem številu porabskih vasi je delež otrok, starih do 5 let, nižji od deleža otrok starostne skupine 5 do 10 let. Nazadovanje je posledica postopnega upadanja prirodne rasti ter odseljavanja mladeqa aktivnega prebivalstva. Vasi Andovci in Farkaševci imata zelo majhen delež otrok do 5 let starosti, saj se iz hribovskih vasi večinoma izseljuje prebivalstvo, s katerim odhajajo tudi otroci, prirodni prirastek pa upada, ali pa je celo negativen.

Starostna struktura in indeks staranja prebivalstva

Naselje	Starostne skupine prebivalstva l. 1970				1960		1970			
	0-14	15-39	40-59	nad 60	0-20	nad 60	0-20	nad 60		
	delež				štev.		indeks staranja			
					štev.		indeks staranja			
Dolnji Senik	29,2	36,7	20,9	13,2	237	38	16	217	75	34
Sakalovci	27,4	37,3	18,7	16,6	225	23	10	191	87	45
Števanovci	25,4	37,7	23,4	13,5	278	41	14	225	83	36
Ritkarovci	26,2	30,1	24,5	19,2	105	49	46	92	55	59
Andovci	22,6	32,9	30,1	14,4	73	25	34	49	21	42
Gornji Senik	25,5	32,0	22,4	20,1	482	159	32	377	232	61
Monošter	22,0	36,9	23,8	17,3	1773	880	49	1779	1010	56
Farkašovci	22,6	33,8	24,9	18,7				177	102	57
Slovenska vas	25,0	34,2	19,6	21,2	189	74	39	223	143	64

Delež ljudi v starostni skupini 15-39 let je v vseh vaseh slovenskega Porabja višji od starostne skupine 0-14 let; delež prebivalstva v starostni skupini 40-59 let pa je nižji od starostne skupine 15-39 let. Hribovska naselja se razlikujejo od krajev, ki so podvrženi urbanizaciji v tem, da imajo večji delež aktivnega prebivalstva.

3. Struktura aktivnega prebivalstva po dejavnostih

V strukturi prebivalstva po gospodarskih dejavnostih izstopa Monošter, kot manjši industrijski center. Vpliv Monoštra se je razširil na bližnje kraje, od koder prihajajo prebivalci na delo.

V slovenskem Porabju je bilo leta 1970 5273 aktivnega prebivalstva ali 50,9% od celotnega števila populacije. V primerjavi z letom 1960 se je delež in število aktivnega prebivalstva zmanjšalo. V desetih letih se je število aktivnega prebivalstva znižalo za 14. V istem obdobju se je število aktivnih žensk dvignilo za 1%, število aktivnih moških pa zmanjšalo za 3,1%. Danes je v slovenskem Porabju zaposlenih 44,95% žensk in 55,05% moških, kar je približno enako madžarskemu povprečju.

Monošter je za slovensko Porabje pomemben industrijski kraj. Leta 1970 je imel 2716 aktivnih prebivalcev, leta 1960 pa 2921. V slovenskem Porabju se povečuje število aktivnih prebivalcev (indeks 106), v Monoštru pa pada; povečuje se število vzdrževanih.

Monošter se razlikuje od ostalih krajev slovenskega Porabja. V industriji je zaposleno 55,7% aktivnega prebivalstva, kar je znatno več kot je madžarsko povprečje s 36,5% zaposlenimi v industriji. Razmeroma visok je delež aktivnih kmetov z 9,6%. Gradbeništvo, promet in trgovina pa zaostajata za povprečjem celotne države. V obdobju med popisoma prebivalstva je najmočnejše naraščalo število aktivnih v gradbeništvu (indeks 181), sledi promet (indeks 178) in industrija (indeks 131).

Druge naselja slovenskega Porabja so še pretežno agrarna. V ožjem gravitacijskem zaledju Monoštra se giblje delež aktivnega kmečkega prebivalstva med 24% in 40%. V vseh naseljih je delež v kmetijstvu zaposlenih aktivnih žensk večji od deleža aktivno zaposlenih moških. V zadnjem desetletju je zajelo slovensko Porabje močno upadanje deleža kmečkega prebivalstva, ki je intenzivno v dolinskih vaseh (Slovenska vas, indeks 35), kakor tudi v hribovskih vaseh (Andovci, indeks 64).

Število aktivnih prebivalcev, zaposlenih v industriji, se povečuje v vseh vaseh slovenskega Porabja. V industrijskih obratih se zaposluje tudi vse večje število žensk. Na Madžarskem je v industriji zaposlenih 36,7% aktivnih žensk, v slovenskem Porabju (z Monoštrom) kar 41,5%, v slovenskem Porabju brez Monoštra le 26,1%.

Naselja slovenskega Porabja lahko razdelimo po strukturi aktivnega prebivalstva po panogah zaposlitve v več skupin.

- V prvo skupino uvrščamo centralni kraj Monošter z visokim odstotkom aktivnih prebivalcev, zaposlenih v industriji (55,7) ter kulturi, šolstvu in upravi (19,7). Gradbeništvo in promet sta povprečno razviti zaposlitveni panogi, nad porabskim povprečjem izstopa le trgovina s 6,9% zaposlenimi.
- V drugo skupino uvrščamo Slovensko vas, ki pripada ožjemu gravitacijskemu zaledju Monoštra. V industriji je zaposlenih 59,3%, s kmetijstvom pa se še vedno preživlja skoraj četrtina aktivnih prebivalcev.
- V tretjo skupino lahko uvrstimo naselja v širšem gravitacijskem zaledju Monoštra: Dolnji Senik, Sakalovci in Števanovci. Karakterizira jih še vedno visok delež aktivnega kmečkega prebivalstva (med 40 in 45%). Delež zaposle-

nih v industriji se povečuje in giblje med 31,8% v Dolnjem Seniku ter 39,2% v Števanovcih. Vsa našeta naselja imajo relativno visok odstotek zaposlenih v gradbeništvu.

d) V četrti skupini so naselja Andovci, Gornji Senik in Ritkarovci. Vasi so izven močnejšega gravitacijskega vpliva Monoštra. V vaseh je še vedno 65% aktivnega v kmetijstvu zaposlenega prebivalstva; v industriji pa je zaposlenih od 11% do 18% prebivalcev. Promet, trgovina in druge dejavnosti so slabo razvite in so pod povprečjem slovenskega Porabja.

4. Struktura prebivalstva po šolski izobrazbi

V Porabju je šolska izobrazba prebivalstva relativno na nizki ravni. Čeprav so se razmere v zadnjih desetih letih med popisoma prebivalstva izboljšale, je za vasi slovenskega Porabja značilen visok delež nepismenih in ljudi z nedokončano osnovno šolo.

Od 9307 prebivalcev slovenskega Porabja, starih več kot 7 let, je bilo leta 1971 3,34% nepismenih, kar je nad povprečjem nepismenih Madžarske (2,39). Največ nepismenih je v naseljih Sakalovci 7,9% in Ritkarovci 6,6%; Slovenska vas pa je imela le 0,69% nepismenih. Število nepismenih se postopoma zmanjšuje.

III. Zaključek

Podrobna analiza gibanja prebivalstva v slovenskem Porabju med obema zadnjima popisoma (1960-1970) kaže, da so močno v ospredju depopulacijski procesi. Te procese pogojujejo:

- posebna obmejna in zakotna lega ob madžarsko-jugoslovansko-avstrijski meji,
- svojstvena gospodarska situacija, ki je na Madžarskem prej izjemna kot splošna. Na izrazito slabih prirodnih pogojih se je ohranila individualna posest s polikulturnim kmetijstvom, ki ni deležna enake družbene podpore, kot ostala madžarska družbena kmetijska posest. Gozdne površine, ki so v prevladi in so nekoč reševale pasivno posest, so zaščitene in ne dajejo več enakega dohodka privatni posesti. Ogromno škode naredi divjad, ki ima v teh obmejnih delih svoje prirodne rezervate in je še posebej zaščitena; uničuje predvsem posevke,
- Porabje močno gravitira v Monošter. V njega se odteka mlada delovna sila, ki pa se hkrati tudi asimilira v madžarski večini. V nekaterih naseljih je odtok v tej smeri tudi po dva do trikrat večji od prirodnega prirastka. Odtok prebivalstva je očiten zlasti po letu 1948. Relativno močna prirodna rast je v preteklih desetletjih nadoknadila emigracijske tokove. V obdobju med zadnjima popisoma prebivalstva pa že opažamo močnejše znake staranja prebivalstva. Ta proces bo ob situaciji kot je danes še bolj prisoten v prihodnosti.

Zaskrblijujoča je zlasti izobrazbena struktura prebivalstva. Niti ena tretjina, nad štirinajst let starih ljudi (ob popisu 1970) ne konča osnovne šole. Delež nepismenih je dvakrat večji kot v drugih madžarskih pokrajinah, ljudi z visoko šolo pa je manj kot en odstotek.

V Porabju preseneča podatek o visokem odstotku ljudi z nedokončano osnovno šolo.

V večjem delu vasi slovenskega Porabja ima le približno ena tretjina ljudi dokončano osnovno šolo. Visok je tudi odstotek ljudi z 1-3 razredov osnovne šole. Srednjo šolo ima 3,6% prebivalcev slovenskega Porabja. V Monoštru ima srednješolsko izobrazbo od 5286 ljudi, starih nad 7 let, le 274 ali 5,1%. V ostalih naseljih slovenskega Porabja je ta odstotek še znatno nižji in se giblje med 1% in 3%.

Visokošolsko izobrazbo ima v Porabju 160 ali 1,7% prebivalcev, od tega odpade na Monošter 137 diplomantov (2,5%), v podeželskih porabskih vaseh pa znaša ta delež pod 1%.

Literatúra in viri

1. Klemenčič Vladimir: Geografsko proučevanje Porabja na Madžarskem, nekateri elementi socialno-geografskega razvoja in strukture slovenskega Porabja, Inštitut za geografijo Univerze v Ljubljani, Ljubljana 1969
2. Miholics Jozsef: Országos Vendvidék geomorfológiai képe és természetvédelmi erőforrásai, Budapest 1970
3. Miklavc Janja; Olas Ludvik: Informacijske študije o gospodarskih in socialnih razmerah na s Slovenci poseljenih območjih slovenskega Porabja na Madžarskem (Socialno-geografska analiza slovenskega Porabja na Madžarskem) 28 str. Klemenčič Vladimir, Informacijske študije o gospodarskih in socialnih razmerah na s Slovenci poseljenih območjih Radgonskega kota v Avstriji, slovenskega Porabja na Madžarskem ter Kanalske doline v Italiji, Inštitut za geografijo Univerze v Ljubljani, Ljubljana 1978
4. Natek Milan: Osnovni tipi rasti prebivalstva v SR Sloveniji (z dvema skicama v tekstu), Geografski vestnik XLVII, Ljubljana 1975, str. 55-74
5. Olas Ludvik: Slovensko Porabje, Geografski obzornik XX, Ljubljana 1973, str. 15-21
6. Nepszamlas 4, 42, 1, 1970 evi
Vas Megye adatai
Zala Megye adatai
7. Nepszamlas, 1960 evi
Vas Megye adatai
Zala Megye adatai
8. Evi nepszamlas 23, 1970
Demográfiai adatok I.

DVOJEZIČNOST V SR SLOVENIJI
(na narodnostno mešanem ozemlju v Prekmurju)

Ferenc Hajos* Vladimir Klemencič**

"Bistveni pogoj za popolno jezikovno enakopravnost dveh narodov na narodnostno mešanem ozemlju je dvojezičnost v vsem javnem in družbenem življenju. Izraža se v tem, da vsakdo zna ali vsaj razume dva jezika, da vsakdo govori v svojem jeziku, pa ga vsi razumejo, da nikomur ni treba uporabljati drugega jezika, da bi ga drugi razumeli".

Načela politike enakopravnosti narodov in narodnosti Jugoslavije in zaščita narodnosti v SR Sloveniji

Načela enakopravnosti narodov in narodnosti Jugoslavije ter njihova zaščita in intencije za uveljavljanje popolne funkcionalne dvojezičnosti v procesu razvoja jugoslovanske samoupravne socialistične družbe so jasno začrtane v političnih dokumentih ZKJ in SZDL, pravno pa so urejene v določilih nekaterih zakonov, pa tudi v določilih statutov občin Lendava in Murska Sobota, kjer kot avtohtono prebivalstvo poleg večinskega slovenskega naroda prebiva tudi madžarska narodnost (1,2,3,4,5,6).

Komunistična partija Jugoslavije si je že v času pred drugo svetovno vojno, posebno pa v času narodnoosvobodilnega boja v svojem programu odločno zastavila pomembno nalogo: boj za enakopravnost zatiranih narodov in narodnosti Jugoslavije. Ta politični program in ta načela so se izrazili v sklepih, ki so jih sprejeli na drugem zasedanju AVNOJ v Jajcu 29. novembra 1943. Ti sklepi zagotavljajo popolno enakopravnost narodnostnim manjšinam v Jugoslaviji in so pomembni zaradi tega, ker so nastali že takrat, ko smo novo državo še ustvarjali. Enakopravnost narodov in narodnosti ponovno izraža prva ustava Jugoslavije, ki so jo sprejeli 31. januarja 1946. Skupaj z družbenim razvojem so se razvijale tudi pravice narodnosti, ki so dobile ustrezen izraz v določilih ustave SFRJ iz leta 1963. Z razvojem samoupravnih socialističnih odnosov pa so se dejansko zagotovljene pravice in položaj narodnosti izrazile v določilih nove vezne ustave in republiške ustave leta 1974 (1,2). Določila nove ustave manjšine ne samo v terminologiji, temveč tudi dejansko obravnavajo kot narodnost. Dosledna formalna in vsebinska uporaba tega termina politično izraža vsebinsko spremembo, saj ustava določa, da imajo tiste skupine prebivalstva, ki pripadajo narodom sosednjih držav, popolnoma enak položaj kakor drugi državljani. Enakopravnost temelji na tem, da je pripadnik narodnosti v vseh oblikah družbenega razvoja enakopraven pripadnikom drugih narodnosti in pripadnikom jugoslovanskih narodov tako glede jezika kakor glede prostora, kjer prebiva.

* dipl. pravnik, Temeljno sodišče Murska Sobota, enota Lendava, 69220 Lendava, Partizanska 112

** dr., red. univ. prof., Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, Univerza Edvarda Kardelja, 61000 Ljubljana. Aškerčeva 12, glej izvleček na koncu Obzornika

Zvezna ustava pripadnikom narodnosti poleg deklarirane enakopravnosti narodov in narodnosti Jugoslavije zagotavlja tudi, da imajo v skladu z ustavo in z zakonom pravico, da uporabljajo svoj jezik in svojo pisavo pri uresničevanju svojih pravic in dolžnosti, pa tudi v postopku pred državnimi organi in organizacijami, ki izvršujejo javna pooblastila. Pripadniki narodov in narodnosti Jugoslavije imajo v skladu z zakonom v vsaki republiki oziroma avtonomni pokrajini pravico do uporabe svojega jezika.

Ustava SR Slovenije pa že v 1. členu opredeljuje socialistično republiko Slovenijo (2) tudi kot socialistično samoupravno demokratično skupnost delovnih ljudi in občanov slovenskega naroda ter italijanske in madžarske narodnosti. Ustava s tem, da pripadnike madžarske narodnosti šteje za integralni del slovenske socialistične samoupravne demokratične skupnosti, že v prvem členu skupaj z drugimi določili, ki določajo položaj in pravice madžarske narodnosti, tej narodnosti zagotavlja posebno varstvo, ki je potrebno, da bi preprečili njeno asimilacijo. Področje na katerem živita obe narodnosti, je urbano področje; urbanizacija pa praviloma pelje k asimilaciji povsod tam, kjer so narodnostne manjšine preslabo varovane. Ponekod je urbanizacija celo sredstvo za asimilacijo. Kljub temu, da je omenjeno območje urbano, pa je s tem, da pripadniki narodnosti delujejo v samoupravnih organih, še posebej v organih načrtovanja, narodnost varovana pred asimilacijo. Seveda ostanejo odprta vprašanja, kako varovati narodnost, ker z urbanizacijo delujejo tudi asimilacijski dejavniki, katerih zakonitosti še niso vse opredeljene in razkrite. Menimo, da je prav madžarski narodnosti na tem področju dana možnost, da te dejavnike odkriva, to pa ji ob sodelovanju pri načrtovanju in odločanju že samo po sebi daje možnost, da se asimilaciji upira. Zavedati se moramo, da se z vsako novo stopnjo tehnološkega razvoja in z njim povezanega gospodarskega razvoja lahko uveljavijo nove težnje, ki bi povzročile, da bi se narodnost začela asimilirati.

Ustava SR Slovenije in občinski statuti (2,3,4) narodnosti izrecno zagotavljajo zastopnost v delegacijah, ki delegirajo svoje delegate v vsa predstavniška telesa celotnega samoupravnega sistema. V praksi so ta določila ustave in statotov v celoti uveljavljena, saj so raziskave pokazale, da je zastopstvo narodnosti v delegacijah tako na občinski kot na republiški ravni sorazmerno ugodnejše kakor razmerje med slovenskim in madžarskim prebivalstvom v občini Lendava in Murska Sobota. Nadalje ustava SR Slovenije v ločenem poglavju določa posebne pravice italijanske oziroma madžarske narodnosti in njihovih pripadnikov. Te pravice so v skladu z določili ustave in so podrobneje obdelane v nekaterih zakonih, v statutih občin in pa v samoupravnih aktih organizacij združenega dela in v drugih samoupravnih organizacijah ter skupnostih. Za uveljavitev pristnega bilingvizma, ki omogoča enakopravnost narodov in narodnosti, je posebno pomembno določilo ustave SR Slovenije, po katerem je na področju, kjer živijo poleg pripadnikov slovenskega naroda tudi pripadniki madžarske narodnosti, madžarski jezik enakopraven s slovenskim jezikom. To načelo je podrobneje obdelano v zakonih o kazenskem pravnem in upravnem postopku, v zakonu o sodiščih, predvsem pa v občinskih statutih (3,4,5,6). To načelo praktično pomeni, da sta na narodnostno mešanem področju pri vseh postopkih oba jezika uradna jezika; v upravnih in pravosodnih organih se načelo v veliki meri že uresničuje, seveda še z nekaterimi pomanjkljivostmi, ki izvirajo predvsem iz kadrovskih in tehničnih težav. Prizadevajo si, da bi to načelo še širše uveljavili tako v institucijah, ki že delujejo dvojezično, kakor

tudi v tistih institucijah, ki doslej še niso tako delovale. Pismeni in ustni del postopka pred temi organi poteka v obeh jezikih. Dvojezični so tudi žigi in formularji. Na delovna mesta, kjer delavci prihajajo v stik z občani madžarske narodnosti, pa je mogoče sprejeti le ljudi, ki obvladajo oba jezika.

Dvojezično ozračje določa tudi zunanji videz dvojezičnega področja. Čeprav površni opazovalec lahko pripiše temu le formalen pomen, pa ima ta okoliščina za zaščito narodnosti izredno globok vsebinski pomen. Prav dvojezično ozračje daje narodnosti vspeh, da dosledno uporablja svoj jezik v vsem javnem in družbenem življenju, s tem pa ji daje osnovno možnost, da se upira procesu asimilacije, ki se sproža pri urbanizaciji. Tako ozračje se izraža v dvojezičnosti vseh javnih napisov, pa tudi v enakopravnem videzu napisa v enem in drugem jeziku (3,4).

Ustava SR Slovenije in tudi zvezna ustava zagotavljata vzgojo in izobraževanje v jeziku narodnosti, dovoljujeta pa možnost, da se uvedeta dvojezična vzgoja in izobraževanje. V SR Sloveniji je na narodnostno mešanem območju, naseljenem s Slovenci in Madžari, uvedeno dvojezično šolstvo (7).

Že v uvodu je treba poudariti, da je poseben tip dvojezičnega šolstva, ki velja na tem območju skupno s celotnim mehanizmom samoupravnega sistema, gonilna sila dvojezičnosti.

Za razvoj vzgoje in izobraževanja, usposabljanja kadrov, tiska in drugih sredstev javnega obveščanja ter za razvoj drugih oblik kulturno prosvetne dejavnosti madžarske narodnosti, ki so pomembne za uresničevanje položaja in pravic narodnosti, skrbi v smislu določil ustava SR Slovenije, ki v ta namen zagotavlja tudi potrebno pomoč. Podobna določila vsebujejo tudi občinski statuti. Tudi ta določila so že v veliki meri uresničena. Madžarska narodnostna skupnost ima svoj tednik *Nepujsag*, ki ga financirajo iz republiške dotacije, nadalje ima lasten radijski program v materinščini pri radiu *Murska Sobot*. Razvita je založniška dejavnost; že vrsta del domačih avtorjev je bila natisnjena v materinščini pri Pomurski založbi v Murski Soboti. Deluje več knjižnic z velikim skladom madžarskih knjig, pa tudi vrsta kulturno umetniških skupin, kar vse prav tako financira republiška dotacija.

Brez stikov z matičnim narodom je vsaka narodnostna skupnost zaradi izolacije obsojena na neizbežno asimilacijo. Prav iz tega razloga ustava določa, da SR Slovenija podpira razvoj stikov med madžarsko narodnostjo in njenim matičnim narodom zaradi pospeševanja kulturnega in jezikovnega razvoja narodnosti. Ti stiki se vzpostavljajo v vsakodnevem življenju, vendar glede na potrebo teh stikov in možnosti za njihovo navezavo sedanjí obseg teh še ni zadovoljiv. Stiki se v glavnem omejujejo: na obiske gledališč in kulturnih skupin iz LR Madžarske ter na izmenjavo knjig in študentov po meddržavni konvenciji o kulturnem sodelovanju. Te stike bi morali razširiti tudi v okviru obmejnega sodelovanja med področji, kjer živi madžarska narodnost, s sosednjimi madžarskimi županijami, poiskati bi bilo potrebno tudi druge možnosti za podporo matičnega naroda pri kulturnem in jezikovnem razvoju pripadnikov madžarske narodnosti v SR Sloveniji.

Za potrebe razvijanja madžarskega jezika in kulture je v okvir celotnega

dr., red. univ. prof., Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, Univerza Edvarda Kardelja, 61000 Ljubljana, Aškerčeva 12, glaj izvešček na koncu Obzornika

samoupravnega mehanizma vtkana samoupravna interesna skupnost s prosveto in kulturo madžarske narodnosti, ki jo vodijo izključno pripadniki madžarske narodnosti. Ta skupnost je ustanovljena na podlagi določil republiške ustave in občinskih statutov ter enakopravno soodloča skupaj z občinsko skupščino o tistih vprašanjih, ki se nanašajo na položaj in pravice občanov madžarske narodnosti; v okvir te skupnosti spadajo tudi vprašanja stikov z matičnim narodom (2,3,3,8). S to samoupravno interesno skupnostjo je madžarska narodnost v SR Sloveniji dobila tisto organizacijo, prek katere se - z njeno vključitvijo v sistem samoupravnega odločanja ob obstoječi politični volji večinskega naroda - zagotavlja uresničitev njenih pravic in njenega položaja.

Geografske karakteristike narodnostno mešanega ozemlja

Narodnostno mešano, z Madžari in Slovenci naseljeno ozemlje, je omejeno na tisti del severovzhodnega dela Slovenije ob jugoslovansko-madžarski meji, kjer so Slovenci in Madžari pomešano naseljeni kot avtohtono prebivalstvo. To nacionalno mešano ozemlje pripada upravno-teritorialno dveh občinama: južni del tega ozemlja občini Lendava, severni del pa občini Murska Sobota. Južni del nacionalno mešanega ozemlja, ki pripada občini Lendava, obsega pretežno ravninski svet z večjimi naselji, severni del, ki pripada občini Murska Sobota pa je gričevnat terciarni svet z manjšimi naselji. Na nacionalno mešanem ozemlju je pomešanost med madžarskim in slovenskim prebivalstvom po naseljih taka, da jih lahko označujemo kot nacionalno mešani tip naselja. Slovensko in madžarsko prebivalstvo se prepletata do take mere, da je odstotek Madžarov ali Slovencev skoraj v vseh krajih večji od 10% (9). Na celotnem narodno mešanem ozemlju je le Lendava urbani kraj, vsi drugi kraji pa so vasi; nekatere med njimi opravljajo centralno funkcijo s terciarnimi in kvartarnimi dejavnostmi (obrt, trgovina, šola, pošta, krajevni urad).

Severni del nacionalno mešanega ozemlja je del gravitacijskega zaledja mesta Murska Sobota, ki leži zunaj dvojezičnega ozemlja, a opravlja nekatere centralne funkcije za celotno Pomurje na obeh bregovih Mure in s tem tudi za celotno nacionalno mešano ozemlje, z bolnico, srednjimi šolami in nekaterimi kulturnimi ustanovami, upravne funkcije občine pa opravlja za nacionalno mešani in slovenski del območja občine Murska Sobota. Z industrijo, trgovino in obrtjo je tudi gospodarski in zaposlitveni center za celotno Pomurje.

Za južni del nacionalno mešanega ozemlja pa opravlja upravno funkcijo občine ter funkcijo gospodarskega in zaposlitvenega centra (z industrijo, trgovino in obrtjo, osnovnim šolstvom in kulturnimi ustanovami) mesto Lendava, ki leži na samem nacionalno mešanem ozemlju in je izrazito nacionalno mešan centralni kraj. Te funkcije opravlja tudi za slovensko območje občine Lendava, funkcijo trgovine in zaposlitvenega kraja pa tudi za obmejne kraje sosednje Hrvatske.

Nacionalno mešano ozemlje občin Lendava in Murska Sobota se razlikuje od drugega dela območij obeh občin po mešanosti narodne sestave prebivalstva in po zakonsko zasnovani dvojezičnosti v vseh oblikah življenja prebivalstva. V družbeno gospodarskem pogledu pa je socialno mešano ozemlje prostorsko integrirano v Pomurje z drugimi del območij občin Murska Sobota in Lendava ter v enoten gospodarski prostor Slovenije in Jugoslavije (10).

Celotno Pomurje spada k tistim področjem Slovenije, ki so bila do konca druge svetovne vojne skoraj čisto agrarna in doživljajo v zadnjih dveh desetletjih hitre gospodarske in socialne spremembe. Nacionalno mešano ozemlje pa je bilo zaradi prometne perifernosti in obmejne lege v primerjavi z drugimi področji Pomurja relativno najbolj zaostalo (11). V zadnjih dveh desetletjih je deležno posebne pozornosti pri razvijanju gospodarskih in negospodarskih dejavnosti ter pri izgradnji infrastrukture. Kot nacionalno mešano ozemlje je pri razvijanju vseh komponent družbenega razvoja deležno posebne družbene pozornosti celotne Slovenije, posebno v industrializaciji ter pri razvijanju terciarnih in kvartarnih dejavnosti, pri čemer so zlasti v ospredju industrializacija, promet in razvijanje posebne ga tipa moderne dvojezične šole.

Varovanje in razvijanje slovenskega in madžarskega jezika v družbenem razvoju

Ena od osnovnih komponent na dvojezičnem ozemlju, ki spremlja družbeni razvoj, je oblikovanje funkcionalne dvojezičnosti v vseh oblikah družbenega življenja: v izobraževanju, pri delu, kulturi, rekreaciji, oskrbi in v upravi. Težnja po razvijanju dvojezičnosti je osnovana skladno z družbenogospodarskim razvojem na pristnem bilingvizmu: to je na tem, da pripadnik madžarske narodnosti in Slovenci kot pripadniki večinskega naroda znajo ali razumejo oba jezika. S takim sistemom pristnega bilingvizma je zagotovljena zaščita kulturne tradicije, duhovne in materialne kulture obeh narodov. Ta sistem pa hkrati omogoča razvijanje modernega jezika in moderne kulture pri madžarskem in slovenskem prebivalstvu. S tem so zagotovljene vse možnosti za vključevanje prebivalstva obeh narodov v vse oblike socialne in prostorske mobilnosti in s tem v vse oblike družbenega življenja na nacionalno mešanem ozemlju in zunaj nacionalno mešanega ozemlja.

Socialno in prostorsko mobilnost nacionalno mešanega ozemlja določi več dejavnikov. Relativno hitra rast števila delovnih mest v neagrarnih dejavnostih prispeva k hitremu razpadanju stare statične agrarne družbe in k postopnemu oblikovanju urbane družbe. Ker se vzporedno s krepitvijo gospodarske moči in večanjem števila delovnih mest v dvojezičnih centralnih krajih, v Lendavi in v Murski Soboti, ter z razvojem manjših industrijskih obratov na dvojezičnem ozemlju in na obrobju zboljšujejo tudi prometna povezanost vasi s kraji zaposlitve, se na nacionalno mešanem ozemlju širijo področja dnevne migracije delovne sile, kar prispeva k hitremu nazadovanju odstotka kmečkega prebivalstva k večanju odstotka nekmečkega prebivalstva (12). Ta novi ekonomski razvoj je zadel na veliko agrarno prenaseljenost. Na dvojezičnem ozemlju je med letoma 1953-1961, ko industrializacija še ni bila tako intenzivna, število prebivalstva nazadovalo, v obdobju med letoma 1961 in 1971 pa se število prebivalstva ni spremenilo (13). Razdobje 1953-1971 spremlja proces intenzivne deagrarizacije s sproščanjem gosto naseljene agrarne delovne sile. Del te sproščene kmečke delovne sile si je našel zaposlitev v nekmečkih poklicih na območju nacionalno mešanega ozemlja ali pa v bližnjih centralnih krajih in se mu zato ni bilo treba izseliti, del sproščene delovne sile pa si je moral poiskati zaposlitev z izselitvijo v druge kraje Slovenije ali celo v tujino. Vključevanje kmečkega prebivalstva v nekmečke poklice se najbolj nazorno kaže v nazadovanju deleža aktivnega kmečkega prebivalstva. Leta 1953 je bilo na nacionalno mešanem ozemlju še 71% kmečkega prebivalstva, leta 1971 pa že

17% manj (53%). V tem času je najbolj napredovalo število aktivnega prebivalstva v sekundarnem sektorju in v družbenih službah (14).

V tem razvoju je bila dana enakopravna možnost zaposlovanja vsemu prebivalstvu ne glede na narodnost. Zato se v razdobju 1953-1971 razmerje med številom Madžarov in Slovencev na nacionalno mešanem ozemlju ni bistveno spremenilo.

Leta 1953 so na nacionalno mešanem ozemlju našli 10.395 Madžarov in 7.132 Slovencev ter pripadnikov drugih jugoslovanskih narodov. Leta 1961 pa so pri popisu na tem ozemlju našli 9.766 Madžarov in 9.048 Slovencev ter 782 pripadnikov drugih narodnosti (večinoma Jugoslovani). Do leta 1971 je nazadovalo število Madžarov na 9.419, število Slovencev na 8.139, število prebivalcev drugih narodnosti pa je napredovalo na 935 (9). Skupno število prebivalstva je nazadovalo na omenjenem ozemlju v skoraj vseh podeželskih naseljih, napredovalo pa je le v Lendavi in v njenih najbližjih naseljih. Rast števila Madžarov in Slovencev je po naseljih v ravnotežju. V Lendavi, ki doživlja razmeroma močan gospodarski razvoj, je znašal leta 1969 odstotek Madžarov 33,2%, leta 1970 pa 32,8%; odstotek Slovencev je znašal leta 1961 52,8%, leta 1970 pa 53,3%. Odstotek prebivalstva obeh narodnosti je med letoma 1961 in 1970 narasel za 0,5%. To naraščanje gre na račun zmanjševanja števila prebivalcev drugih narodnosti. Na nacionalno mešanem ozemlju se je madžarsko prebivalstvo med letoma 1961 in 1970 izseljevalo v relativno manjšem številu kot slovensko prebivalstvo. Slovencev se je v tem obdobju izselilo 1804, Madžarov pa le 1166 (15).

Do kakšne mere je že ustvarjeno ravnotežje v socialnem razvoju madžarske narodnostne skupnosti s slovensko skupnostjo in s prebivalci drugih, večinoma jugoslovanskih narodnosti, pa nam kažejo tile podatki: V Lendavi je vseh zaposlenih v sekundarnem, terciarnem, kvartarnem ter v družbenem sektorju gospodarstva 2.919. Od tega števila je 1.280 Slovencev, 1.153 Madžarov in 486 pripadnikov drugih narodnosti (večinoma Hrvatov). Vse večje ravnotežje v zaposlitvi prebivalstva obeh narodnosti se kaže tudi v razmerju števila zaposlenih Slovencev in Madžarov po posameznih sektorjih sekundarne, terciarne in kvartarne dejavnosti. Od 2.206 zaposlenih v industriji je Slovencev 871, Madžarov 887 in 448 pripadnikov drugih narodnosti.

V terciarnih dejavnostih, kamor so štete trgovine, obrt, prevoznništvo, gostinstvo, pošta, železnica, lekarna in banka, je zaposlenih 371 ljudi. Od tega je 216 Slovencev, 124 Madžarov in 31 prebivalcev drugih narodnosti.

Tudi v kvartarnih dejavnostih, v zdravstvu, šolstvu, občinski upravi in v družbenih organizacijah, se že kaže ustvarjanje popolnega ravnotežja zaposlenih po narodnostni strukturi. Med temi je od 307 zaposlenih 171 Slovencev, 126 Madžarov in 10 pripadnikov ostalih narodnosti (14).

Enakomeren socialni razvoj in enakopravna možnost zaposlitve madžarskega prebivalstva v neagrarnih dejavnostih nam najbolj nazorno ilustrira primerjava strukture aktivnega prebivalstva pri Madžarih in Slovencih v Lendavi. V tem kraju je od skupnega števila zaposlenih v sekundarnem sektorju 60% Madžarov, v terciarnem 13%, v kvartarnem sektorju pa 27% Madžarov. Glede na skupno število Slovencev jih je v sekundarnem sektorju zaposlenih 59%, v terciarnem 17%, v kvartarnem pa 24%. Ravnotežje v zaposlenosti v neagrarnih dejavnostih se kaže tudi v razmerju med zaposle-

nimi Slovenci in Madžari od skupnega števila zaposlenih. Med temi je 34% Madžarov in 55% Slovencev, kar približno ustreza razmerju med Slovenci in Madžari v Lendavi. Sorazmerje v zaposlitvi med madžarskim in slovenskim prebivalstvom glede na razmerje med absolutnima številoma pripadnikov obeh narodnosti se kaže tudi v nacionalni strukturi zaposlenih v terciarnih in kvartarnih dejavnostih na podeželskem delu nacionalno mešanega ozemlja. V teh dveh dejavnostih je zaposlenih 51% Slovencev in 44% Madžarov, ostali del delovnih mest teh dveh dejavnosti pa zasedajo prebivalci drugih jugoslovanskih narodov (13).

Med pomembne dejavnike socialne mobilnosti sodi tudi možnost izobraževanja prebivalstva. Prvo možnost daje dobro organizirano dvojezično osnovno šolstvo, drugo pa štipendijska politika, ki zagotavlja možnost za nadaljevanje šolanja vsemu prebivalstvu ne glede na narodno pripadnost. Enakopravna možnost za doseg izobrazbe vseh vrst in stopenj se najbolje izraža v izobrazbeni strukturi po nacionalni pripadnosti prebivalstva. Da so Slovenci in Madžari imeli doslej enake možnosti za izobrazbo, nam kažejo na primer ti podatki. Popolno osnovno šolo je od vsega prebivalstva na nacionalno mešanem ozemlju končalo 56% prebivalstva, od vsega madžarskega 61%, od vsega slovenskega prebivalstva pa 50%. Srednjo, višjo in visoko izobrazbo je med madžarskim prebivalstvom doseglo 11%, med slovenskim pa 21%. Vzrok za relativno slabšo izobrazbeno strukturo pri madžarskem prebivalstvu moramo iskati v njihovi relativno večji navezanosti na zemljo in v s tem povezani manjši težnji po šolanju v srednjih, višjih in visokih šolah. Težnja deagrarizacije pri madžarskem prebivalstvu se je v zadnjem razdobju izenačila s težnjo deagrarizacije slovenskega prebivalstva. Novi zakon o stipendiranju v Sloveniji daje možnost za pridobitev štipendije za šolanje na srednjih, višjih in visokih šolah predvsem kmečkemu in delavskemu prebivalstvu, ki jima večinoma pripada prav madžarsko prebivalstvo in sploh vse prebivalstvo na nacionalno mešanem ozemlju. To v enaki meri omogoča izobraževanje madžarskem in slovenskem prebivalstvu na vseh stopnjah šol.

Možnost za razvoj madžarskega jezika in madžarske kulture določata dva dejavnika. - Izobraževalni sistem na ravni osnovnega šolstva, ki temelji na načelu dvojezične šole, to je takega tipa šole, ki zagotavlja otrokom pripadnikom madžarske skupnosti, da obvladajo moderni madžarski jezik v pogovorni in pisni obliki in da prav tako obvladajo moderni slovenski jezik v obeh oblikah. Tak tip šole daje tudi otrokom večinskega slovenskega naroda možnost, da obvladajo madžarski jezik, kar je hkrati podlaga za sporazumevanje med prebivalstvom obeh narodnosti v obeh jezikih do take mere, da lahko govorita v vsakodnevnem življenju pripadnika slovenske in madžarske narodne skupnosti vsak v svojem jeziku in se ob tem razumeta ali pa v pogovoru izmenično uporabljata en ali drugi jezik, pa naj bo to v šoli, na delu, v upravi, ob nakupih, v prostem času, ob zabavi, športu ali kulturi. Druga pomembna komponenta, ki zagotavlja razvoj jezika in kulture ob modernizaciji družbe, ki jo prinašata industrializacija in urbanizacija, je možnost vsakodnevnega povezovanja madžarskega prebivalstva z matičnim narodom onstran meje, na Madžarskem, možnost ki jo še pposebej krepe programi, zastavljeni v posebnih kulturnih konvencijah med Jugoslavijo in Madžarsko. Pripadniki večinskega slovenskega naroda pa se seznanjajo z materinskim jezikom in z madžarsko kulturo v dvojezični šoli in z vsakodnevnimi stiki z madžarskim prebivalstvom na nacionalno mešanem ozemlju v Sloveniji ter z madžarskim prebivalstvom prek odprte jugoslovan-

sko-madžarske meje v obmejnih krajih Madžarske.

Sistem dvojezičnega šolstva in z ustavo, zakoni ter s statuti zagotavlja enakopravnost razvijanja madžarskega jezika in madžarske kulture na dvojezičnem ozemlju v vseh oblikah vsakodnevnega življenja sta prispevala, da se je izoblikoval **pravni funkcionalni tip dvojezičnega ozemlja**, ki temelji na pristni dvojezičnosti pripadnikov večinskega in manjšinskega naroda. **Dvojezičnost je za ta moderni funkcionalni tip dvojezičnega ozemlja karakteristična in se razlikuje od večine drugih evropskih dvojezičnih ozemelj v tem, da velika večina tistega dela pripadnikov večinskega slovenskega naroda, ki zaradi značaja delovnega mesta v vsakodnevem življenju in ob svojem delu komunicira s prebivalstvom madžarske in slovenske narodnosti, če že ne obvlada, pa vsaj razume madžarski jezik.**

Poskus ugotavljanja znanja madžarskega in slovenskega jezika med prodajalci in kupci v trgovinah Lendave je pokazal, da od prodajalcev slovenske narodnosti razume madžarščino 94%, razume in govori madžarščino 81%, razume, govori in piše pa 62%. Med prodajalci madžarske narodnosti razumejo, govorijo in pišejo vsi slovensko in madžarsko. Med kupci, ki so bili hkrati anketirani, pa je navedlo 67% kupcev, da madžarščino razumejo, 63%, da jo razumejo in govorijo, 60% pa je navedlo, da madžarščino razumejo, govorijo in pišejo. Med kupci madžarske narodnosti je bilo 84% takih, ki so navedli, da slovenščino razumejo in govorijo, 76% pa je izjavilo, da slovenščino razumejo, govorijo in pišejo (16).

Podrobna analiza o znanju madžarščine med slovenskim prebivalstvom na podeželju nacionalno mešanega ozemlja, ki je bilo leta 1974 zaposleno v terciarnih in kvartarnih dejavnostih, pa je prav tako pokazala, da je v teh dejavnostih **velik delež zaposlenih, ki poleg materinskega jezika vsaj razumejo, če že ne obvladajo še madžarski jezik.** Med temi je v ustni in pismeni obliki oba jezika obvladalo 40% zaposlenih, poleg teh pa je še 28% zaposlenih razumelo madžarščino. Da je med večinskim narodom več kot dve tretjini takih, ki lahko poslušajo v obeh jezikih, je rezultat dela dvojezične šole in znak pristnega bilingvizma na dvojezičnem ozemlju (14).

Sklepi

Madžarska narodna skupnost je skupaj s slovenskim prebivalstvom kot večinski narod socialno, gospodarsko in politično enakopravna ter je integralni del nacionalno mešanega ozemlja v severovzhodni Sloveniji. **Madžarska kultura in madžarski jezik nista le formalno pravno zaščitena, temveč sta tako vtkana v družbeni proces in v vse oblike vsakodnevnega življenja, da jima je zagotovljen tudi njun razvoj.** Razvijata se z družbeno ekonomskim razvojem, za katerega so značilne težnje razkroja klasične agrarne družbe in oblikovanje moderne industrijske družbe v razmerah celotnega mehanizma specifičnega tipa samoupravne socialistične družbe. **Madžarsko prebivalstvo se v tem procesu, za katerega so značilne težnje širjenja neagrarnih gospodarskih in negospodarskih dejavnosti, vključuje na delovna mesta v industriji ter v terciarnih in kvartarnih dejavnostih glede na svoje število in odstotek od skupnega števila prebivalstva v približno isti meri, kakršno lahko opazujemo pri slovenskem prebivalstvu in pri drugem doseljenem prebivalstvu jugoslovanskih narodov in narodnosti.**

Na nacionalno mešanem ozemlju Severovzhodne Slovenije so intencije za

Uveljavljanje popolne funkcionalne dvojezičnosti v procesu razvoja družbene življenja jasno načrtane v zvezni jugoslovanski ustavi in v ustavi SR Slovenije ter v občinskih statutih občin Lendava in Murska Sobota. Pogoje za oblikovanje funkcionalne dvojezičnosti v vseh oblikah družbenega življenja zagotavlja dvojezična šola. Znanje madžarščine med večinskimi narodom se je v zadnjih desetih letih razširilo, prav tako se je povečalo število različno kvalificiranih delavcev med madžarskim prebivalstvom, s čimer je že ustvarjeno tudi neko določeno ravnotežje v socialni strukturi med pripadniki madžarskega in slovenskega naroda. S tem so doseženi izhodišča za nadaljnje izpopolnjevanje in razvijanje funkcionalnega dvojezičnega ozemlja v vseh tistih oblikah, ki se doslej niso mogle izoblikovati zaradi pomanjkanja znanja madžarščine pri slovenskem prebivalstvu in zaradi pomanjkljive kvalifikacijske strukture pri madžarskem prebivalstvu.

Za nadaljnje oblikovanje funkcionalne in pristne dvojezičnosti so v pripravi zakonske osnove za uvajanje dvojezičnosti v vsakodnevnem poslovanju delovnih organizacij in njihovih samoupravnih organov ter predpisi o zunaj vidnih obeležjih, ki izražajo značaj in enakopravnost dveh narodov: topografski napisi, napisi gospodarskih, političnih, upravnih in podobnih organizacij. Prav tako je v pripravi uvajanje madžarskega jezika v srednjih šolah Murske Sobote, ki je kot centralni kraj sicer zunaj dvojezičnega ozemlja, a se v srednjih šolah tega kraja šolajo otroci madžarske narodnosti iz dvojezičnega ozemlja. Na teh šolah naj bi bila dana možnost za izpopolnjevanje v madžarščini učencem madžarske narodnosti, fakultativno pa tudi učencem slovenske narodnosti. V pripravah so tudi predpisi in zakonske dopolnitve, po katerih bodo lahko pripadniki madžarske narodnosti uporabljali svoj jezik na ravni republike ter na ravni občin Lendava in Murska Sobota.

Utrjevanje in oblikovanje funkcionalnega narodno mešanega ozemlja ob dvojezičnosti večinskega in manjšinskega naroda, ki temelji na razumevanju oziroma dejanskem obvladovanju ter uporabi obeh jezikov, je zasnovano v mejah zgodovinske naselitve avtohtonega madžarskega prebivalstva. Zagotovitev enakopravnosti madžarskemu jeziku v pogojih dvojezičnosti in družbene stvarnosti na nacionalno mešanem ozemlju ni bila, pa tudi v prihodnje po jugoslovanski ustavi ne more biti vezana na pogoja, kakršna sta število in odstotek madžarskega prebivalstva, dobljena s kakršnimi koli preštevanji prebivalstva pri uradnih popisih oziroma popisih posebne vrste.

Uporabljeni viri in literatura

1. Ustava SFRJ (Uradni list SFRJ 9/74)
2. Ustava SRS (Uradni list SRS 6/74)
3. Statut občine Lendava (Uradne objave 8/74)
4. Statut občine Murska Sobota (Uradne objave 5/74)
5. Zakonik o kazenskem postopku (Uradni list SFRJ 54/70)
6. Zakon o sodiščih (Uradni list SRS 20/65, čl. 60)
7. Zakon o šolah z italijanskim oziroma madžarskim učnim jezikom in dvojezičnih šolah v SRS (Uradni list SRS 7/65, 31/72)

8. Samoupravni sporazum o ustanovitvi samoupravnih interesnih skupnosti za prosveto in kulturo občanov madžarske narodnosti v občinah Lendava in Murska Sobota
9. Podatki popisa prebivalstva SR Slovenije v letih 1961 in 1971; Zavod SR Slovenije za statistiko, Ljubljana
10. Vrišer Igor: Mesta in urbano omrežje v SR Sloveniji. Značilnost njegovega razvoja in družbeno gospodarskega pomena s posebnim ozirom na mala mesta (z 20 kartami in grafikoni v tekstu, s 3 barvnimi kartami v prilogi, s 47 tabelami v glavnem tekstu in 12 tabelami v angleškem povzetku). Geografski zbornik, Acta Geographica XIV/1974, str. 179-335.
11. Ilešič Svetozar: Severovzhodna Slovenija in njena regionalna razčlenitev (Z lit.). Časopis za zgodovino in narodopisje. Maribor, 1967, str. 9-24.
12. Klemenčič Vladimir s sodelovanjem Mirka Paka: Demografska struktura narodnostno mešanega ozemlja v Prekmurju; Inštitut za geografijo univerze v Ljubljani, Ljubljana 1970, 78 str.
13. Malačič Janez: Lendava kot centralni kraj narodnostno mešanega ozemlja (z 1 tabelo in 1 sliko v tekstu ter 50 tabelami, 4 slikami in 6 kartami v prilogi). Diplomsko delo (pri prof. dr. Svetozarju Ilešiču in prof. dr. Vladimirju Klemenčiču). Knjižnica Oddelek za geografijo FF v Ljubljani, Ljubljana 1973, 54 str.
14. Kržan Boris: Geografska transformacija narodnostno mešanega podeželja v Prekmurju (z 1 tabelo med tekstem in 31 tabelami v prilogi). Diplomsko delo (pri prof. dr. Vladimirju Klemenčiču). Knjižnica Oddelek za geografijo FF v Ljubljani, Ljubljana 1975, 40 str.
15. Klemenčič Vladimir, Pak Mirko, Malačič Janez: Demografska struktura narodnostno mešanega ozemlja v Prekmurju. Inštitut za geografijo univerze v Ljubljani, Ljubljana 1973, 173 str. + 3 tabele.
16. Mednarodni mladinski geografski raziskovalni tabor - Pomurje IV, 7. do 17. 7. 1975 v Lendavi. Socialnogeografsko proučevanje narodnostno mešanega ozemlja na primeru mesta Lendava (Redakcija: Darka Uranjek). Inštitut za geografijo univerze v Ljubljani, Ljubljana 1975, tipk. slov., 41 str.

ITALIJSKO PREBIVALSTVO NA NARODNOSTNO MEŠANEM OZEMLJU
NA KOPRSKEM V SR SLOVENIJI

Vladimir Klemenčič *

Uvod

Narodno mešano, s slovenskim in italijanskim prebivalstvom poseljeno ozemlje na Koprskem ima tipične poteze gospodarsko hitro se razvijajočega obmejnega območja, ki predstavlja zaradi intenzivne vsestranske povezanosti s sosednjim tržaškim italijanskim ozemljem, onstran državne meje tipično obmejno regijo. Območje je industrializirano in urbanizirano, klasična statična agrarna družba pa je že skoraj razpadla (1). Obe nacionalni skupnosti uživata tod polno enakopravnost in vse možnosti enakega socialnega, kulturnega ter političnega razvoja, kar se izraža tudi v možnosti uporabe slovenskega in italijanskega jezika v javnem življenju, tako na delovnem mestu kot pri izobraževanju, rekreaciji, oskrbi in v upravi. Obe narodni skupnosti imata osnovne in srednje šole, obe sta deležni podpore v obliki štipendij za izobraževanje na vseh nivojih. Slovensko in italijansko prebivalstvo je enakopravno zastopano tudi v upravnih in samoupravnih organih ter v političnih organizacijah. Medsebojno sporazumevanje, zlasti med pripadniki mlajših generacij, je zagotovljeno z obveznim poukom italijanščine v slovenskih osnovnih šolah in z obveznim poukom slovenščine v italijanskih šolah.

Dvojezičnost tega ozemlja je izražena tudi z dvojezičnimi napisi na upravnih zgradbah, šolah, na prosvetnih, gospodarskih ustanovah ter na ustanovah uslužnostnih dejavnosti. Dvojezični so tudi topografski napisi.

Spremembe števila Italijanov v Jugoslaviji in v SR Sloveniji

Na narodno mešanem ozemlju Koprskega, v občinah Koper, Izola in Piran so našli leta 1971 2.568 pripadnikov italijanske narodnosti, na ostalem območju SR Slovenije pa 433, tako da je znašalo skupno število italijanskega prebivalstva v SR Sloveniji 3.001. V drugih republikah Jugoslavije so v istem letu našli 19.147 pripadnikov italijanske narodnosti; od tega v SR Hrvaški 17.497, v SR Srbiji 805, v SR Bosni in Hercegovini 727, v SR Črni gori 70 ter v SR Makedoniji 48. Število italijanskega prebivalstva v Jugoslaviji je v 10-letnem razdobju med zadnjima popisoma prebivalstva (1961, 1971) nazadovalo za 3.467. Število italijanskega prebivalstva se je v tem razdobju zmanjšalo v vseh republikah Jugoslavije razen v SR Srbiji in v SR Bosni in Hercegovini. Na narodno mešanem ozemlju na Koprskem pa v tem obdobju število pripadnikov italijanske narodnosti ni stagniralo (leta 1961 je bilo Italijanov 2.547, leta 1971 pa 2.568). V gibanju števila italijanskega prebivalstva se kažejo med posameznimi občinami pa tudi med posameznimi kraji na Koprskem različne tendence. V glavnem so

* Dr., red. univ. prof., Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, Univerza Edvarda Kardelja, 61000 Ljubljana, Aškerčeva 12, glej izvleček na koncu Obzornika

to tendence stagnacije. Neznatno je napredovalo število italijanskega prebivalstva le v občini Izola, od 467 v letu 1961 na 485 v letu 1971, v drugih dveh občinah - v Kopru in Piranu pa je število italijanskega prebivalstva v omenjenem razdobju ostalo skoraj nespremenjeno. V občini Koper je bilo leta 1961 872 pripadnikov italijanske narodnosti, leta 1971 pa 877; v občini Piran je bilo leta 1961 1.208, leta 1971 pa 1.206 pripadnikov italijanske narodnosti.

Velik del italijanskega prebivalstva v obravnavanih treh občinah živi v mestih in v naseljih ob obali. V Kopru je živelo leta 1961 406 pripadnikov italijanske narodnosti, do leta 1971 je to število naraslo na 467. V Izoli je v istem razdobju italijansko prebivalstvo nazadovalo od 461 na 415, v Piranu pa od 469 na 365. Število italijanskega prebivalstva je v času med zadnjima štetjema vidno naraslo v Portorožu in sicer od 83 na 138, nekoliko pa tudi v Luciji (od 211 na 234) in Seči (od 115 na 129) (Karta I).

Na celotnem dvojezičnem nacionalno mešanem ozemlju znaša delež italijanskega prebivalstva 4,4% skupnega števila (58.292); v občini Koper znaša ta delež 2,5% (od 35.445 prebivalcev), v občini Izola 4,6% (od 10.488 prebivalcev), v občini Piran pa 9,8% (od 12.359 prebivalcev). Več kot 10% italijanskega prebivalstva je v občini Koper le v naselju Kolomban, v občini Izola v naselju Dobrava, v občini Piran pa v naseljih Lucija, Parecag, Seča, Sečovlje in Strunjan. Od 5% do 10% italijanskega prebivalstva imajo v občini Koper naselja Bertoki, Hrvatini, Semedela in Šalara, v občini Izola naselja Livada in Malija, v občini Piran pa naselja Dragonja, Piran in Portorož. V vseh ostalih naseljih vseh treh občin pa je odstotek italijanskega prebivalstva nižji od 5%.

Starostna struktura prebivalstva na Koprskem

Italijansko prebivalstvo na Koprskem ima po posameznih starostnih skupinah zelo izenačeno starostno strukturo. Ta nosi v sebi posledice specifičnih migracijskih gibanj. V prvem desetletju po drugi svetovni vojni se kažejo številčno močne odselitve italijanskega prebivalstva, v novejšem času pa odseljevanje zajema predvsem prebivalstvo mlajših letnikov (2). V starostni strukturi italijanskega prebivalstva izstopa starostna skupina ostarelega, nad 60 let starega prebivalstva, ki znaša 28,9%, medtem ko je starostna skupina mlajšega, za delo sposobnega prebivalstva v starosti od 30 do 60 let zastopana z 39,4%, starostna skupina od 15 do 29 let starega italijanskega prebivalstva predstavlja le 15,1%, starostna skupina otrok, starih do 14 let, pa znaša 16,6%. Takšna starostna struktura, kot jo kaže italijansko prebivalstvo na obravnavanem območju, pa se v določenih potezah razlikuje od starostne strukture celotnega ondotnega prebivalstva.

Starostna skupina celotnega, nad 60 let starega prebivalstva tega območja procentualno ne dosega niti polovične vrednosti te iste strukture italijanskega prebivalstva, saj znaša le 11,5%, starostna skupina od 30 do 60 let starega prebivalstva je le nekoliko močnejša kot ista pri italijanskem prebivalstvu in znaša 40,7%, starostna skupina od 15 do 29 let starega celotnega prebivalstva predstavlja 25,2%, kar je za 10% več od iste starostne skupine italijanskega prebivalstva, starostna skupina v starosti do 14 let je zastopana pri celotnem prebivalstvu le nekoliko močnejše kot pri italijanskem in znaša 22,6%. Primerjava med starostno strukturo italijanskega in starostno strukturo celotnega prebivalstva na tem območju kaže v glavnem na znatno večji delež nad 60 let starih v starostni skupini italijanskega prebivalstva. Starostni strukturi prebivalstva v starosti od 30 do 60 let sta dokaj izenačeni. Starostna skupina od 15 do 29 let

pa je pri italijanskem prebivalstvu precej slabša kot pri vsem prebivalstvu tega območja. Tudi v starostni skupini pod 15 let je italijansko prebivalstvo šibkeje zastopano kot celotno prebivalstvo.

Starostna struktura italijanskega prebivalstva je v občinah Koper, Izola in Piran zelo različna. Za občini Piran in Izola je značilno, da imata obe sorazmerno velik delež italijanskega prebivalstva, ki je starejše od 75 let. V občini Izola je prebivalstva te starosti 14%, v občini Piran pa 10,6%. V občinah Piran in Izola sta sorazmerno zastopani starostni skupini do 14 let in od 30 do 60 let, italijansko prebivalstvo v občini Koper pa ima starostno strukturo močno podobno strukturi celotnega prebivalstva na Koprskem. Za italijansko prebivalstvo je značilna izenačenost razmerja med moškimi in ženskami v vseh starostnih skupinah.

Velik odstotek ostarelega italijanskega prebivalstva ter primanjkljaj mlajšega v starosti od 15 do 29 let moremo pripisati na eni strani posledicam večje odselitve v prvem desetletju po drugi svetovni vojni tedaj pod 50 let starega prebivalstva, ter nadaljnemu permanentnemu odseljavanju še za delo sposobnega italijanskega prebivalstva.

Mlado italijansko prebivalstvo si z možnostjo šolanja lahko pridobi želeno kvalifikacijo; zaradi odprtosti državne meje, svobode gibanja, izbire dela in bivanja pa se lahko naseljuje tudi na širšem italijanskem prostoru. Svobodo gibanja ima tudi na slovenskem in drugem jugoslovanskem prostoru, vendar se tega ne poslužuje.

Šolska izobrazba prebivalstva na Koprskem

Možnosti šolanja pri italijanskem prebivalstvu se kažejo tudi v njegovi izobrazbeni strukturi. Popolno osemletno osnovnošolsko, srednješolsko, višjo in visokošolsko izobrazbo ima 46,2% italijanskega prebivalstva, od skupnega števila prebivalstva na Koprskem pa ima tako izobrazbo 49,7% prebivalcev. Če računamo, da je med italijanskim prebivalstvom velik odstotek ostarelega prebivalstva, ki si v predvojni dobi v Italiji ni pridobilo kakršnekoli izobrazbe, potem lahko ugotovljamo, da je italijansko prebivalstvo po strukturi izobrazbe izenačeno s slovenskim. Višjo in visokošolsko izobrazbo ima med italijanskim prebivalstvom 1,7% prebivalcev, od celotnega prebivalstva ima tako izobrazbo 2,9% prebivalcev, gimnazijo je absolviralo 2,4% italijanskega prebivalstva, medtem ko sta jo od skupnega števila prebivalcev absolvirala 2%.

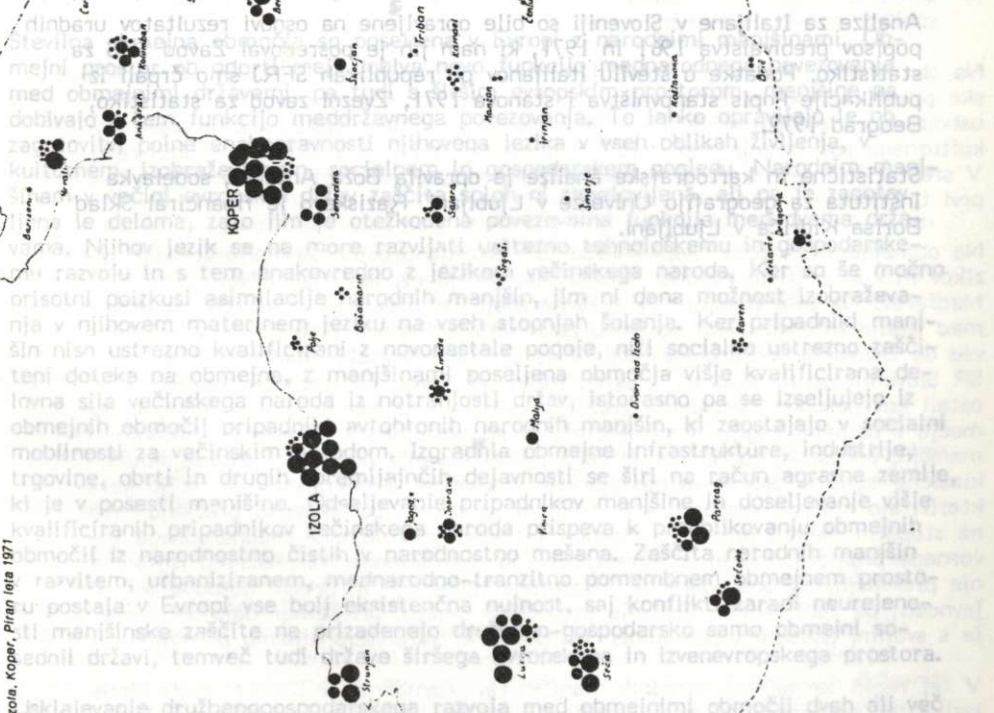
Struktura aktivnega prebivalstva po dejavnostih

Struktura aktivnega prebivalstva po panogah dejavnosti nam prikazuje, da je zaradi prisotnosti velikega števila ostarelih kmetov znatno večji delež kmečkega prebivalstva med italijanskim prebivalstvom, in sicer 26,8%, medtem ko je pri vsem prebivalstvu na Koprskem ta delež 12,1%. V industriji je zaposlenih 22,3% v upravi pa 21,4% vseh aktivnih italijanskih prebivalcev. Od vseh prebivalcev nacionalno mešanem ozemlju je zaposlenih v industriji 28,4%, v upravi pa 16,8% aktivnih prebivalcev. Sorazmerno večji delež v upravi zaposlenega italijanskega prebivalstva kot ga ugotovljamo pri celotnem prebivalstvu (prosveta, zdravstvo, družbene in komunalne dejavnosti), je izraz dvojezičnosti v upravi, to je v tistih službah, kjer je ne glede na število pripadnikov italijanske manjšine potrebna prisotnost italijanskega prebivalstva.

Podobna primerjava demografskih razmer med Italijankim in drugim predstavlja etnom in dvojezičnem ozemlju na Koperkem je dober indikator, ki nam potrjuje izredno socialnega položaja ob nacionalnih skupnostih. Manjši deleži mlade aktivnega italijanskega prebivalstva v letu 1971 kažejo na to, da se Italijanci v Sloveniji odhajajo, čeprav je delež v povprečju nekoliko višji kot v Sloveniji. Čeprav je delež v povprečju nekoliko višji kot v Sloveniji, pa je prav tako izredno visok delež zaposlenih in sekundarnih obsevanosti (industrija) pa je prav tako izredno visoka, kar kaže na izredno visoko stopnjo zaposlenosti v tistih dejavnostih, kjer je v Sloveniji razvidna večja delovna sila. To kaže na to, da se Italijanci v Sloveniji odhajajo v tistih dejavnostih, kjer je v Sloveniji razvidna večja delovna sila.

Po vsebini in obsevu raziskave, ki so bile izvedene v okviru tega projekta, je razvidno, da je raziskava bila izvedena na osnovi raziskave, ki so bile izvedene v okviru tega projekta, in da je raziskava bila izvedena na osnovi raziskave, ki so bile izvedene v okviru tega projekta.

1. Analiza demografskih razmer v Sloveniji in Italiji na Koperkem in IZOLA. 2. Tudi, socialna struktura in zaposlenost v Sloveniji in Italiji na Koperkem in IZOLA. 3. Tudi, socialna struktura in zaposlenost v Sloveniji in Italiji na Koperkem in IZOLA.

Italijani v naseljenih občin Izola, Koper, Piran leta 1971

Dr., red. univ. prof., Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, Univerza na Primorskem, Edvarda Kardelja, 61000 Ljubljana, Akerceva 12, glej izloček na koncu zbirke. Obzorjaka

Sklep pri italijanskem prebivalstvu precej slabša kot pri vsem prebivalstvu tega območja. Tudi v starostni skupini pod 15 let je italijansko prebivalstvo

Podrobna primerjava demografskih razmer med italijanskim in drugim prebivalstvom na dvojezičnem ozemlju na Koprskem je dober indikator, ki nam potrjuje izenačenost socialnega položaja obeh nacionalnih skupnosti. Manjši delež mladega aktivnega italijanskega prebivalstva v starosti od 15 do 30 let odraža tendence odseljevanja po končanem šolanju. Sorazmerno velik delež v upravi zaposlenega italijanskega prebivalstva je izraz enakopravnosti uporabe obeh občevelnih jezikov, velik delež zaposlenih v sekundarni dejavnosti (industrija) pa je prav tako izraz enakopravne možnosti za zaposlovanje obeh nacionalnosti v tistih dejavnostih, kjer v vsem povojnem razdobju raste število delovnih mest in je zato največja možnost za zaposlitev.

Literatura

1. Vladimir Klemenčič, K. Ruppert, Zur Raumrelevanz der Grundfunktionen in wirtschaftsgeographischen Strukturmuster Sloweniens, Münchner Studien zur Sozial- und Wirtschaftsgeographie, Band 7, München 1973, str. 63-73 (s 14 kartami v priloqi).
2. J. Titl, Socialnogeografski problemi na Koprskem podeželju (doktorska disertacija), Koper 1965, stran 165.

Analize za Italijane v Sloveniji so bile opravljene na osnovi rezultatov uradnih popisov prebivalstva 1961 in 1971, ki nam jih je posredoval Zavod SRS za statistiko. Podatke o številu Italijanov po republikah SFRJ smo črpali iz publikacije Popis stanovništva i stanova 1971, Zvezni zavod za statistiko, Beograd 1972.

Statistične in kartografske analize je opravila Boža Antonič, sodelavka Inštituta za geografijo Univerze v Ljubljani. Raziskavo je financiral Sklad Borisa Kidriča v Ljubljani.

Struktura aktivnega prebivalstva po dejavnostih:

Struktura aktivnega prebivalstva po panogah dejavnosti nam prikazuje, da je zaradi prisotnosti velikega števila ostarelih kmetov znatno večji delež kmečkega prebivalstva med italijanskim prebivalstvom, in sicer 25,8%, medtem ko je pri vsem prebivalstvu na Koprskem ta delež 12,1%. V industriji je zaposlenih 22,3%, v upravi pa 21,4% vseh aktivnih italijanskih prebivalcev. Od vseh prebivalcev na nacionalno mešanem ozemlju je zaposlenih v industriji 29,4%, v upravi pa le 16,8% aktivnih prebivalcev. Sorazmerno večji delež v upravi zaposlenega italijanskega prebivalstva kot ga ugotavljamo pri celotnem prebivalstvu (poveda, izobrazba, družbene in komunalne dejavnosti), je izraz dvojezičnosti v upravi, tistih službah, kjer je ne glede na število pripadnikov italijanske manjšine prisotna prisotnost italijanskega prebivalstva.

FUNKCIJA POLOŽAJA JEZIKA SLOVENCEV V ZAMEJSTVU TER NARODNOSTI V SR SLOVENIJI

Vladimir Klemenčič *

Po drugi svetovni vojni se odpirajo v Evropi vprašanja zaščite narodnih manjšin (1) v bistveno drugačni luči kot v času pred drugo svetovno vojno. Z manjšinami poseljena obmejna območja večinoma ne predstavljajo več z mejo zaprta, gospodarsko statična, relativno slabo razvita agrarna, temveč gospodarsko aktivna in dinamična, bolj ali manj urbanizaciji podvržena obmejna območja ob odprti meji.

Spremembe so povezane z novo nastalimi družbenogospodarskimi in političnimi razmerami pri večini evropskih držav. Gospodarski razvoj terja večanje blagovne menjave med deželami, kar je povezano s stopnjevanjem blagovnih tokov prek meja med obmejnimi in drugimi državami.

Številna obmejna območja so poseljena v Evropi z narodnimi manjšinami. Obmejni prostor ob odprti meji dobiva novo funkcijo mednarodnega povezovanja med obmejnimi državami, pa tudi s širšim evropskim prostorom, manjšine pa dobivajo s tem funkcijo meddržavnega povezovanja. To lahko opravljajo le ob zagotovitvi polne enakopravnosti njihovega jezika v vseh oblikah življenja, v kulturnem, izobraževalnem, socialnem in gospodarskem pogledu. Narodnim manjšinam v večini evropskih držav zaščita sploh ni zagotovljena, ali pa je zagotovljena le deloma, zato jim je otežkočena povezovalna funkcija med dvema državama. Njihov jezik se ne more razvijati ustrezno tehnološkemu in gospodarskemu razvoju in s tem enakovredno z jezikom večinskega naroda. Ker so še močno prisotni poizkusi asimilacije narodnih manjšin, jim ni dana možnost izobraževanja v njihovem materinem jeziku na vseh stopnjah šolanja. Ker pripadniki manjšin niso ustrezno kvalificirani z novonastale pogoje, niti socialno ustrezno zaščiteni doteka na obmejna, z manjšinami poseljena območja višje kvalificirana delovna sila večinskega naroda iz notranjosti držav, istočasno pa se izseljujejo iz obmejnih območij pripadniki avtohtonih narodnih manjšin, ki zaostajajo v socialni mobilnosti za večinskim narodom. Izgradnja obmejne infrastrukture, industrije, trgovine, obrti in drugih spremljajočih dejavnosti se širi na račun agrarne zemlje, ki je v posesti manjšine. Odseljevanje pripadnikov manjšine in doseljevanje višje kvalificiranih pripadnikov večinskega naroda prispeva k preoblikovanju obmejnih območij iz narodnostno čistih v narodnostno mešana. Zaščita narodnih manjšin v razvitem, urbaniziranem, mednarodno-tranzitno pomembnem obmejnem prostoru postaja v Evropi vse bolj eksistenčna nujnost, saj konflikti zaradi neurejenosti manjšinske zaščite ne prizadenejo družbeno-gospodarsko samo obmejni osrednji državi, temveč tudi države širšega evropskega in izvenevropskega prostora.

Usklajevanje družbenogospodarskega razvoja med obmejnimi območji dveh ali več

* Dr., red. univ. prof., Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, Univerza Edvarda Kardelja, 61000 Ljubljana, Aškerčeva 12, glej izvleček na koncu Obzornika

sosodnjih dežel postaja vse bolj vsakodnevna nujnost. Na obmejnih območjih nastajajo mednarodna regionalnoplanska združenja, ki usklajujejo na transnacionalni osnovi regionalni razvoj in vse druge pojave človekovega življenjskega in delovnega okolja. Za obmejna območja alpskih držav, Italije, Francije, Švice, Avstrije in Jugoslavije je bilo že leta 1973 kar 5, na srednje, severno in zahodnoevropskem prostoru pa 16 takih združenj. Najprej je nastalo združenje "Regio Basiliensis", ki povezuje v enotno plansko regijo obmejna območja ZR Nemčije, Švice in Francije. Na severnojadranskem-alpskem prostoru se je izoblikovalo mednarodno regionalnoplansko združenje "Alpe-Adria", ki usklajuje razvoj med obmejnimi območji Italije, Avstrije in Jugoslavije. Poleg tega je nastalo v Alpских območjih več združenj, ki pospešujejo posamezne dele ali pa celotno območje evropskih Alp.

Po konceptu transnacionalnega planiranja razvoja v obmejnih regijah lahko izluščimo tri tipe:

1. Obmejne regije, v katerih programirata dve obmejni državi le izgradnjo posameznih objektov, na primer cest, mostov ali predorov;
2. obmejne regije, kjer planirajo obmejne države le nekatere elemente regionalnega razvoja, na primer zaščito pokrajine (narodni parki, cestno omrežje, kanalizacija);
3. obmejne regije, kjer oblikujejo države koncept skupnega političnega, gospodarskega in kulturnega razvoja.

Na obmejnih območjih ZR Nemčije, Francije, Belgije, Luxemburga in Nizozemske pripisujejo obmejnimi planskim združenjem pomembno vlogo načrtnemu ustvarjanju dvojezičnosti s pomočjo uvajanja posebnega sistema izobraževanja, kulturnega sodelovanja med mladino obmejnih dežel in z izdajo posebnih revij. V srednji šoli pa naj bi bil v obmejnih območjih jezik naroda sosednje države prvi tuj jezik.

Na obmejnem prostoru "Alpe-Adria" predstavlja prostor Slovenije stičišče jezikov in kultur štirih narodov, Slovencev, Italijanov, avstrijskih Nemcev in Madžarov. Na tem prostoru se državne meje ne prekrivajo z etničnimi; meja med Italijo in Jugoslavijo se je tu oblikovala od konca prve svetovne vojne pa vse do Osimskih sporazumov leta 1976. Ob jugoslovansko-madžarski meji so v SR Sloveniji ostali Madžari, v Istri, južno od Trsta, pa Italijani; Slovenci so ostali kot narodna manjšina v Italiji, Avstriji in na Madžarskem. Obmejna območja v obmejni regiji "Alpe-Adria", ki so poseljena s pripadniki narodnih manjšin, predstavljajo primer hitrega preoblikovanja prostora z razkrajanjem klasične agrarne družbe in nastajanjem urbanizirane pokrajine. To regijo karakterizirajo milijoni motoriziranih turistov in drugih potnikov, ki prečkajo meje na stopetih mejnih prehodih, intenzivni tokovi prekmernega mednarodnega tovarnega prometa, moderna infrastrukturna opremljenost ter načrtno izgrajevanje prekmernemu gospodarstvu prilagojene industrije in drugih gospodarskih dejavnosti, pa tudi skupno urejanje problemov okolja, pri čemer daje SR Slovenija s svojimi pobudami pomemben prispevek k transnacionalnemu planiranju.

V tej regiji se položaj narodnih manjšin (ali narodnosti v SR Sloveniji) glede jezika močno razlikuje. Pri opredelitvi njihovega položaja se lahko poslužimo naslednjih elementov:

1. Položaja jezika narodnosti v javnem življenju;
2. dvojezičnosti na napisih gospodarskih in upravnih institucij ter na topografskih oznakah;

3. izobraževalnega sistema manjšinskega šolstva;
4. razmerja med socialno in prostorsko mobilnostjo manjšine in večinskega naroda.

V SR Sloveniji je že do določene mere zagotovljena uporaba njenih jezikov v upravi, javnem življenju in na delovnih mestih. Dvojezični napisi so na ustanovah in topografskih oznakah. Italijanska narodnost ima italijansko predšolsko, osnovnošolsko in srednješolsko izobraževanje, madžarska narodnost pa ima zagotovljeno izobraževanje v madžarskem jeziku v dvojezičnih predšolskih in osnovnošolskih ustanovah in v treh smereh usmerjenega izobraževanja na narodnostno mešanem ozemlju, medtem ko je v srednjih šolah v Pomurju in v Mariboru madžarski jezik enakopraven učni predmet. Obe narodnosti imata radijske in televizijske oddaje ter tisk na svojem jeziku, kar je financirano iz javnih sredstev.

Sistem izobraževanja od predšolske do srednješolske stopnje v šolah večinskega slovenskega naroda na Koprskem in v dvojezičnih šolah v Prekmurju omogoča Slovincem znanje italijanščine oziroma madžarščine do stopnje, ki jim omogoča sporazumevanje s pripadniki italijanske in madžarske narodnosti oziroma z Italijani in Madžari v sosednjih državah. Italijanska in madžarska narodnost sta po socialni mobilnosti izenačeni s slovenskim prebivalstvom.

Slovinci v Kanalski dolini, Reziji in Beneški Sloveniji v Italiji nimajo nobenih narodnostnih pravic. Še pred desetletjem jim je bila prepovedana raba slovenščine v javnosti; z velikimi ovirami so jo uporabljali le v nekaterih cerkvah. Z izboljšanjem političnega položaja Slovencev v Italiji pa prodira slovenščina, zlasti v zadnjih letih, v javno življenje z nastajanjem slovenskih kulturnih in gospodarskih organizacij, s tiskom in z organiziranjem pošolskega pouka.

Tržaški in Goriški Slovenci imajo slovenske predšolske, osnovnošolske in srednješolske izobraževalne ustanove, zakonsko potrjeno možnost uporabe slovenščine v javni upravi na podeželskih občinah ter dvojezične oznake na javnih ustanovah in topografskih napisih na narodnostno mešanem podeželju. Imajo tudi svoje prosvetnokulturne, športne in gospodarske ustanove ter lasten tisk, ki jih sami ustanavljajo in vzdržujejo, ter slovensko radijsko postajo in gledališče, ki sta državni ustanovi. S šolanjem dijakov na srednjih in visokih šolah si izboljšujejo socialno mobilnost in oblikujejo strukturo prebivalstva urbane družbe, čeprav še vedno zaostajajo za večinskim narodom.

Položaj slovenske manjšine v Avstriji je iz leta v leto slabši. Na avstrijskem Štajerskem je slovenščina izrinjena iz vseh oblik javnega življenja, tudi iz cerkve, kar ne zasledimo nikjer na drugih s Slovenci kot manjšino poseljenih območjih Avstrije, Italije in Madžarske.

Na avstrijskem Koroškem je slovenščina izrinjena skoraj iz vseh oblik javnega življenja, razen iz cerkve. Dvojezičnosti, ki jo je Avstrija po 7. členu državne pogodbe dolžna zagotoviti slovenskemu prebivalstvu na narodnostno mešanem ozemlju, zasledimo le na maloštevilnih napisih javnih ustanov, v uradnem poslovanju pa le v zelo skromni obliki. Z dvojezičnimi topografskimi napisi je opremljenih le nekaj prometno odročnih naselij. Dvojezičnih predšolskih državnih ustanov ni nikjer zaslediti. Slovenski otroci se lahko izobražujejo v materinem jeziku v osnovnih in meščanskih šolah le po nekaj ur tedensko, vendar jih morajo starši za to posebej prijavljati. Z možnostjo šolanja le v eni slovenski gimnaziji v Celovcu in triletni srednji gospodinski šoli v Šent Jakobu v Rožu je

Dr., red. univ. prof., Oddelak za geografijo, Filozofska fakulteta, Univerza
Edvarda Kardelja, 61000 Ljubljana, Aškerčeva 12, glej izvleček na koncu
Obzornika

Slovenec izbor poklicev močno okrnjen. Slovenec kljub ustrezni izobrazbi otežujejo tudi zaposlitev na vodilnih delovnih mestih v javni upravi in združenjih. Koroški Slovenci imajo svoja lastna kulturna in gospodarska združenja ter tisk, ki so kljub njihovi aktivnosti deležna le minimalne državne podpore. Radijskim oddajam v slovenščini je v Celovcu odmerjen zelo kratek čas, televizijskih oddaj v slovenščini pa v Avstriji sploh nimajo.

V Porabju na Madžarskem imajo Slovenci zagotovljeno možnost rabe materinega jezika v javnosti. Imajo dvojezične napise na javnih ustanovah ter dvojezične topografske oznake. V osnovnih šolah poučujejo slovenščino kot obvezen predmet po nekaj ur tedensko, v gimnaziji v Monoštru (St. Gothard) pa je pouk slovenščine možen na podlagi prostovoljne izbire. Zaradi gospodarske zaostalosti njihovega poselitvenega prostora zaostajajo v socialni mobilnosti za soslednjimi in ostalimi območji Madžarske. Slovenci imajo slovenske kulturne organizacije, ki so od države materialno podprte. Na madžarskih radijskih postajah je slovenščina zelo skromno zastopana.

Literatura

Vladimir Klemenčič, *Odprta meja med Jugoslavijo in Italijo in vloga manjšin*, Teorija in praksa, 11, Ljubljana 1974.

Vladimir Klemenčič, *Sodobni sociogeografski problemi Slovencev na Koroškem*, Geografski zbornik, 3-4, Ljubljana 1973.

Vladimir Klemenčič in Ferenc Hajoš, *Dvojezičnost v SR Sloveniji*, Teorija in praksa, 13 (1-3), Ljubljana 1976.

1. Na območjih, kjer imajo manjšine, vendar ne imajo svojih posebnih institucij, je potrebno zagotoviti možnost uporabe slovenskega jezika v javni upravi na podeželskih občinah ter dvojezične oznake na javnih ustanovah.
2. V slovenski državi je potrebno zagotoviti možnost uporabe slovenskega jezika v javni upravi na podeželskih občinah ter dvojezične oznake na javnih ustanovah.
3. V slovenski državi je potrebno zagotoviti možnost uporabe slovenskega jezika v javni upravi na podeželskih občinah ter dvojezične oznake na javnih ustanovah.
4. V slovenski državi je potrebno zagotoviti možnost uporabe slovenskega jezika v javni upravi na podeželskih občinah ter dvojezične oznake na javnih ustanovah.
5. V slovenski državi je potrebno zagotoviti možnost uporabe slovenskega jezika v javni upravi na podeželskih občinah ter dvojezične oznake na javnih ustanovah.
6. V slovenski državi je potrebno zagotoviti možnost uporabe slovenskega jezika v javni upravi na podeželskih občinah ter dvojezične oznake na javnih ustanovah.
7. V slovenski državi je potrebno zagotoviti možnost uporabe slovenskega jezika v javni upravi na podeželskih občinah ter dvojezične oznake na javnih ustanovah.
8. V slovenski državi je potrebno zagotoviti možnost uporabe slovenskega jezika v javni upravi na podeželskih občinah ter dvojezične oznake na javnih ustanovah.
9. V slovenski državi je potrebno zagotoviti možnost uporabe slovenskega jezika v javni upravi na podeželskih občinah ter dvojezične oznake na javnih ustanovah.
10. V slovenski državi je potrebno zagotoviti možnost uporabe slovenskega jezika v javni upravi na podeželskih občinah ter dvojezične oznake na javnih ustanovah.

KULTURNA POKRAJINA V OBMEJNIH OBMOČJIH SEVEROZHODNE JUGOSLAVIJE NA OBMOČJU SLOVENIJE

Vladimir Klemenčič *

Slovenija kot obmejna mednarodno tranzitna regija

Sverozahodni del Jugoslavije predstavlja Socialistična republika Slovenija, ki jo obkroža 628 km dolga in odprta državna meja, na zahodu z Italijo, na severu z Avstrijo ter na severovzhodu z Madžarsko, s skupaj 102 mejnimi prehodi (tabela 1). Ima izrazito mednarodno tranzitno lego, saj se v njej na prehodu med alpskim, panonskim in severnojadranskim svetom križajo evropsko pomembne prometne poti med Severno, Zahodno, Srednjo in Jugovzhodno Evropo.

Leta 1978 je ob italijansko-jugoslovanski meji, na največjih obmejnih prehodih, pri Sežani, prestopilo mejo 6.200.000 potnikov, pri Gorici (Gorizia) pa 4.500.000 potnikov. Na avstrijsko-jugoslovanski meji je pri Šentilju (Spielfeld) prestopilo mejo 5.002.000 potnikov, pri Podkorenu pa 3.363.000 potnikov.

Leta 1978 je bilo pripeljanega skozi koprsko pristanišče 2.163.000 bruto registrskih ton blaga; od te količine je bilo 783.000 bruto registrskih ton tranzitnega blaga.

Skozi mednarodni cestni mejni prehod pri Šentilju (Spielfeld), ob avstrijsko-jugoslovanski meji, je bilo leta 1975 prepeljanega 2.200.000 ton blaga; od te količine je bilo 1.500.000 ton tranzitnega blaga (Statistični letopis SR Slovenije 1979, str. 301-302. Zavod SR Slovenije za statistiko, Ljubljana).

Značaj mednarodne prometne tranzitnosti in obmejne regije je še posebej poudarjen, saj se na območju Socialistične republike Slovenije, ki je del neuvrščene Jugoslavije, močno prostorsko približujejo države, ki pripadajo različnim evropskim gospodarskim združenjem in družbenopolitičnim sistemom ter različnim vojaškim paktom: na zahodu meji Slovenija z Italijo, ki pripada Evropski gospodarski skupnosti (EGS) in Nato paktu, na severovzhodu z Madžarsko, ki pripada Zvezi za medsebojno gospodarsko pomoč in Varšavskemu paktu, na severu pa na nevtralnemu Avstriji, ki gospodarsko pripada EFTA (Evropsko združenje za svobodno trgovino).

Prav v zadnjih desetletjih dobiva Slovenija zaradi njene prometne pomembne lege med evropskimi in balkanskimi državami ter državami Bližnjega in Srednjega Vzhoda tipičen značaj mednarodno tranzitne obmejne regije. To funkcijo opravlja s pomočjo številnih mejnih prehodov najrazličnejšega tipa, prek katerih se pretakajo blagovni tokovi in tokovi osebnega prometa, kapital in informacije. Tretjina ozemlja Slovenije je oddaljena manj kot 15 km od državne meje, vendar segajo njeni vplivi še daleč v notranjost. K temu prispevajo zlasti močni bla-

* Dr., red. univ. prof., Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, Univerza Edvarda Kardelja, 61000 Ljubljana, Aškerčeva 12, glej izvleček na koncu Obzornika

govni tokovi, ki so povezani tudi s pristaniščema Koprom (Capodistria) v Sloveniji in Trstom (Trieste) v Italiji. Za mednarodne blagovne tokove prek jugoslovanskih meja na območju Slovenije je pomembna tudi prometna zveza, ki vodi iz gospodarsko razvite Severne Italije skozi mednarodni cestni mejni prehod, z modernim avtoportom, med Gorico (Gorizia) v Italiji in Novo Gorico v Jugoslaviji in od tod v druge države, kakor tudi prometna zveza, ki povezuje prek mejnih prehodov ob avstrijsko-jugoslovanski meji, med Mariborom in Gradcem, zlasti pri Šentilju, ter še prek drugih bližnjih mejnih prehodov gospodarsko razvito Avstrijo z drugimi državami (Piry 1980, str. 6-7).

V zadnjih dveh desetletjih se s povečanim obsegom pretoka blaga in ljudi prek mejnih prehodov povečuje tudi samo število mejnih prehodov. Leta 1965 je bilo skupaj 94, leta 1978 pa 102 mejna prehoda. Ob italijansko-jugoslovanski in avstrijsko-jugoslovanski državni meji lahko sledimo prekvalificiranju mejnih prehodov iz maloobmejnih v mednarodne. K povečanju števila mednarodnih mejnih prehodov je prispevalo tudi večanje pretoka mednarodnih turističnih tokov v turistični sezoni ter pretoka delavcev iz različnih držav, ki so na začasnem delu v tujini, v gospodarsko razvitih evropskih državah in ki pogosto potujejo prek italijansko-jugoslovanske in avstrijsko-jugoslovanske meje (tabela 2, Gosar 1979, str. 25-26).

Politične meje in obmejna območja

Podoba kulturne pokrajine ob ožjih obmejnih območjih je rezultat učinkov številnih dejavnikov notranjega družbenega razvoja, režima prehodnosti državne meje in ustreznosti infrastrukturne opremljenosti mejnih prehodov, kakor tudi učinkov sosednjih območij onstran meje v Italiji, Avstriji in na Madžarskem.

K oblikovanju tipa kulturne pokrajine v obmejni regiji, ki je rezultat številnih meddržavnih dogovorov o funkciji državne meje kot členu povezovanja s sosednjimi državami in ostalim svetom, je prispevalo tudi **policentrično usmerjanje gospodarskega razvoja v Sloveniji**, ki je zasnovan na sistemu postopnega širjenja krajev z industrijo tudi na obmejnih, še nedavno gospodarsko perifernih območjih (Vrišer 1979, str. 34). Le-ta prispeva k oblikovanju strukture prebivalstva mobilne urbane družbe, ki je usposobljena opravljati funkcije, ki jih zahteva obmejno območje. Obmejno prebivalstvo opravlja posebne funkcije, ki so povezane z upravljanjem infrastrukturnih objektov politične meje ter z razvijanjem raznih gospodarskih in negospodarskih dejavnosti zase in hkrati za prebivalstvo v premejnem obmejnem območju, s čemer prispeva tudi k oblikovanju obmejnega tipa kulturne pokrajine (Piry 1981, str. 50).

V zvezi z oblikovanjem meje kot članom povezovanja obmejnih območij na obeh straneh državne meje v enotno kulturno pokrajino, obmejno ali politično regijo, je sklenila Jugoslavija s sosednjimi državami številne meddržavne dogovore, ki se nanašajo na funkcijo meje kot mejne črte prehoda med sosednjima dvema državama, in to ne glede na razlike v družbenopolitičnih sistemih. Jugoslavija je sklenila z Italijo, Avstrijo in Madžarsko meddržavni dogovor o maloobmejnem osebnem prometu, ki se nanaša na kraje, ki se nahajajo na obeh straneh državne meje, v oddaljenosti 10-15 km od italijansko-jugoslovanske in avstrijsko-jugoslovanske meje. Na območju madžarsko-jugoslovanske meje pa sega obmejni pas 20 km v notranjost obeh držav. Prebivalci krajev, za katere veljajo določbe maloobmejnega prometa ob madžarsko-jugoslovanski meji, lahko prečkajo mejo le enkrat mesečno, medtem ko lahko prebivalci krajev ob italijansko-jugoslovanski in avstrijsko-jugoslovanski meji prestopijo mejo neomejeno.

Tabela I: Število mejnih prehodov v SR Sloveniji po tipih leta 1965 in 1978

Meja	Mednarodni prehodi		Malobrojni prehodi		Kmetijski stalni prehodi		Ostali prehodi - se-zonski		Skupaj		Dolžina meje v km	Povprečno število km na mejni prehod leta 1978	
	1965	1978	1965	1978	1965	1978	1965	1978	1965	1978			
Avstrijsko-jug. meja	10	15	26	19	-	-	7	7	36	41	324	7,9	
Italijansko-jug. meja	13	15	28	27	9	9	8	8	58	59	202	3,4	
Madžarsko-jug. meja	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	102	51
Mednarodni letališki mejni prehod znotraj Slov.	23	32	54	46	9	9	8	15	95	103	628	6,1	
Skupaj													

Vir: 1. Letni pregled prometa 1965, str. 66, 71-74. Statistično gradivo SR Slovenije, št. 22. Zavod SR Slovenije za statistiko, Ljubljana 1966.

2. Statistični letopis SR Slovenije 1979, str. 299, 301. Zavod SR Slovenije za statistiko, Ljubljana.

krat, celo po večkrat dnevno. Jugoslavija je sklenila dogovore o dvolastniških odnosih z Italijo in Avstrijo, ki omogočajo kmetom v obmejnem pasu, ki imajo zemljo onstran meje, obdelavo ter nemoteno prehajanje meje prek mejnih prehodov ali celo nekontrolirano ob določenih mejnih kamnih, z živino, stroji, semeni in kmetijskimi pridelki. Z Italijo in Avstrijo ima Jugoslavija meddržavni dogovor tudi za planince v gorskem svetu Julijskih Alp in Karavank, ki lahko nekontrolirano prečkajo mejo na določenih mestih. Jugoslavija ima z Italijo in Madžarsko tudi meddržavni dogovor o obmejnem gospodarskem sodelovanju, ki se nanaša na brezcarinsko trgovanje (uvoz in izvoz) med gospodarskimi organizacijami obmejnega pasu na obeh straneh državne meje. Blagovna menjava med obmejnimi območji Slovenije in obmejnimi območji sosednjih držav je zasnovana tudi na menjavi blaga na podlagi **sejemskih sporazumov**. Jugoslavija ima z vsemi tremi omenjenimi sosednjimi državami sporazume tudi o **kulturnem in znanstvenotehničnem sodelovanju**, ki se intenzivneje uresničujejo v obmejnih območjih vseh treh držav.

Osimski sporazumi, ki sta jih sklenili leta 1977 Italija in Jugoslavija, temelji na skupnih izhodiščih regionalnega planiranja v obmejnih območjih obeh držav. V dogovor so vključeni: modernizacija mejnih prehodov, uveljavljanje višjih oblik obmejnega gospodarskega sodelovanja ter urejanje manjšinskih pravic Italijanov, ki živijo v obmejnem območju Jugoslavije ter Slovencev, ki živijo v obmejnem območju Italije, sodelovanje na kulturnem in znanstvenotehničnem področju (Osimski sporazumi, 1977, str. 515).

Intenzivnost učinkov meddržavnih dogovorov je odvisna od številnih dejavnikov. Med te sodijo: fizičnogeografsko okolje, način poselitve, prisotnost bližine večjih mest ali centralnih krajev ter narodnih manjšin v obmejnih območjih (Klemenčič 1978, str. 12). Na obmejna območja vpliva v veliki meri tudi proces odpiranja državne meje, z večanjem števila mejnih prehodov ter načrtno razvijanje gospodarstva.

Državne meje na območju republike Slovenije so relativno mladega nastanka. Jugoslovansko-italijanska meja je nastala šele po drugi, jugoslovansko-avstrijska in jugoslovansko-madžarska pa po prvi svetovni vojni. Jugoslovansko-italijanska meja poteka na zahodu med Koprskim zalivom, Trstom (Trieste), Gorico (Gorizia) in Goriškimi brdi po relativno valovitem svetu, od tod dalje proti severu pa potekata jugoslovansko-italijanska in jugoslovansko-avstrijska meja po težje prehodnem gorskem svetu Julijskih Alp, Karavank ter Kobanskega. Del jugoslovansko-avstrijske meje proti severovzhodu, proti Radgoni, poteka ob mejni reki Muri, ves ostali vzhodni del jugoslovansko-avstrijske in jugoslovansko-madžarske meje pa po lažje prehodnih terciarnih slemenih in dolinicah gričevnatega subpanonskega sveta. Nekateri odseki državne meje potekajo tudi po starih zgodovinskih mejah. Tako predstavlja del stare, večstoletne avstrijsko-ogrske meje, del današnje jugoslovansko-avstrijske meje med Radgono (Bad Radkersburg) na jugu in jugoslovansko-avstrijsko-madžarsko tromejo na severu. Po današnji jugoslovansko-avstrijski meji na območju Julijskih Alp je potekala državna meja že od 16. stol. do prve svetovne vojne, najprej beneško-avstrijska, nato italijansko-avstrijska meja. Večina meja z Italijo, Avstrijo in Madžarsko ne poteka po meji slovenskega etničnega ozemlja. S Slovenci kot narodno manjšino je poseljen skoraj ves prostor ob italijansko-jugoslovanski meji ter celotno obmejno območje ob avstrijsko-jugoslovanski meji na avstrijskem Koroškem. Na obmejnem prostoru avstrijske Štajerske so Slovenci poseljeni v obliki otokov, ob madžarsko-jugoslovanski meji pa poseljujejo Slovenci Porabje v trikotju med jugoslovansko-avstrijsko in madžarsko-jugoslovansko mejo. Madžari so poseljeni kot narodnost

Tabela 2: Število potnikov v mednarodnem in maloobmejnem prometu SR Slovenije leta 1965 in 1978

Meja	V mednarodnem cestnem prometu		V mednarodnem železniškem prometu		V mednarodnem letalskem in pomorskem prometu		V maloobmejnem cestnem prometu		Skupaj
	1965	1978	1965	1978	1965	1978	1965	1978	
Avstrijsko-jug.meja	159.827	1.384.300	636-624	1.106.000	124.837	170.000	27.406	857.000	823.857
Italijansko-jug.meja	3.726.982	29.397.000	1.910.497	1.270.000	124.837	170.000	461.500	2.583.000	6.098.879
Madžatsko-jug.meja	-	385.000	-	-	-	-	-	-	385.000
Skupaj	3.886.709	43.625.000	2.547.121	2.376.000	124.837	170.000	488.906	1.3440.000	7.047.513
									596.11000

Vir: 1. Letni pregled prometa 1965, str. 66, 71-74. Statistično gradivo SR Slovenije, št. 22. Zavod SR Slovenije za statistiko. Ljubljana 1966.

2. Statistični letopis SR Slovenije 1979, str. 299, 301. Zavod SR Slovenije za statistiko. Ljubljana.

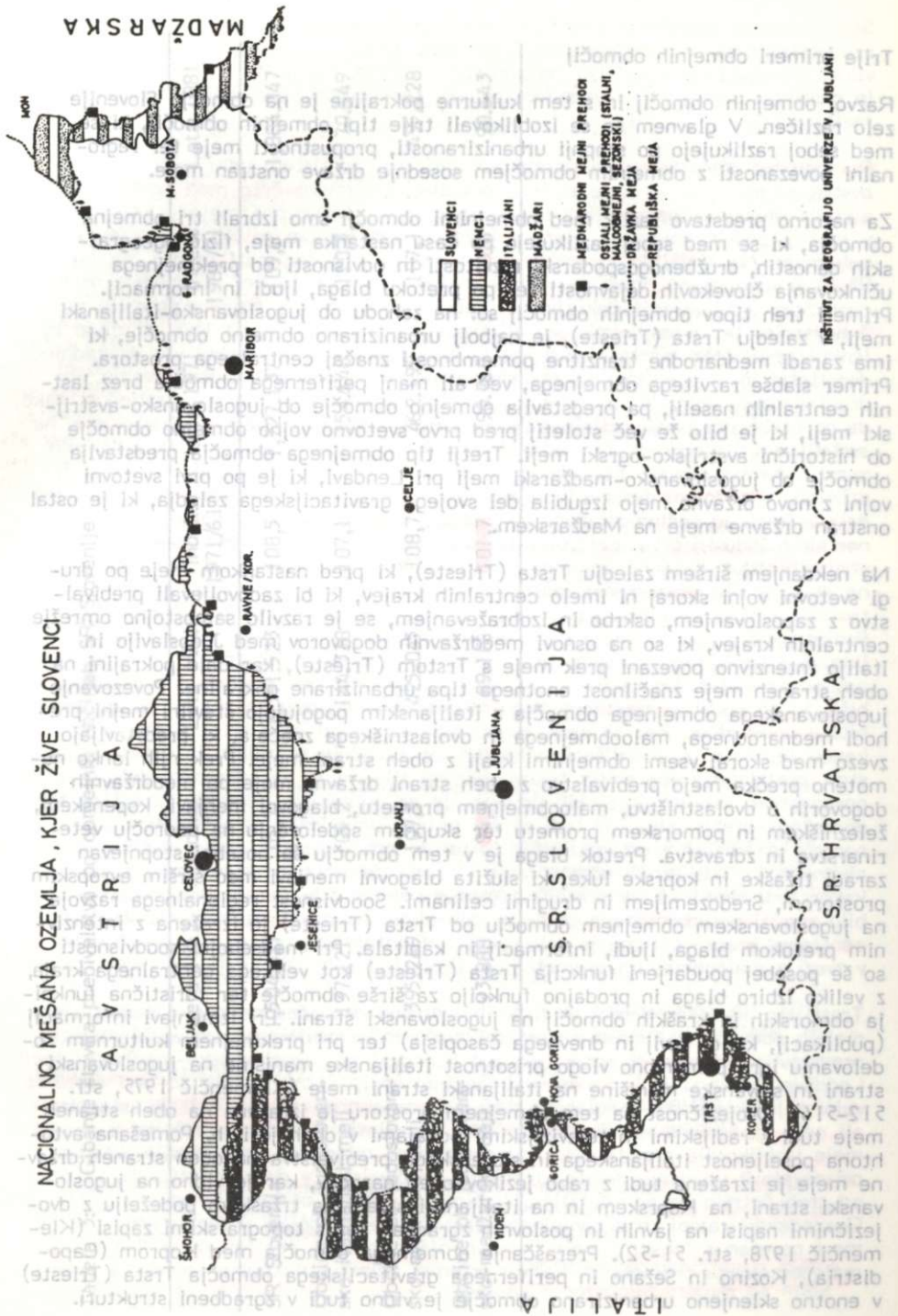
na jugoslovanski strani ob jugoslovansko-madžarski meji, Italijani pa kot narodnost v obmejnem pasu na Koprskem (Klemenčič 1978, str. 13-15).

Na razvoj kulturne pokrajine v obmejnih območjih še danes odločilno vpliva način oblikovanja meje. Medtem ko potekajo deli jugoslovansko-italijanske in jugoslovansko-avstrijske meje po gorskem svetu Julijskih Alp in Karavank in po gorskih razvodnih slemenih, ki razdvajajo gravitacijska zaledja večjih ali manjših centralnih krajev na obeh straneh državne meje, so določili jugoslovansko-italijansko mejo na zahodu med Koprskim zalivom in Goriškimi brdi ter jugoslovansko-avstrijsko mejo na severu in jugoslovansko-madžarsko mejo na severovzhodu v subpanonskem pasu tako, da je državna meja odrezala centralne kraje od njihovih gravitacijskih zaledij. Tako sta ostala centralna kraja Trst (Trieste) in Gorica (Gorizia) ob zahodni jugoslovansko-italijanski meji na italijanski strani, njuni širši gravitacijski zaledji pa v Jugoslaviji. Ob avstrijsko-jugoslovanski meji sta ostala Cmurek (Mureck) in Radgona (Bad Radkersburg) v Avstriji, velik del njunih gravitacijskih zaledij pa v Jugoslaviji. Ob madžarsko-jugoslovanski meji so ostali v Jugoslaviji sicer manjši centralni kraji, kot na primer Lendava (Lendva), Prosenjakovci (Partosfalva) in Domanjševci (Domonkosfa), njihova gravitacijska zaledja pa na Madžarskem. Skoraj vsem obmejnem pasu na območju Slovenije niso pri določanju poteka državne meje upoštevali meja vaških zemljišč, zato je ob celotni meji ostal del kmetijskih parcel v lasti kmetov iz tostran in onstran državne meje.

Medtem ko so do konca druge svetovne vojne in še prvo desetletje po njej imele obmejna območja večinoma značaj perifernih in manj razvitih območij, lahko sledimo pri njih v zadnjih dveh desetletjih živahni socialni in gospodarski preobrazbi in s tem povezanemu preoblikovanju kulturne pokrajine (tabela 3). Osnovni instrument tega procesa so na eni strani že navedeni meddržavni dogovori med sosednjimi državami, na drugi strani pa načrtno pospeševanje gospodarskega in socialnega razvoja z industrializacijo in izgradnjo socialne ter tehnične infrastrukture (Klemenčič 1978, str. 277). Ob zahodni jugoslovansko-italijanski meji je na gravitacijskih zaledjih Trsta (Trieste) in Gorice (Gorizia) na jugoslovanski strani nastala mreža centralnih krajev z delovnimi mesti v industriji, terciarnem in kvartarnem sektorju. Med te sodijo: Koper, Kozina, Sežana ter Nova Gorica in še številni manjši centralni kraji. Ob severovzhodni jugoslovansko-avstrijski in jugoslovansko-madžarski meji so nastali novi centralni kraji: Apače, Gornja Radgona, Murska Sobota, Lendava (Lendva) in Prosenjakovci (Partosfalva) pa sta v zameno kot nadomestilo za izgubljeno gravitacijsko zaledje dobila industrijo (Vrišer 1974, str. 258-259; Pak 1978, str. 22-23).

Družbenogospodarski razvoj na omenjenih obmejnih območjih je prispeval k oblikovanju take regionalne strukture, ki pogojuje razvijanje za urbano družbo specifičnih človekovih dejavnosti, dela, oskrbe, izobraževanja, prometa ter izkoriščanja prostega časa, in to v taki obliki, da omogoča prebivalstvu Jugoslavije in prebivalstvu onstran jugoslovanske meje gospodarsko sodelovanje ter sodelovanje pri načrtovanju komunalnega in regionalnega razvoja. Meddržavni dogovori med Jugoslavijo in Italijo ter med Jugoslavijo in Avstrijo omogočajo prebivalstvu z obeh strani državne meje nakupe blaga, koriščenje uslužnostnih dejavnosti, obdelavo zemlje, rekreacijo ter sodelovanje na kulturnem in športnem področju, kar daje svojstven pečat zunanji podobi pokrajin v obmejnih območjih. Intenzivnost in smer preobrazbe kulturne pokrajine v obmejnih območjih sta seveda odvisni od vrste dejavnikov, tako od fizično-geografskega okolja, značaja območij glede na centralnost ali perifernost ter od poteka gospodarskega razvoja po drugi svetovni vojni.

NACIONALNO MEŠANA OZEMLJA, KJER ŽIVE SLOVENCI
V S I R I J A

Trije primeri obmejnih območij

Razvoj obmejnih območij in s tem kulturne pokrajine je na območju Slovenije zelo različen. V glavnem so se izoblikovali trije tipi obmejnih območij, ki se med seboj razlikujejo po stopnji urbaniziranosti, propustnosti meje ter regionalni povezanosti z obmejnimi območjem sosednje države onstran meje.

Za nazorno predstavo razlik med obmejnimi območji smo izbrali tri obmejna območja, ki se med seboj razlikujejo po času nastanka meje, fizičnogeografskih danostih, družbenogospodarski razvitosti in odvisnosti od prekmernega učinkovanja človekovih dejavnosti ter po pretoku blaga, ljudi in informacij. Primeri treh tipov obmejnih območij so: na zahodu ob jugoslovansko-italijanski meji, v zaledju Trsta (Trieste), je najbolj urbanizirano obmejno območje, ki ima zaradi mednarodne tranzitne pomembnosti značaj centralnega prostora. Primer slabše razvitega obmejnega, več ali manj perifernega območja brez lastnih centralnih naselij, pa predstavlja obmejno območje ob jugoslovansko-avstrijski meji, ki je bilo že več stoletij pred prvo svetovno vojno obmejno območje ob historični avstrijsko-ogrski meji. Tretji tip obmejnega območja predstavlja območje ob jugoslovansko-madžarski meji pri Lendavi, ki je po prvi svetovni vojni z novo državno mejo izgubila del svojega gravitacijskega zaledja, ki je ostal onstran državne meje na Madžarskem.

Na nekdanjem širšem zaledju Trsta (Trieste), ki pred nastankom meje po drugi svetovni vojni skoraj ni imelo centralnih krajev, ki bi zadovoljevali prebivalstvo z zaposlovanjem, oskrbo in izobraževanjem, se je razvilo samostojno omrežje centralnih krajev, ki so na osnovi meddržavnih dogovorov med Jugoslavijo in Italijo intenzivno povezani prek meje s Trstom (Trieste), kar daje pokrajini na obeh straneh meje značilnost enotnega tipa urbanizirane pokrajine. Povezovanje jugoslovanskega obmejnega območja z italijanskim pogojujejo številni mejni prehodi mednarodnega, maloobmejnega in dvolastniškega značaja, ki predstavljajo zvezo med skoraj vsemi obmejnimi kraji z obeh strani meje. Prek njih lahko nemoteno prečka mejo prebivalstvo z obeh strani državne meje po meddržavnih dogovorih o dvolastništvu, maloobmejnem prometu, blagovni menjavi, kopenskem, železniškem in pomorskem prometu ter skupnem sodelovanju na področju veterinarstva in zdravstva. Pretok blaga je v tem območju še posebej stopnjevan zaradi tržaške in koprške luke, ki služita blagovni menjavi med širšim evropskim prostorom, Sredozemljem in drugimi celinami. Soodvisnost regionalnega razvoja na jugoslovanskem obmejnem območju od Trsta (Trieste) je izražena z intenzivnim pretokom blaga, ljudi, informacij in kapitala. Pri medsebojni soodvisnosti so še posebej poudarjeni funkcija Trsta (Trieste) kot velikega centralnega kraja, z veliko izbiro blaga in prodajno funkcijo za širše območje ter turistična funkcija obmorskih in kraških območij na jugoslovanski strani. Pri izmenjavi informacij (publikacij, knjig, revij in dnevnega časopisja) ter pri prekmernem kulturnem sodelovanju igra pomembno vlogo prisotnost italijanske manjšine na jugoslovanski strani in slovenske manjšine na italijanski strani meje (Klemenčič 1975, str. 512-514). Dvojezičnost na tem obmejnem prostoru je izražena na obeh straneh meje tudi z radijskimi in televizijskimi oddajami v obeh jezikih. Pomešana avtohtona poseljenost italijanskega in slovenskega prebivalstva na obeh straneh državne meje je izražena tudi z rabo jezikov obeh narodov, kar je vidno na jugoslovanski strani, na Koprskem in na italijanski strani na tržaškem podeželju z dvojezičnimi napisi na javnih in poslovnih zgradbah ter s topografskimi zapisi (Klemenčič 1978, str. 51-52). Preraščanje obmejnega območja med Koprom (Capodistria), Kozino in Sežano in perifernega gravitacijskega območja Trsta (Trieste) v enotno sklenjeno urbanizirano območje je vidno tudi v zgradbeni strukturi.

Tabela 3: Gibanje števila prebivalstva po obmejnih občinah SR Slovenije

	Leta 1953	Indeks 1961/53	Leta 1961	Indeks 1971/61	Leta 1971	Indeks 1981/71	Leta 1981
SR Slovenija	1.504.427	105,7	1.291.523	108,5	1.727.137	109,0	1.884.047
Občine ob jugoslovan- sko-italijanski meji	137.121	105,2	144.338	107,1	154.648	110,3	170.649
Občine ob jugoslovan- sko-avstrijski meji	395.249	107,5	425.045	108,7	462.195	107,1	495.228
Občine ob jugoslovan- sko-madžarski meji	93.888	94,9	89.186	101,7	90.769	99,8	90.643

Stara agrarna zgradbena struktura naselij je že skoraj izginila. Kmetijsko gospodarstvo daje le minimalni delež dohodka, kmečko prebivalstvo pa je maloštevilno; prevladuje prebivalstvo terciarnega sektorja. Na gosto so posejani trgovski in gostinski lokali, ki so ustrezno locirani za potrebe prebivalstva z obeh strani meje.

Poseben tip obmejne pokrajine se je izoblikoval na tistem delu jugoslovansko-avstrijske meje, ki je vrsto stoletij predstavljala mejno črto med ogrskim in avstrijskim delom habsburških dežel. Ta stoletna historična meja je vtisnjena v zunanji podobi pokrajine. Razlike med dednim pravom so vidne na obeh straneh meje. Na avstrijski strani so veljali zakoni o nedeljivosti zemlje, na Ogrskem pa je slonelo dedno pravo na delitvi zemlje. Drobitev parcel je prinesla dvojno posledico: izoblikovanje pokrajine z drobno parcelacijo, z majhno posestjo do 3 hektarjev ter z majhnimi, dvo ali tročeličnimi, večinoma iz lesa ali gline zgrajenimi pritličnimi hišami. Pokrajina je bila agrarno prenaseljena vse do zadnjega desetletja in je predstavljala območje stalnega in sezonskega izseljevanja. Po drugi svetovni vojni je to obmejno območje reševalo agrarno prenaseljenost tako, da so prebivalci iskali priložnostno zaposlitev v bližnjih krajih onstran meje, na avstrijskem Štajerskem, ter začasno zaposlitev v manj oddaljenih zaposlitvenih centrih na avstrijskem Štajerskem in drugod v gospodarsko razvitih evropskih državah. V zadnjem desetletju je del delovne sile, ki se je vrnila iz začasnega dela v tujini in večina mladega prirodnega prirastka našel zaposlitev v novo nastalem industrijskem centru, v Murski Soboti, pa tudi v novo nastalih industrijskih obratih v sami obmejni pokrajini. Prestrukturiranje večjega dela aktivne delovne sile v nekmečke poklice, bodisi z zaposlovanjem v obmejnih krajih tostran in onstran meje, kakor tudi v obliki dnevne migracije v druge kraje Pomurja, je v zelo kratkem času spremenilo funkcijo in zunanjo podobo pokrajine. S prisluženim denarjem izven kmetijstva so delavci mehanizirali kmetijsko gospodarstvo ter preuredili ali na novo zgradili kmečke domove in nekmečke hiše, ki so podobne mestnemu tipu hiš; kmečka gospodarstva pa so se spremenila v polkmečka. Ker se prek mejnih območij skozi celo leto, zlasti pa ob koncu tedna in ob podaljšanih vikendih, ob različnih praznikih in v času dopustov, pretakajo v obe smeri tokovi delovne sile, ki je na začasnem delu v raznih gospodarsko razvitih evropskih državah, je na obmejnem območju zaradi potreb domačega prebivalstva, pa tudi zaradi potreb omenjenih tokov delovne sile, nastala ob cestah vrsta gostinskih in uslužnostnih obratov. Tako je obmejno območje, ki ima zaradi odprte meje in rasti delovnih mest v sami pokrajini, kakor tudi zaradi vpliva pretoka zdomske delovne sile čez mejne prehode, dobilo značaj polurbanizirane obmejne pokrajine, ne da bi ob meji razvilo lastne centralne kraje. K temu je prispevalo tudi intenzivno pretakanje prebivalstva v zvezi z maloobmejnim prometom in dvolastništvom zemlje (Olas 1976, str. 151).

Tretji tip, ki je po genezi in funkciji bistveno drugačen od doslej naštetih obmejnih območij ob jugoslovansko-italijanski in jugoslovansko-avstrijski meji, predstavlja obmejno območje Lendave (Lendva) ob juoslovansko-madžarski meji. Lendava (Lendva) je kot centralni obmejni kraj, ki mu je bilo po prvi svetovni vojni z juoslovansko-madžarsko mejo odrezano gravitacijsko zaledje, stagnirala ali celo nazadovala vse do zadnjih dveh desetletij. Z industrializacijo si je vzdolž meje izoblikovala gravitacijsko zaledje dnevne migracije delovne sile, kar je prispevalo k upadanju deleža kmečkega prebivalstva v dveh desetletjih, in sicer od treh četrtin na eno četrtno. Večina kmetijskih obratov je postala polkmečka. Gospodarski razvoj tega obmejnega območja je bil doslej v sorazmerno majhni meri povezan s funkcijo meje in z razvojem območij onstran meje. Na račun maloobmejnega prometa se kažejo skromni učinki z nakupi prebivalstva prek ju-

jugoslovansko-madžarske meje. Na osnovi meddržavnega dogovora med Južoslavijo in Madžarsko je nastalo živahno kulturno sodelovanje, ki temelji na rednih obiskih kulturnih skupin z Madžarske. Obstajajo tudi redna srečanja predstavnikov gospodarskih in upravnih institucij obeh držav, ki usklajujejo program razvoja tehnične infrastrukture v obmejnih območjih in pripravljajo dogovore o gospodarskem sodelovanju med gospodarskimi ustanovami v obmejnih krajih. Tudi to obmejno območje je pod vplivom industrializacije in modernizacije kmetijske proizvodnje pričelo izgubljati nekdanji videz agrarne pokrajine. Staro kmečko hišo zamenjuje moderni mestni hiši podobna stanovanjska hiša z modernejšim gospodarskim poslopjem. Za to območje, ki je pomešano poseljeno tudi z madžarskim prebivalstvom, je značilna dvojezičnost pri obeh narodih, v vseh oblikah človekovih dejavnosti, pri delu, oskrbi, izobraževanju, prometu in izkoriščanju prostega časa. Le-ta je rezultat dvojezičnega učnovzgojnega procesa že v otroških vrtcih in osnovni šoli, ki zaradi potreb razvoja urbane družbe prerašča v dvojezične srednje šole, ki nastajajo prav sedaj na tem območju. Obmejno območje je primer gospodarsko hitro razvijajočega dvojezičnega obmejnega območja, ki kaže vse značilnosti in poteze uveljavljanja take dvojezičnosti, ko pripadnika obeh narodov lahko med seboj govorita vsak v svojem jeziku, pa se razumeta (Olas 1981, str. 6; Hajos-Klemenčič 1976, str. 201-202).

Večina obmejnih območij Slovenije ob jugoslovansko-italijanski, jugoslovansko-avstrijski in jugoslovansko-madžarski meji doživlja v zadnjem desetletju večji ali manjši gospodarski napredek, ki ga sicer poqojuje koncept načrtnega razvijanja obmejnih območij Slovenije. V večji ali manjši meri lahko povsod sledimo učinkom odprte meje, saj že sam občutek možnosti prehajanja prek meje, ne glede na gospodarske koristi, daje prebivalstvu obmejnega pasu ugodno psihološko razpoloženje, ki tudi prispeva k zadrževanju prebivalstva na tem prostoru.

Viri

1. Piry I. (1980): Odrprtost meje in obmejna območja, str. 1-110, Inštitut za geografijo Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani, Ljubljana.
2. Gosar A. (1979): Die Frequenz der Grenzüberschreitenden Touristenströme nach Jugoslawien bzw. Slowenien, str. 25-30. Tourism and Borders. Heft 31. Institut für Wirtschafts- und Sozialgeographie der Johann Wolfgang Goethe-Universität Frankfurt/Main.
3. Vrišer I. (1979): Industrializacija Slovenije, str. 90. Zavod SRS za družbeno planiranje - Področje za prostorsko planiranje, Ljubljana.
4. Piry I. (1981): Gospodarski razvoj obmejnih območij (Netiskano), str. 203. Inštitut za geografijo Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani, Ljubljana.
5. Osimski sporazumi (1977), str. 515, Založba Lipa, Koper.
6. Klemenčič V. (1978): Grenzregionen und Nationale Minderheiten, str. 7-17. Geographica Slovenica 8. Institute of Geography of the University of Ljubljana, Ljubljana.
7. Klemenčič V. (1978): Neki socialni vzroci i posledice prostornih uticaja industrializacije Slovenije, str. 275-284, Geographica Slovenica 10. Institute of Geography of the University of Ljubljana, Ljubljana.
8. Vrišer I. (1974): Mesta in urbano omrežje v SR Sloveniji, značilnosti njihovega razvoja in družbenogospodarskega pomena s posebnim ozirom na mala

- mesta, str. 179-313. Geografski zbornik. Acta geographica XIV. Slovenska akademija znanosti in umetnosti Ljubljana.
9. Pak M. (1978): Geographische Elemente der funktion versorgung im Grenzraum entlang der jugoslawisch-italienschen Grenze, str. 21-27. Geographica Slovenica 8. Institute of Geograph of the University of Ljubljana, Ljubljana.
 10. Klemenčič V. (1974): Slovenska in italijanska narodna manjšina v luči urbanizacije in odprte jugoslovansko-italijanske državne meje, str. 506-515. Slovenci v Italiji po drugi svetovni vojni. Cankarjeva založba, Ljubljana 1975.
 11. Klemenčič M. (1978): Funktionsanalyse des Siedlungsnetzes im Triester Karst, str. 49-55. Geographica Slovenica 8. Institute of Geography of University of Ljubljana, Ljubljana.
 12. Olas L. (1976): Dvolastništvo - dejavnik v razvoju Prekmurja kot obmejne regije, str. 151-155. Geografski vestnik. Geografsko društvo Slovenije, Ljubljana.
 13. Olas L. (1981): Prikaz občine, str. 3-7. Zbornik občine Lendava, Skupščina občine Lendava, Lendava.
 14. Hajos F.-Klemenčič V. (1976): Ketyelvüseg a Szloven Szocialista Köztársasagban, str. 195-211. Nemzetközi nopraxji. Nemzetisegkutató konferencia (Bekescsaba, 1975, október 28-31.) Budapest.
- Večina omenjenih del je objavljena v reviji Geographica Slovenica. Večina avtorjev je slovenskih, nekateri pa so avtorji iz tujine. Večina del je objavljena v slovenskem jeziku, nekateri pa v angleškem ali nemškem. Večina del je objavljena v letnikih, nekateri pa v zbornikih. Večina del je objavljena v letnikih, nekateri pa v zbornikih. Večina del je objavljena v letnikih, nekateri pa v zbornikih. Večina del je objavljena v letnikih, nekateri pa v zbornikih.
1. Piv I. (1980): Območje meje in območje mesta v Ljubljani. Geografski zbornik, Ljubljana 1980.
 2. Gosar A. (1979): Die Freizone der Grenzregionen. Geographica Slovenica 8.
 3. Vrhovnik J. (1977): Industrijska Slovenija, str. 99. Zbornik, Ljubljana 1977.
 4. Piv I. (1981): Geografski razvoj območja (Metkovo), str. 207. Geografski zbornik, Ljubljana 1981.
 5. Olas L. (1977): Lendava. Ljubljana 1977.
 6. Klemenčič V. (1978): Geographische Elemente der funktion versorgung im Grenzraum entlang der jugoslawisch-italienschen Grenze. Geographica Slovenica 8.
 7. Klemenčič V. (1976): Funktionaler Charakter der Grenzregionen. Geographica Slovenica 8.
 8. Vrhovnik J. (1976): Industrijska Slovenija. Geographica Slovenica 8.

ŠOLSTVO NA NARODNOSTNO MEŠANIH OBMOČJIH V SR SLOVENIJI

Mira Verbič *

Pri zagotavljanju pogojev za enakopravno vključevanje v življenje in delo pripadnikov narodnosti ima posebno vlogo in nalogo celoten vzgojnoizobraževalni proces. V SR Sloveniji zato s posebnim zakonom zagotavljamo pogoje za uresničevanje posebnih pravic pripadnikov italijanske in madžarske narodnosti na področju vzgoje in izobraževanja, ki se kažejo zlasti v:

- ustvarjanju pogojev za enakopraven razvoj italijanske in madžarske narodnosti s slovenskim narodom in drugimi narodi in narodnostmi Jugoslavije;
- razvijanju zavesti o pripadnosti narodnosti in pripadnosti socialistični samoupravni skupnosti enakopravnih narodov in narodnosti v SFRJ;
- ustvarjanju pogojev za svobodno in enakopravno uporabo italijanskega in madžarskega jezika z jeziki narodov in narodnosti Jugoslavije;
- spoznavanju zgodovine, zemljepisa in kulture matičnega naroda ter spodbujanju učencev k razvijanju lastne ustvarjalnosti v maternem jeziku;
- poglobljanju sožitja med pripadniki italijanske oziroma madžarske narodnosti in slovenskega naroda ter spodbujanju razvoja dvojezičnosti na narodnostno mešanih območjih;
- ustvarjanju takih odnosov, v katerih sta italijanska in madžarska narodnost dejavnik sožitja med sosednjima narodoma in državama ter pobudnika tvornega mednarodnega sodelovanja (1).

Na narodnostno mešanih območjih, kjer živijo pripadniki italijanske narodnosti, dosegamo pogoje za uresničevanje naštetih nalog in ciljev s tako organizacijo vzgojnovarstvenih in vzgojnoizobraževalnih organizacij, ki zagotavlja ob pouku v maternem jeziku tudi učenje slovenskega jezika (za učence v šolah z italijanskim učnim jezikom) oz. italijanskega jezika (za učence v šolah s slovenskim jezikom). V Pomurju pa imamo dvojezične šole in vzgojnovarstvene organizacije, kjer se izobražujejo skupaj pripadniki slovenskega naroda in madžarske narodnosti. S programom življenja in dela osnovne šole oziroma z vzgojnoizobraževalnim programom je določeno, katera učna vsebina se poučuje v obeh jezikih, katera samo v enem ali drugem jeziku.

Ob poznavanju jezika, ki je pogoj za sporazumevanje, pa je prilagojen tudi celoten program življenja in dela osnovne šole, vzgojnoizobraževalni program srednjega izobraževanja in vzgojni program s predšolsko vzgojo tako, da vključuje posebnosti zgodovine, zemljepisa, kulture in drugih

* prof. geog., pedagoška svetovalka, Zavod SR Slovenije za šolstvo, 61000 Ljubljana, Poljanska 28, glej izvleček na koncu Obzornika

dosežkov matičnega naroda. Prilagoditve sprejema Strokovni svet SR Slovenije za vzgojo in izobraževanje oz. posebne izobraževalne skupnosti, ki gre za srednje izobraževanje, po predhodnem soglasju samoupravne interesne skupnosti za prosveto in kulturo pripadnikov italijanske oziroma madžarske narodnosti.

Učencem, ki so končali dvojezično osnovno šolo ali osnovno šolo v jeziku narodnosti in se vključijo v srednje izobraževanje zunaj narodnostno mešanega območja, morajo srednje šole same ali skupaj z drugimi vzgojnoizobraževalnimi organizacijami omogočiti pouk jezika narodnosti kot enakovrednega predmeta.

Zakon o uresničevanju posebnih pravic pripadnikov italijanske in madžarske narodnosti na področju vzgoje in izobraževanja posebej določa, da so izvajalci vzgojno-izobraževalnega dela pripadniki ustrezne narodnosti razen učitelji slovenskega jezika. Samo v primeru, ko ni mogoče zagotoviti ustrezno usposobljenih delavcev izmed pripadnikov narodnosti, lahko to delo opravljajo tudi delavci, ki niso pripadniki narodnosti.

Šole v jeziku narodnosti poslujejo v jeziku te narodnosti, dvojezične izobraževalne organizacije pa dvojezično.

Literatura

1. Zakon o uresničevanju posebnih pravic pripadnikov italijanske in madžarske narodnosti na področju vzgoje in izobraževanja, Ur. list SRS, št. 12/9.IV.1982.

NARODNOSTNE MANJŠINE KOT UČNA VSEBINA

Maja Umek *

Zbrani članki o slovenskih manjšinah v zamejstvu in narodnostnih v SR Sloveniji v Geografskem obzorniku bodo lahko učitelju geografije v veliko pomoč. Kljub temu, da je o tem vprašanju že veliko objavljenega, tudi zbrani prispevki so bili v glavnem že tiskani, pa je izbor člankov ter njihova skupna objava zelo dobrodošla. Glavni namen prispevka je prikazati uporabo zbranega gradiva pri pouku geografije.

Narodnostne manjšine v učnih vsebinah

Spoznavanju narodov in narodnosti Jugoslavije je namenjeno precej šolskih vsebin. Ker je Jugoslavija večnacionalna država, so te vsebine toliko pomembnejše, saj lahko z njimi uresničujemo pomembne vzgojne cilje. Z narodnostnimi manjšinami se srečajo učenci že v 4. in 5. razredu osnovne šole pri spoznavanju družbe, kasneje pa pri zemljepisu, zgodovini, preko literarnih del pri slovenskem jeziku, pa v okviru družbenomoralne vzgoje in samoupravljanja s temelji marksizma.

Pri zemljepisu obravnavajo učenci:

- narodnostno sestavo ter položaj narodov in narodnosti v okviru prebivalstva Jugoslavije v 8. razredu osnovne šole,
- v prvem letniku srednje šole pri učni enoti Sestava prebivalstva, podtema Narodnostna, jezikovna, verska sestava,
- večje poglavje je namenjeno narodnim manjšinam pri Zamejski Sloveniji v okviru tematskega sklopa Poglavitne geografske enote Slovenije pod gesloma a - Razčlenitev ter skupne poteze Zamejske Slovenije (posebej zahodne in posebej severne) in b - Aktualni problemi zamejskih Slovencev (samostojno delo),
- ter pri geografiji Jugoslavije v srednjih šolah pod temo Značilnosti nacionalne sestave prebivalstva Jugoslavije.

Naloge zemljepisa pri spoznavanju manjšin

Pri zemljepisu se učenci seznanjajo s pokrajinami, kjer žive manjšine. Spoznavajo naravne in družbenogeografske značilnosti zamejskih pokrajin in narodnostno mešanih ozemelj v Jugoslaviji. Nekoliko večji je poudarek na družbenogeografskih vsebinah, saj osrednji problemi manjšinskih pokrajin izvirajo iz prebivalstvenih razlik ter pogosto premajhnega upoštevanja značilnosti, potreb in pravic manjšinskega prebivalstva. Ključni vprašanja, na kateri bi morali odgovoriti vsaj na srednješolski stopnji, sta:

1. kakšen je razvoj manjšin v različnih pokrajinah zaradi njenih različnih družbenogeografskih in naravnogeografskih pogojev; 2. kako prisotnost

* dipl. geog. asistentka, Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, Univerza Edvarda Kardelja, 61000 Ljubljana, Aškerčeva 12, glej izvleček na koncu Obzornika

manjšin vpliva na razvoj ponavadi obmejnih pokrajin v različnih družbeno-političnih, gospodarskih in naravnih pogojih.

Obravnavanje manjšin pri geografiji Slovenije v srednjih šolah

Iz navedenega kratkega pregleda učnih vsebin je razvidno, da je zbrano gradivo Geografskega obzornika uporabno predvsem pri geografiji Slovenije v srednjih šolah zlasti kot osnova za samostojno delo učencev. V učbeniku Geografske značilnosti Slovenije je podan sistematičen pregled zamejske Slovenije, problemi slovenske manjšine pa so samo nakazani.

Do tretjega letnika srednje šole, ko se pojavi v nekaterih vzgojnoizobraževalnih programih geografija Slovenije, so učenci pri pouku že večkrat srečali problematiko manjšin, zato bi bilo pričakovati, da je njihovo predznanje precejšnje. Vendar že krajši pogovor pokaže, da znajo le naštevati narodnosti v SR Sloveniji, vedo, kje živijo Slovenci v zamejstvu, ter da še nimajo zagotovljenih vseh narodnostnih pravic. Njihovo znanje je zelo splošno in nenatančno. Zaradi pogoste obravnave manjšin v šoli, pogostih vesteh iz zamejstva v dnevnih časopisih, na radiu in televiziji imajo občutek, da o manjšinah dovolj vedo, celo da se tem vsebinam posveča preveč časa. Razdrobljenost učne vsebine o manjšinah med različne predmete in na različne stopnje verjetno povzroča občutek nasičenosti, po drugi strani pa se zaradi razdrobljenosti nivo pouka ne more bistveno spreminjati, kljub različnim pristopom učnih predmetov.

V letošnjem letu sem pred obravnavanjem Zamejske Slovenije v tretjih letnikih Srednje naravoslovne šole v Ljubljani izvedla med učenci dveh paralelek kratko anketo. Zanimalo me je njihovo predznanje ter odnos do manjšin. Anketa je bila anonimna. Izvedla sem jo na začetku zadnjega četrtletja. Pred tem smo že omenjali italijansko manjšino v Sloveniji ter Slovence v Beneški Sloveniji. Na anketo je odgovarjalo 61 učencev. Ker so odgovori zanimivi, jih bom kratko predstavila.

Anketa o manjšinah v dveh paralelkah tretjih letnikov SNS v Ljubljani (številke pri odgovorih kažejo pogostost odgovora)

1. Imenuj pokrajine v zamejstvu, kjer živi slovenska manjšina!

a) Avstrijska Koroška	43
Podjuna	15
Rož	12
Zilja	15
Obirsko	1
Gradiščansko	5
b) Slovensko Porabje	15
c) Furlanija Julijska krajina	14
Julijska krajina	10
Furlanija	25
Beneška Slovenija	41
Rezija	22
Tržaško	18
Goriško	2
Kanalska dolina	6

Odgovori kažejo, da učenci sicer vedo, da živijo Slovenci tudi v Italiji in

Avstriji, le četrtnina pa jih je navedla Porabje na Madžarskem. Tudi natančnejše poimenovanje slovenskih pokrajin jim dela precejšnje težave. Večina je imenovala širše pokrajine, predvsem upravne enote ter še eno ali dve ožji enoti, tako da iz odgovora ni bilo razvidno, ali učenec pozna njun odnos. Nekaj pa jih meni, da žive Slovenci tudi na Gradiščanskem.

2. Naštej nekaj problemov slovenske manjšine a - v Italiji in b - v Avstriji!

Učenci najpogosteje navajajo za Italijo neupoštevanje slovenskega jezika (31), šolanje v italijanski (21), pritisk neofašistov (7), uničevanje dvojezičnih napisov (8) in spomenikov (3), nepriznavanje manjšine (11). Omenjajo tudi gospodarsko zapostavljanje (4), neupoštevanje kulture Slovencev (8), dva pa navajata prizadevanje Slovencev za globalni zaščitni zakon.

Tudi problemi Slovencev v Avstriji so po mnenju učencev podobni: neenakopravnost slovenskega jezika (37), šole (29), dvojezični napisi (10), pravice manjšin (12), gospodarsko zapostavljanje (8), pritisk nacionalistov (3), problemi pri kulturnem udejstvovanju (5), osebna varnost (1), neupoštevanje 7. člena meddržavne pogodbe (1), ukinjanje dvojezičnega pouka (1).

Značilni so zopet zelo splošni odgovori ter pozornost na kulturno, tj. predvsem zunanje izkazovanje slovenstva. Neenakopravnost Slovencev v gospodarskem in političnem življenju pa omenjajo le posamezniki.

3. Naštej pravice manjšin v Jugoslaviji!

Učenci so omenjali: pravico šolanja v maternem jeziku (37), dvojezičnost (33), oddajen na RTV in časopisi v lastnem jeziku, možnost kulturnega izražanja (20), vse pravice (18), politične (9), gospodarske (3) pravice, stik z matičnim narodom (2), posebne pravice (2).

Spet je bila na prvih mestih pravica do uporabe maternega jezika, izpostavljeni sta bili šola in kulturno izražanje. Precej je bilo splošnih odgovorov (vse pravice).

4. Se ti zdi potrebno, da večinski narod na narodnostno mešanem ozemlju govori ali vsaj razume jezik manjšine? Da Ne Odločitev utemelji.

44 učencev je obkrožilo DA, 8 NE, 9 pa se jih ni opredelilo. Potrebnost funkcionalne dvojezičnosti vidijo učenci: v lažjem sporazumevanju (21), boljših odnosih med večino in manjšino (15), lažjem sodelovanju in reševanju problemov (8), v manjših razlikah in zato večji strpnosti (4). Nekateri ugotavljajo, da šele to omogoča dejansko enakopravnost (8).

Učenci, ki ne vidijo potrebe, da večinski narod vsaj razume jezik manjšine na narodnostno mešanem ozemlju, utemeljujejo svojo odločitev na naslednje načine: dolžnost manjšine je, da se nauči jezik večinskega naroda (8) ter da se mu prilagodi (4) oziroma svojo opredelitev tehtajo z velikostjo manjšine (2).

Preveliko je število učencev, zlasti če zraven prištejemo tudi neopredeljene (17), ki ne vidijo potrebe, da na narodnostno mešanem ozemlju vsak narod govori svoj jezik, pa se vseeno razumejo med seboj.

5. Pri vsaki trditvi obkroži eno številko:

- 1 - če se s trditvijo povsem strinjaš
- 2 - če se z njo delno strinjaš
- 3 - če se ne moreš opredeliti
- 4 - če se s trditvijo v glavnem ne strinjaš
- 5 - če se s trditvijo nikakor ne strinjaš

Narodnostna manjšina pomeni za večinski narod:

	1	2	3	4	5
a - stalno politično nevarnost	3	10	3	22	23
b - probleme zaradi različnih vrednot, navad obeh narodov	9	15	9	14	13
c - širjenje kulturnega obzorja obeh narodov	24	14	4	4	5
č - možnost boljših političnih odnosov z matično državo manjšine	31	17	9	3	1
d - prednost za gospodarski razvoj obmejnega območja	15	15	22	5	4
e - oviro za skladnejši razvoj države	2	7	10	23	18

Večina učencev (45) meni, da narodna manjšina ne pomeni politične nevarnosti. Različne vrednote in navade pa lahko sprožijo probleme (24 in 9 neopredeljenih), hkrati pa tudi širijo kulturno obzorje (38). Učenci se strinjajo s trditvijo, da manjšina omogoča boljše politične odnose sosednjih držav (48). Ali pa pomeni tudi prednost za gospodarski razvoj obmejnega območja? Kar 1/3 učencev se o slednji misli sploh ni opredelila, od ostalih pa večina (30) meni, da je ob narodnostno mešani meji gospodarski razvoj hitrejši. 41 učencev je potrdilo, da narodnostna manjšina ne pomeni ovire za skladen razvoj države.

Čeprav učenci v glavnem ne vidijo v prisotnosti manjšine večjih problemov za večinski narod ter njeno prisotnost za sodelovanje med sosednjima državama in razvoj obmejne pokrajine pozitivno vrednotijo, pa je vendar pri vsaki trditvi precejšen delež učencev, ki ne mislijo tako, in če zraven prištejemo tudi tiste, ki se niso opredelili, je le-teh precej: za trditev a - 16, b - 33, c - 14, č - 13, d - 31 in e - 19, kar pomeni od četrtine do polovico učencev pri vsaki trditvi.

Anketa je potrdila majhno poznavanje manjšin pri tretješolcih. Tudi stališča precejšnjega dela učencev do manjšin niso sprejemljiva, čeprav pozitivna vendarle prevladujejo. V času dinamičnega preseljevanja prebivalstva, ko je narodnostna mešanost razvitejših pokrajin vse večja, je ustrezen odnos do prebivalstva drugih narodnosti zelo pomemben. In najlaže je oblikovati pozitivna stališča do lastne narodnosti v zamejstvu ter izoblikovana stališča prenesti na avtohtone kakor tudi alohtone manjšine v SR Sloveniji.

Razvojne značilnosti osemnajstletnikov, kot so razvojno abstraktno mišljenje, močna kritičnost, osamosvajanje v mišljenju in vrednotenju in zato upor proti avtoritetam, zahtevajo premišljeno obravnavo vsebin, ki imajo poudarjen vzgojni cilj. Poudarjanje pravih stališč do manjšin, opirajoč se predvsem na čustva učencev, lahko povzroči nasprotno učinke, kot jih želimo. Pouk je potrebno oblikovati tako, da ob odpiranju problemov in iskanju racionalnih odgovorov na vprašanja učenci sami oblikujejo željena

stališča. To pa je mogoče le z aktivnostjo učencev pri pouku.

Poleg tega, da je anketa pokazala predznanje učencev in njihov odnos do manjšin, je imela tudi motivacijsko vlogo. Učenci radi rešujejo ankete, posebej če so anonimne. Odgovarjanje na vprašanja jih je miselno usmerilo v nov vsebinski sklop. Še bolj pa so jih zanimali rezultati ankete in vprašanja, na katera so zelo različno odgovarjali, so pomenila začetno notranjo motivacijo. V nadaljevanju se bom ukvarjala z metodično pripravo učne teme Zamejska Slovenija (za srednje šole).

Učna priprava teme Zamejska Slovenija (za 4 - 5 šolskih ur)

VIP - družbenojezikovna dejavnost, naravoslovnomatemični tehnik, učitelj
Razred: 3. ali 4.

Operativni vzgojnoizobraževalni smotri

- a) Znanje: - učenci imenujejo in pokažejo na zemljevidu pokrajine, kjer žive Slovenci v zamejstvu ter narodnosti v SRS,
- opišejo pokrajinske značilnosti zamejske Slovenije,
- povedo narodnostne pravice slovenskih manjšin in narodnosti v SRS,
- naštejejo ukrepe za zaščito manjšin,
- definirajo pojme: narod, narodnostna manjšina, naravna asimilacija, prisilna asimilacija, enosmerna dvojezičnost, dvosmerna dvojezičnost.
- b) Razumevanje: - razložijo položaj in vlogo narodnostnih manjšin na različnih stopnjah družbenega razvoja,
- utemeljijo potrebnost zaščite manjšin.
- c) Uporaba znanja: - razložijo sedANJI položaj slovenskih manjšin glede na družbenogospodarski razvoj zamejske Slovenije za vsako državo posebej,
- primerjajo in razložijo razvoj slovenskih manjšin v zamejstvu in narodnosti v SRS z razvojem večinskega prebivalstva istih pokrajin,
- razložijo vpliv pokrajinskih značilnosti na razvoj manjšin oz. narodnosti,
- ugotovijo vpliv manjšin na pokrajinski razvoj zamejstva.
- č) Usvajanje vrednot: v diskusiji prepričljivo izražajo demokratična stališča do reševanja problemov manjšin.
- d) Spretnosti diskutiranja: - učenci se prostovoljno in disciplinirano vključujejo v diskusijo,
- misel povedo jedrnato in razločno,
- do nasprotnih stališč so strpni, odgovarjajo argumentirano in ne osebno.

Učne oblike: frontalna, individualna.

Učne metode: razlaga, razgovor, demonstracija slikovnega materiala.

Učna sredstva in učila: episkop, grafoskop, prazne prosojnice, flomastri, stenski zemljevid SR Slovenije, tematska številka Geografskega obzornika o manjšinah, učbenik Geografske značilnosti Slovenije, Geografski leksikon CZ, Ustava SFRJ, prosojnica 17 - Slovensko etnično ozemlje iz kompleta

Slovenija.

1. ura

Uvodni del ure - motivacija in ponovitev

O Slovincih v zamejstvu in narodnostih v SR Sloveniji imajo učenci že nekaj predznanja. Čeprav je anketa pokazala, da je le-to, vsaj v opisanem primeru, zelo splošno in nenatančno, ga moramo uporabiti.

Za začetno motivacijo lahko učencem preberemo krajši članek ali samo odlomek iz dnevnega glasila, ki prikazuje manjšinska vprašanja. Lahko preberemo odlomek iz ustreznega Bevkovega ali Prežihovega literarnega dela. Na odlomek navežemo razgovor o manjšinah. Na tej stopnji predvsem ponavljamo dejstva in odpiramo vprašanja, ne razpravljamo. Odprta vprašanja napišemo na tablo.

Na stenski karti Slovenije učenci pokažejo in imenujejo pokrajine, kjer žive Slovenci v zamejstvu ter italijanska ter madžarska manjšina v SR Sloveniji.

Učenci definirajo (ponovijo) pojma narod in manjšina. Z vprašanji jih vodimo do vseh elementov definicij. Definicije preverijo v Geografskem leksikonu Cankarjeve založbe.

Narodna manjšina je skupina prebivalcev, ki živi na svojem etničnem ozemlju, vendar izven matične države (če ta obstaja) in se po raznih znakih (narodnost, jezik, vera, rasa itd.) razlikuje od večinskega prebivalstva istega območja.

Narod je posebna družbena skupnost, ki se afirmira šele z razvitejšimi produkcijskimi odnosi na določeni stopnji družbene delitve dela (povečini med razvojem kapitalističnega družbenega sistema, v novejšem času tudi socialističnega družbenega sistema npr. SZ), toda vedno na strjenem ozemlju in v okviru skupnega jezika in bližnje zgodovinske, etnične in sploh kulturne sorodnosti (Leksikon CZ, 1984).

V definiciji moramo posebej poudariti, da je družbenogospodarski moment odločilen za povezovanje prejšnjih lokalnih skupnosti v narod, ter da sta enoten jezik in skupna kultura samo olajšala oblikovanje večjega, toda enotnega notranjega tržišča.

Kako je z družbenogospodarsko osnovo pri narodnosti? Ko je narodnost z državno mejo ločena od matičnega naroda, se začne njen družbenogospodarski razvoj razlikovati in postaja vse bolj podoben razvoju večinskega naroda države, kateri pripada. Ali s tem nujno izgublja tudi svojo materialno osnovo, brez katere se slej ko prej asimilira? Pri slednjem vprašanju se moramo ustaviti. Ali je asimilacija manjšin nujnost? Učenci bodo verjetno želeli odgovoriti. Nekaj časa lahko namenimo diskusiji, vendar pustimo vprašanje odprto, saj nam lahko služi kot motivacija za osrednji del ure, odgovor nanj pa glavni smoter razlage.

Obravnava novih vsebin

I. Manjšine v pretežno agrarnih družbah

Z učenci ponovimo, kdaj je del Slovencev ostal v zamejstvu (konec 1. in 2. svetovne vojne) ter kakšna je bila tedaj njihova gospodarska sestava.

Ob ločitvi manjšin od matičnega naroda so bila obmejna območja pretežno agrarna. Slovenci so živeli na svojem etničnem ozemlju strnjeno, do mešanja z večinskim narodom je prihajalo samo na robovih in v večjih središčih. Ker je kmečka družba precej statična - ljudje so se malo preseljevali, niso potovali, v glavnem so se oskrbovali sami ali predvsem v najbližjem naselju, jezika večine niso potrebovali. Odnos večinskega naroda do manjšine je bil v tem obdobju praviloma zelo nestrpen. Manjšina je pomenila stalno potencialno nevarnost zaradi ozemeljskih zahtev sosednje države. Bila je neke vrste talec v meddržavnih odnosih, objekt politike brez vsakih pravic. Načrtno so jo potujčevali. Uradni jezik je bil jezik večine. Tudi v šolah, cerkvah manjšina ni smela uporabljati svojega jezika. Vendar pa je kljub pritiskom asimilacija potekala počasi. Manjšina je imela svojo zemljo, ki ji je pomenila gospodarsko osnovo, in manjšinsko ozemlje je bilo etnično enotno (pretežno po viru 2).

Učence vprašamo, kateri pisatelji in v katerih delih so opisovali potujčevanje Slovencev med obema vojnama (kolikor nismo tega uporabili za začetno motivacijo).

II. Manjšine v procesih industrializacije, deagrarnizacije, urbanizacije

Učenci ponove pojme: industrializacija, deagrarnizacija, urbanizacija. Procesu industrializacije, deagrarnizacije, urbanizacije so najprej zajeli večinski narod. Spremenila se je poklicna struktura prebivalstva, izobrazba je bila vse višja, močno je bilo preseljevanje v mesta in sploh je postala mobilnost prebivalstva vse večja. Sprememba načina življenja je prinesla tudi več prostega časa ter potrebo po rekreaciji in turizmu. V tem razvoju je manjšina zaostajala, saj so ostajala obmejna območja, posebno tista, kjer je živela manjšina, gospodarsko manj razvita (2).

Na določeni stopnji razvoja pa je postal tudi prostor manjšine za državo pomemben. Industrijska družba z vse večjo delitvijo dela potrebuje dobre povezave s sosednjimi in daljnimi pokrajinami. Na etničnem ozemlju manjšine, ki so ga imeli povsem za svojega, o katerem ima večina vso pravico odločati, so zgradili prometnice in drugo infrastrukturo. Pogosto so te pokrajine brez industrije postale privlačne za turizem in tudi druge gospodarske in negospodarske panoge. Ker kmečka manjšina ni imela dovolj svojega kapitala, je njeno pokrajino spreminjal predvsem večinski narod po svojih potrebah. Nova delovna mesta so zapolnili predvsem ustrezno izobraženi priseljenci večinskega naroda. Deagrarnizacija, ki je zajela manjšino, pa je pogosto pomenila izseljevanje v industrijska mesta izven matičnega ozemlja, kjer so lahko nekvalificirani delavci dobili delo (2).

Tako so procesi industrializacije, deagrarnizacije, urbanizacije spremenili prej etnično čisto ozemlje v narodnostno mešano pokrajino. Večinski narod je imel zagotovljene vse narodnostne pravice, manjšina pa je svoje izgubljala. Na mešanem ozemlju je prevladal tudi kot pogovorni jezik jezik

večinskega naroda. Izguba lastne gospodarske osnove (zemlje) in prese-
ljevanja so močno pospešili asimilacijo manjšine (2).

V družbenogospodarskih procesih sodobne družbe je dosti težje ohranjati
narodnostne značilnosti. Brez posebne zaščite manjšin, ki ji nudi ustrezno
gospodarsko osnovo za razvoj, se ta slej ko prej asimilira. Državi, ki
želi asimilirati manjšine, ni potrebno več nasilno potujčevati, dovolj je,
da podpira "naravno" asimilacijo. Z instrumenti gospodarskega, družbenega
in prostorskega planiranja lahko pospešujejo procese, ki niso prilagojeni
značilnostim in potrebam manjšine ter podpirajo njeno izseljevanje z ma-
tičnega ozemlja ter doseljevanje pripadnikov večinskega naroda in s tem
nastajanje etnično mešanega ozemlja.

Spoznanje asimilacijskih procesov sodobnih družb pa je vodilo demokratične
in humane sile k posebni zaščiti narodnostnih manjšin.

Zaključek ure

Uro zaključimo z začetnim vprašanjem. Ali ločitev manjšine od matičnega
naroda pomeni izgubo njene materialne osnove za razvoj in s tem asimila-
cijo? Ali se da proces asimilacije upočasniti, če že ne povsem ustaviti?
S kakšnimi ukrepi - pravicami lahko zagotovimo manjšinam enakopraven
razvoj? O vprašanjih naj učenci razmislijo do naslednje ure.

2. ura

Uvodni del ure

Začnemo z razgovorom ob vprašanjih, s katerimi smo prejšnjo uro končali.
Ukrepe za varovanje manjšine, ki jih učenci navedejo, zapišemo na tablo.

Ker je manjšina gospodarsko in številčno vedno šibkejša od večinskega na-
roda, je potrebno, da o svoji pokrajini odloča kot posebna in povsem ena-
kopravna skupnost ljudi in ne kot posamezniki, ki jih je lahko preglaso-
vati. Samo v okolju dvosmerne dvojezičnosti, kjer je jezik manjšine pov-
sem enakopraven in ga lahko uporabljajo tako v uradih, trgovini, šoli, kot
v vsakdanjem življenju in ga razumejo tudi pripadniki večine, kjer manjši-
na lahko izraža svoje kulturne posebnosti, predvsem pa, kjer je njihov
družbenogospodarski razvoj enakopraven razvoju večinskega naroda, lahko
manjšina ohrani svojo identiteto. Pomembno je tudi povezovanje z matičnim
narodom preko meje in neprestano obojestransko kulturno oplajanje.

Primer Avstrijcev na Južnem Tirolskem v Italiji je dokaz, da se manjšina,
ki ohrani lastno gospodarsko osnovo ter pobudo lastnega razvoja, kakor
tudi močne stike z matičnim narodom, lahko normalno razvija tudi v proces-
ih sodobne družbe. Njen razvoj je celo ugodnejši od razvoja Italijanov
v isti pokrajini.

Obraznava novih vsebin

III. Ali lahko manjšina pospešuje družbenogospodarski razvoj države?
Razvoj držav članic Evropske gospodarske skupnosti na vprašanje pritrjuje.

Vse večja delitev dela in nastanek svetovnega trga sta privedla do potrebe povezovanja čedalje večjih območij v enoten gospodarski prostor. Državne meje gospodarskih razvitih in povezanih držav (EGS, EFTA) izgubljajo vlogo zaščite notranjega trga. Pretok ljudi, blaga, kapitala preko mej je vse večji. Pri tako odprti meji lahko manjšina dejansko pomeni most med narodi ter pospeši sodelovanje med državami, saj prihaja do gospodarskega sodelovanja najprej na narodnostno mešanem ozemlju. V zahodnoevropskih državah se v obmejnih pokrajinah učenci uče kot prvi tuj jezik jezik sosednjega naroda, pa čeprav nimajo njihove manjšine. Na takšni stopnji razvoja se vprašanje, zaščita manjšine ali njena asimilacija ne zastavlja več.

Razlago zaključimo z mislijo Edvarda Kardelja. "Kakor so bili različni jeziki, različne etnične, kulturne značilnosti pred nastankom narodov, tako bodo tudi po njegovem koncu. Ljudje ne jeziki se bodo stapljali v višjo občeloveško skupnost, pri čemer te skupnosti različnost jezikov ne bo prav nič motila, tembolj, ker bodo ljudje z višjo splošno kulturo na splošno govorili več jezikov" (10).

Narod kot zgodovinski pojav bo torej slej ko prej prerastel v drugačno družbenoekonomsko povezanost ljudi. Toda potreba po pripadnosti družbeni skupnosti, ki govori enak jezik in ima skupen zgodovinski in kulturnoetnični razvoj, po čemer se razlikuje od drugih skupnosti, bo v svetu vse večje uniformiranosti pomenila vedno večjo vrednoto. Državne meje izgubljajo vlogo ločevanja pokrajin in sedanja ločitev Slovencev, kakor tudi drugih narodov, na več držav je prehodni zgodovinski pojav. Potrebno je ohranjati zavest skupni pripadnosti tako Slovencev v zamejstvu, kakor Slovencev v Jugoslaviji, saj skupaj ustvarjamo našo kulturo, ki s svojimi enkratnimi značilnostmi bogati evropsko in svetovno kulturo.

Razmišljanje o prihodnosti narodov bo učence pritegnilo. Tudi oni naj povedo svoje misli, ugovore.

Zaključek ure

Dosedanja predvsem teoretična spoznanja o razvoju manjšin nam bodo služila za boljše razumevanje položaja, vloge in problemov slovenskih manjšin v zamejstvu in narodnosti v SR Sloveniji. Pravzaprav bomo šele sedaj prišli do osrednje vsebine učne teme. Dobro poznavanje eoretičnih osnov bo omogočilo učencem aktivno vlogo v nadaljnjem pouku.

Literatura

3. ura

1. Priprava na diskusijo o problemih Slovencev v zamejstvu in narodnosti v SR Sloveniji.

2. Posamezne pokrajine zamejske Slovenije in narodnostno mešanega ozemlja v SR Sloveniji bomo obravnavali z diskusijsko metodo. Na diskusijo se bodo učenci pripravili. Pripravi lahko posvetimo celo šolsko uro, če pa nas priganja čas, naj se učenci pripravijo doma.

Učencem razdelimo vprašanja, na katera bomo naslednji uri iskali odgovore. Nekaterim razdelimo članke o manjšinski problematiki iz Geografskega obzornika (učencem damo samo po en članek), morda poiščemo še drugo literaturo, npr. kakšen članek o Osimskem sporazumu, ali sodelovanju Alpe-Adria,

(Razprave in gradiva, Ljubljana 1979, št. 9-10).

ostali učenci pa pregledajo temo Zamejska Slovenija v učbeniku. Vsi zelo na kratko (morda samo s ključnimi besedami) pismeno odgovore na vprašanja, na katera so v svoji literaturi našli odgovore. Izberejo naj tabele, karte, ki jih bodo projicirali in razložili ter morda posebno zanimive odstavke, ki bi jih želeli predstaviti vsem učencem.

Vprašanja za diskusijo

Na vsa vprašanja naj učenci odgovarjajo čim konkretnije in za vsako manjšino posebej!

1. Kje žive Slovenci v zamejstvu in narodnosti v SR Sloveniji?
2. Kakšne so naravogeografske značilnosti pokrajin, kjer žive?
3. Kolikšno je število manjšine in kako se je število spreminjalo skozi zgodovino? (O številu manjšinskega prebivalstva so zelo različne ocene. Opredeljevanje je otežkočeno zaradi etnične mešanosti v družinah. Po dosedanjih ocenah pripadnikov manjšin se opredeljuje za Slovence po narodnosti, po maternem jeziku in obvlada delno ali dobro slovenski jezik v Italiji dobrih 100.000 ljudi, v Avstriji med 50.000 in 60.000, na Madžarskem pa okoli 5.000 prebivalcev).
4. Kakšna je družbenogospodarska sestava manjšine v primerjavi z večinskim narodom v isti pokrajini?
5. Kakšen je vpliv industrializacije, deagrarizacije, urbanizacije na manjšino?
6. Kakšen je vpliv zaprtosti oz. odprtosti meje na pokrajino in posebej na manjšino?
7. Kakšen je vpliv pokrajinskih značilnosti na razvoj manjšin in manjšin na pokrajine?
8. Katere narodnostne pravice imajo manjšine zagotovljene?
9. kateri so problemi manjšin?
10. Kako reševati probleme manjšin?

Pripravi na diskusijo posvetimo 3. šolsko uro oz. posredujemo učencem navodila za domačo pripravo na zaključku 2. ure. Pred pripravo morajo biti učencem jasni smotri njihovega dela ter potek naslednjih ur.

4. in 5. ura

Diskusija

Učenci se v učilnici tako razporede, da se med seboj dobro vidijo. Pripravijo episkop, grafoskop in površine, na katere projeciramo. Pred razgovorom jih opozorimo, naj ne govore vsi hkrati. Kadar želijo govoriti, naj dvignejo roko in čakajo na znak vodje. Misel naj povedo kratko, jedrnato, monologe bomo prekinili. Ugotovitve diskusije si naj beležijo v obliki miselnih vzorcev, če jih poznajo. Pet učencev zadolžimo, da beležijo na prosojnice. Vsak učenec beleži samo za eno pokrajino (Slovenci v Avstriji, na Madžarskem ...). Razgovor vodi učitelj.

Vsebinsko si lahko sledi po vprašanjih t.j. problemih in se pri vsakem vprašanju obravnava vse manjšine ali pa za vsako manjšino pregledamo celotno problematiko. V prvem primeru bomo lažje primerjali in diskusija bo bolj živa, saj se bo ob vsakem vprašanju vključevalo več učencev. Celotno sliko vsake pokrajine pa bomo naredili ob utrjevanju. Za diskusijo bomo

potrebovali vsaj dve šolski uri. Ker na urniku v glavnem nimamo dveh ur skupaj, moramo zadnjih 10 minut vsake ure nameniti povzetkom diskusije. Pri tem lahko združujemo problematiko po območjih. Za osnovo ponavljanja nam služi zapis na prosojnicah, ki ga po potrebi dopolnimo. Tudi učenci si uredijo svoje zapiske. Če bodo zapisovali v obliki miselnih vzorcev, bo dopolnjevanje lažje.

Učitelji naj sodelovanje učencev v diskusiji in njihove prispevke sproti beleži (morda le z znaki) in na koncu ovrednoti. Učenci bodo raje sodelovali, učitelj pa bo mimogrede prišel do ocen. Zapišemo samo dobre ocene, znanje učencev, ki niso prispevali k diskusiji, pa preverimo pri utrjevanju ob koncu ure ali ob zaključku tematike. Tako bodo učenci tudi zunanje motivirani za sodelovanje v razgovoru. Manj samozavestnim učencem pri vključevanju v razgovor pomagamo. Učitelj mora dobro poznati gradivo, ki ga pregledajo učenci in z vprašanji, če je potrebno, spomni učence na bistvene ugotovitve, slikovite primere. Med razgovorom učenci predstavijo tudi zanimive karte, tabele. Morda so pri pripravi nekatere misli zapisali na prosojnico, ki jo pokažejo vsem učencem.

Pri utrjevanju snovi v naslednjih urah naredimo sintezo problematike po posameznih pokrajinah.

Zaključek

Z željo, da bi čim bolj aktivirali učence pri obravnavanju manjšin, sem predstavila samo en način obravnave Zamejske Slovenije z uporabo zbranih člankov Geografskega obzornika. Skušala sem dati poudarek geografskemu pristopu. Morda sem premalo povezovala s prispevki drugih strok oz. premalo opozarjala na korelacijo z drugimi učnimi predmeti, ki tudi obravnavajo manjšine. Zlasti z znanjem zgodovine je potrebno osvetliti sedanji položaj manjšin in narodnosti.

Možnosti drugačnih učnih priprav je seveda veliko. Ob koncu pozivam učitelje, naj opišejo svoje izkušnje o uporabnosti ali neuporabnosti tako člankov, kar velja tudi za predstavljeno pripravo za pouk geografije.

Literatura

1. Vladimir Klemenčič, Uvodna beseda
2. Vladimir Klemenčič, Karel Šiško, Izhodišna načela za vrednotenje sociogospodarskih in prostorskih problemov Slovencev v Italiji (Simpozij o sociogospodarskih in prostorskih problemih Slovencev v Italiji, januar 1977)
3. Vladimir Klemenčič, Slovenska in italijanska narodna manjšina v luči urbanizacije in odprte jugoslovansko-italijanske državne meje.
4. Vladimir Klemenčič, Matjaž Klemenčič, Položaj slovenske manjšine na Avstrijskem Koroškem v luči historičnih in socialnogeografskih procesov (Koroški Slovenci v Avstriji včeraj in danes, Ljubljana 1984).
5. Janja Miklave in Ludvik Olas, Socialnogeografska analiza slovenskega Poratja na Madžarskem (Razprave in gradiva, Ljubljana 1979, št. 9-10).

6. Ferenc Hajos, Vladimir Klemenčič, Dvojezičnost v SR Sloveniji na madžarskem ozemlju Prekmurja (Referat z mednarodnega posvetovanja o dvojezičnosti v Bekezezabi oktobra 1975).
7. Vladimir Klemenčič, Italijansko prebivalstvo na narodnostno mešanem ozemlju na Koprskem v SR Sloveniji.
8. Vladimir Klemenčič, Funkcija in položaj jezika Slovencev v zamejstvu ter narodnosti v SR Sloveniji (Prispevek konference "Dvojezičnost - individualne in družbene razsežnosti", Ljubljana 1984).
9. Vladimir Klemenčič, Kulturna pokrajina v obmejnih območjih severozahodne Jugoslavije na območju Slovenije (Mednarodni simpozij Grenze und Kulturlandschaft, Basel, oktober 1981).
10. Edvard Kardelj, Vztrajen boj proti vitrom nacionalizma, Sobotna priloga, Delo, 11. maj 1985.
11. Pogovori "Zdravstvenega vestnika" z V. Klemenčičem o aktualnih vprašanjih koroških Slovencev, Informacije in komentarji, Celovec 22. junij 1985.
12. Vladimir Klemenčič, Koroški Slovenci danes, Obzornik 1986, št. 5, s. 55-60, Ljubljana.
13. Leksikon Cankarjeve založbe, Ljubljana 1984.
14. Geografija, Leksikon Cankarjeve založbe, Ljubljana 1977.

Diskusija

Učenci se v učilnici tako razpravljajo, da se med seboj dobro vidijo. Pripravo učencem daje učitelj, ki jim predloži vprašanja, ki jih morajo rešiti. Učenci se pri odgovorih med seboj pogovarjajo in se slišijo. Učitelj jih spodbuja, da se izražajo in se slišijo. Učenci se pri odgovorih med seboj pogovarjajo in se slišijo. Učitelj jih spodbuja, da se izražajo in se slišijo.

UDK 911.3:323:15 Slovenci (450)

Klemenčič V.
61000 Ljubljana, YU, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo, Aškerčeva 12
+ Šiškovič Karel

IZHODIŠČNA NAČELA ZA VREDNOTENJE SOCIALNO-GOSPODARSKIH IN PROSTORSKIH PROBLEMOV V ITALIJI

Avtorja prikazujeta obravnavo narodne manjšine kot skupnost z lastnimi značilnostmi ne le na jezikovnem, kulturno-prosvetnem in šolskem področju, temveč tudi na socialnem, gospodarskem in prostorskem vprašanju. Pri tem opozarjata na odvzemanje dela prostora, na katerem žive Slovenci in na premalo raziskan fenomen odprte meje.

UDK 911.3:323.25 (417.12+450-04)

Klemenčič V.
61000 Ljubljana, YU, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo, Aškerčeva 12

SLOVENSKA IN ITALIJANSKA NARODNA MANJŠINA V LUČI URBANILACIJE IN ODPRTE JUGOSLOVANSKO-ITALIJANSKE DRŽAVNE MEJE

Jugoslovansko italijanska državna ni etnična meja. Položaj obeh manjšin, italijanske v Jugoslaviji in slovenske v Julijski Krajini in Furlaniji je ozko povezan s funkcijo odprte meje in z gospodarskim ter socialnim razvojem. Posebej je poudarjen položaj manjšin, urbanizacija in regionalno planiranje ob odprti meji.

UDK 911.3:323.15 Slovenci (436.5 = 863)

Klemenčič V.
61000 Ljubljana, YU, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo, Aškerčeva 12
Klemenčič M.
62000 Maribor, YU, Pedagoška fakulteta, Koroška cesta

POLOŽAJ SLOVENSKE MANJŠINE NA AVSTRIJSKEM KOROŠKEM V LUČI HISTORIČNIH IN SOCIALNOGEOGRAFSKIH PROCESOV

Pogoj za pravilno razumevanje sodobnih manjšinskih problemov Koroških Slovencev je poznavanje razvoja njihove poselitve v alpskem prostoru. Prikazani so nekateri elementi politične zgodovine koroških Slovencev, razvoj strukture prebivalstva po narodnosti na Koroškem in položaj koroških Slovencev v sodobnih procesih gospodarske preobrazbe.

UDK 911.3 Slovenci (436.5 = 863)

Klemenčič V.
61000 Ljubljana, YU, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo, Aškerčeva 12

KOROŠKI SLOVENCİ DANES

Članek govori o manjšinah kot dejavniku meddržavnega sodelovanja. Posebej prikazuje problem koroških Slovencev ne le tiste, ki zadevajo njihovo kulturo, jezik, temveč kot element prostora in gospodarstva.

UDK 911.3:371:323.15(436.5 = 863)

Domej T.
Klagenfurt-Celovec, A, Slovenski znanstveni inštitut,
Banhofstrasse
Klemenčič V.
61000 Ljubljana, YU, Filozofska fakulteta, Oddelek
za geografijo, Aškerčeva 12

STATISTIČNI PRIKAZ DVOJEZIČNEGA ŠOLSTVA,
MREŽE IN STRUKTURE ŠOL ZA PRIPADNIKE
SLOVENSKE NARODNOSTNE SKUPNOSTI NA
KOROŠKEM

Avtorja prikazujeta strukturo izobraževalnega sistema
na narodnostno mešanem ozemlju Koroške. Posebno
pozornost posvečata ozadju in posledicam jezikovno
ločenih izobraževalnih sistemov.

JDK 323.15 (436.5 = 863)

+ Zorn T.

O SLOVENCIH NA AVSTRIJSKEM ŠTAJERSKEM

Za presojo avstrijske pripravljenosti izpolniti določila
7. avstrijske državne pogodbe še posebej izstopa pogled
republike Avstrije na štajerske Slovence. Tako niso
bili do sedaj sprejeti nobeni zaščitni ukrepi na podlagi
tega člena, po drugi strani pa stoji uradna Avstrija
na stališču, da slovensko manjšinsko vprašanje na Štajer-
skem sploh ne obstaja. Posebej je v članku omenjeno
delovanje nemško-nacionalnih organizacij na avstrijsko-
jugoslovanskem prostoru.

UDK 911.3:323.15 Slovenci (439 "Porabje")

Turk J.
61000 Ljubljana, YU, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo,
Aškerčeva 12
Klemencič V.
62000 Maribor, YU, Pedagoška fakulteta, Koroška
cesta

SOCIALNOGEOGRAFSKA ANALIZA SLOVENSKEGA PORABJA NA
MADŽARSKEM

Prikazana je demografska analiza slovenskega Porabja. Poudarek
je na gibanju števila prebivalstva, na starostni strukturi prebival-
stva, strukturi aktivnega prebivalstva po dejavnostih in struktura
prebivalstva po šolski izobrazbi.

UDK 911.3:800.732 (497.12-288.7)

Hajos F.
69200 Lendava, YU, Temeljno sodišče Murska Sobota, enota Lendava,
Partizanska 112
Klemenčič V.
61000 Ljubljana, YU, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo,
Aškerčeva 12

DVOJEZIČNOST V SR SLOVENIJI

Avtorja prikazujeta geografske karakteristike narodnostno mešanega
ozemlja, zlasti obeh občin Lendava in Murska Sobota. Prikazujeta
varovanje in razvijanje slovenskega in madžarskega jezika v družbe-
nem razvoju tega območja.

UDK 911.3:323.15 Slovences (436.5:863) = 20
Klemencič V., Filozofska fakulteta, Oddelek
za geografijo, Aškerčeva 12
THE SLOVENE AND ITALIAN MINORITY VIEWED FROM THE
POINT OF URBANIZATION AND OPEN YUGOSLAV-ITALIAN
STATE FRONTIER

UDK 911.3:323.25 (497.12+450-04) = 20
Klemencič V., Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo,
Aškerčeva 12
EVALUATION STARTING POINTS OF SOCIO-ECONOMICAL AND
SPATIAL PROBLEMS OF THE SLOVENE PEOPLE LIVING IN
ITALY

UDK 911.3:323.25 (497.12+450-04) = 20
Klemencič V., Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo,
Aškerčeva 12
SLOVENE MINORITY STATUS IN AUSTRIAN CA-
RINTHIA VIEWED BY HISTORICAL AND SOCIO-
GEOGRAPHICAL PROCESSES

UDK 911.3:323.15 Slovences (436.5:863) = 20
Klemencič V., Filozofska fakulteta, Oddelek
za geografijo, Aškerčeva 12
61000 Ljubljana, YU, Filozofska fakulteta, Oddelek
za geografijo, Aškerčeva 12
Klemencič M., Pedagoška fakulteta, Koroška
cesta
62000 Maribor, YU, Pedagoška fakulteta, Koroška
cesta
SLOVENE MINORITY STATUS IN AUSTRIAN CA-
RINTHIA VIEWED BY HISTORICAL AND SOCIO-
GEOGRAPHICAL PROCESSES

UDK 911.3:323.15 Slovences (436.5:863) = 20
Klemencič V., Filozofska fakulteta, Oddelek
za geografijo, Aškerčeva 12
61000 Ljubljana, YU, Filozofska fakulteta, Oddelek
za geografijo, Aškerčeva 12
Klemencič M., Pedagoška fakulteta, Koroška
cesta
62000 Maribor, YU, Pedagoška fakulteta, Koroška
cesta
SLOVENE MINORITY STATUS IN AUSTRIAN CA-
RINTHIA VIEWED BY HISTORICAL AND SOCIO-
GEOGRAPHICAL PROCESSES

UDK 911.3:323.25 (497.12+450-04) = 20
Klemencič V., Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo,
Aškerčeva 12
THE SLOVENE AND ITALIAN MINORITY VIEWED FROM THE
POINT OF URBANIZATION AND OPEN YUGOSLAV-ITALIAN
STATE FRONTIER

UDK 911.3:323.25 (497.12+450-04) = 20
Klemencič V., Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo,
Aškerčeva 12
EVALUATION STARTING POINTS OF SOCIO-ECONOMICAL AND
SPATIAL PROBLEMS OF THE SLOVENE PEOPLE LIVING IN
ITALY

UDK 911.3:323.25 (497.12+450-04) = 20
Klemencič V., Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo,
Aškerčeva 12
SLOVENE MINORITY STATUS IN AUSTRIAN CA-
RINTHIA VIEWED BY HISTORICAL AND SOCIO-
GEOGRAPHICAL PROCESSES

UDK 911.3:323.15 Slovences (436.5:863) = 20
Klemencič V., Filozofska fakulteta, Oddelek
za geografijo, Aškerčeva 12
61000 Ljubljana, YU, Filozofska fakulteta, Oddelek
za geografijo, Aškerčeva 12
Klemencič M., Pedagoška fakulteta, Koroška
cesta
62000 Maribor, YU, Pedagoška fakulteta, Koroška
cesta
SLOVENE MINORITY STATUS IN AUSTRIAN CA-
RINTHIA VIEWED BY HISTORICAL AND SOCIO-
GEOGRAPHICAL PROCESSES

UDK 911.3:323.15 Slovences (436.5:863) = 20
Klemencič V., Filozofska fakulteta, Oddelek
za geografijo, Aškerčeva 12
61000 Ljubljana, YU, Filozofska fakulteta, Oddelek
za geografijo, Aškerčeva 12
Klemencič M., Pedagoška fakulteta, Koroška
cesta
62000 Maribor, YU, Pedagoška fakulteta, Koroška
cesta
SLOVENE MINORITY STATUS IN AUSTRIAN CA-
RINTHIA VIEWED BY HISTORICAL AND SOCIO-
GEOGRAPHICAL PROCESSES

UDK 911.3:323.15 Slovences (436.5:863) = 20
Klemencič V., Filozofska fakulteta, Oddelek
za geografijo, Aškerčeva 12
61000 Ljubljana, YU, Filozofska fakulteta, Oddelek
za geografijo, Aškerčeva 12
Klemencič M., Pedagoška fakulteta, Koroška
cesta
62000 Maribor, YU, Pedagoška fakulteta, Koroška
cesta
SLOVENE MINORITY STATUS IN AUSTRIAN CA-
RINTHIA VIEWED BY HISTORICAL AND SOCIO-
GEOGRAPHICAL PROCESSES

UDK 911.3:323.15 Slovences (436.5:863) = 20
Klemencič V., Filozofska fakulteta, Oddelek
za geografijo, Aškerčeva 12
61000 Ljubljana, YU, Filozofska fakulteta, Oddelek
za geografijo, Aškerčeva 12
Klemencič M., Pedagoška fakulteta, Koroška
cesta
62000 Maribor, YU, Pedagoška fakulteta, Koroška
cesta
SLOVENE MINORITY STATUS IN AUSTRIAN CA-
RINTHIA VIEWED BY HISTORICAL AND SOCIO-
GEOGRAPHICAL PROCESSES

UDK 911.3:323.15 Slovences (436.5:863) = 20
Klemencič V., Filozofska fakulteta, Oddelek
za geografijo, Aškerčeva 12
61000 Ljubljana, YU, Filozofska fakulteta, Oddelek
za geografijo, Aškerčeva 12
Klemencič M., Pedagoška fakulteta, Koroška
cesta
62000 Maribor, YU, Pedagoška fakulteta, Koroška
cesta
SLOVENE MINORITY STATUS IN AUSTRIAN CA-
RINTHIA VIEWED BY HISTORICAL AND SOCIO-
GEOGRAPHICAL PROCESSES

UDK 911.3:323.15 Slovences (436.5:863) = 20
Klemencič V., Filozofska fakulteta, Oddelek
za geografijo, Aškerčeva 12
61000 Ljubljana, YU, Filozofska fakulteta, Oddelek
za geografijo, Aškerčeva 12
Klemencič M., Pedagoška fakulteta, Koroška
cesta
62000 Maribor, YU, Pedagoška fakulteta, Koroška
cesta
SLOVENE MINORITY STATUS IN AUSTRIAN CA-
RINTHIA VIEWED BY HISTORICAL AND SOCIO-
GEOGRAPHICAL PROCESSES

134

UDC 911.3:323.15 Slovenes (439 "Porabje") = 20
 Turk J., Domej T., Klagenfurt-Celovec, A, Slovenski znanstveni inštitut, Bahnhofstrasse 61000 Ljubljana, YU, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo, Aškerčeva 12
 Olas L., Klemenčič V., Pedagoška fakulteta, Koroska cesta 62000 Maribor, YU, Pedagoška fakulteta, Koroska cesta 61000 Ljubljana, YU, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo, Aškerčeva 12
 SOCIALY-GEORAPHICAL ANALYSIS OF THE SLOVENE PORABJE IN HUNGARY
 IN KOROSKA (CARINTHIA)
 AND STRUCTURE OF SCHOOLS FOR SLOVENE MINORITY
 STATISTICAL PRESENTATION OF BILINGUAL EDUCATION
 The authors write about the structure of educational system on the nationality - mixed area of Carinthia. Special attention is paid to the background and consequences of linguistic - separated educational systems.
 UDC 911.3:323.15 (436.5 = 863) = 20
 Hajos F., Temeljno sodišče Murska Sobota, Klemenčič V., Partizanska 112 69200 Lendava, YU, Temeljno sodišče Murska Sobota, Klemenčič V., Partizanska 112 61000 Ljubljana, YU, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo, Aškerčeva 12
 BILINGUALITY IN SR SLOVENIA
 The authors describe geographical characteristics of mixed-nationality area, especially the communes Lendava and Murska Sobota. They write about protection and development of the Slovene and Hungarian languages in the social development of this area.

135

UDK 911.3:323.15 Italijani (497.12)

Klemenčič V., 61000 Ljubljana, YU, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo, Aškerčeva 12
 ITALIJANSKO PREBIVALSTVO NA NARODNOSTNO MEŠANEM OZEMLJU NA KOPRSKEM V SR SLOVENIJI
 Prikazane so spremembe števila Italijanov v Jugoslaviji in SR Sloveniji. Na Koprskem je prikazana starostna struktura prebivalstva, njihova šolska izobrazba in struktura aktivnega prebivalstva po dejavnostih.
 Avstriji in na Madžarskem.

UDK 327.58:323.15 (497.12+436+439+450)

Klemenčič V., 61000 Ljubljana, YU, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo, Aškerčeva 12

FUNKCIJA POLOŽAJA JEZIKA SLOVENCEV V ZAMEJSTVU TER NARODNOSTI V SR SLOVENIJI
 Obmejni prostor ob odprti meji dobiva novo funkcijo v mednarodnem povezovanju med obmejnimi državami. To funkcijo lahko opravlja le ob zagotovitvi polne enakopravnosti jezika manjšin v vseh oblikah življenja. Prikazan je položaj in narodnost v SR Sloveniji in naše manjšine v sosednjih državah.

UDK 911.3(497.12-04)

Klemenčič V., 61000 Ljubljana, YU, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo, Aškerčeva 12

KULTURNA POKRAJINA V OBMEJNIH OBMOČJIH SEVEROZHODNE JUGOSLAVIJE NA OBMOČJU SLOVENIJE
 Avtor prikazuje Slovenijo kot obmejno mednarodno tranzitno regijo. Znotraj tega še posebej obdela politične meje in obmejna območja. Prikazani so trije primeri obmejnih območij.

UDK 911.3:371:323.15 (497.12)

Verbič M., 61000 Ljubljana, YU, Zavod SR Slovenije za šolstvo, Poljanska 28

ŠOLSTVO NA NARODNOSTNO MEŠANIH OBMOČJIH V SR SLOVENIJI
 Članek govori o pogojih za uresničevanje posebnih pravic pripadnikov italijanske in madžarske narodnosti na področju vzgoje in izobraževanja.

to this best...
to still be...
to still be...
to still be...

STRANCI MINORITIES - TEACHING CONTENTS

UDK 911.3:371.3:323.15
61000 Ljubljana, YU, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo, Aškerčeva 12
Umek M.

UDK 911.3:371.3:323.15 = 20

Prikazana je uporaba vsebin te številke pri pouku geografije. Avtorica prikazuje tudi anketo učenec o ve-

NARODNE MANJŠINE KOT UČNA VSEBINA

UDK 911.3:371.3:323.15
61000 Ljubljana, YU, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo, Aškerčeva 12
Umek M.

UDK 911.3:371.3:323.15

UDK 911.3:371.3:323.15 (497.12)

UDK 911.3:371.3:323.15 (497.12) = 20

Klemenčič V.
61000 Ljubljana, YU, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo, Aškerčeva 12

CULTURAL AREA IN BORDERING REGIONS OF NORTH-WEST YUGOSLAVIA, ON THE AREA OF SLOVENIA

The author illustrates Slovenia as being bordering international transitory region. Within this he writes especially detailed political frontiers and bordering areas. Three samples of such bordering areas are demonstrated.

UDK 911.3:371.3:323.15 (497.12) = 20

Verbič M.
61000 Ljubljana, YU, Zavod SR Slovenije za šolstvo, Poljanska 28

EDUCATION ON NATIONALITY - MIXED AREAS IN THE SR OF SLOVENIA

The article is about conditions for realization of special rights for people of Italian and Hungarian nationality in the field of education.

The authors describe geographical characteristics of mixed-nationality area, especially the commune: Lendava and Murska Sobota. They write about protection and development of the Slovene and Hungarian languages in the social development of this area.

UDK 911.3:323.15 Italian (497.12)

UDK 911.3:323.15 Italian (497.12) = 20

Klemenčič V.
61000 Ljubljana, YU, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo, Aškerčeva 12

ITALIAN POPULATION ON NATIONALITY-MIXED AREA OF KOPRSKO IN SR OF SLOVENIA

Here presented are changes of the number of Italians in Yugoslavia and SR Slovenia. In the region of Koper, age - structure of population is shown, their education and active population structure through their activities.

UDK 327.58:323.15(497.12+436+439+450) = 20

Klemenčič V.
61000 Ljubljana, YU, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo, Aškerčeva 12

FUNCTION AND STATUS OF THE SLOVENE PEOPLE LANGUAGE ABROAD AND NATIONALITIES IN THE SR OF SLOVENIA

Bordering area along the open frontier is getting a new function in the international link among bordering countries. This function can be performed, when full equality of minority language in all forms of life, is being established. The article deals with the minority status in the SR of Slovenia and our minorities in the neighbouring countries.

UDC 911.3(497.12-04) = 20

Klemenčič V.
61000 Ljubljana, YU, Filozofska fakulteta, Oddelek
za geografijo, Aškerčeva 12

CULTURAL AREA IN BORDERING REGIONS OF
NORTH-WEST YUGOSLAVIA, ON THE AREA OF
SLOVENIA

The author illustrates Slovenia as being bordering
international transitory region. Within this he writes
especially detailed political frontiers and bordering
areas. Three samples of such bordering areas are
demonstrated.

UDC 911.3:371.323.15 (497.12) = 20

Verbič M.
61000 Ljubljana, YU, Zavod SR Slovenije za šolstvo,
Poljanska 28

EDUCATION ON NATIONALITY - MIXED AREAS IN
THE SR OF SLOVENIA

The article is about conditions for realization of special
rights for people of Italian and Hungarian nationality
in the field of education.

UDC 911.3:371.3:323.15

Umek M.
61000 Ljubljana, YU, Filozofska fakulteta, Oddelek za
geografijo, Aškerčeva 12
61000 Ljubljana, YU, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo,
Aškerčeva 12

AREA OF NATIONAL MINORITIES IN THE NORTH-WEST PART OF

Here presented are changes in the structure of population
in Yugoslavia and SR Slovenia. In the region of Koper, age
- structure of population is shown, their education and
population structure through their activities.

UDC 911.3:371.3:323.15 = 20

Umek M.
61000 Ljubljana, YU, Filozofska fakulteta, Oddelek za
geografijo, Aškerčeva 12

UDC 327

Klemenčič V.
61000 Ljubljana, YU, Filozofska fakulteta, Oddelek za
geografijo, Aškerčeva 12

NATIONAL MINORITIES - TEACHING CONTENTS
FUNCTIONS OF NATIONAL MINORITIES IN THE TEACHING OF
LANGUAGES IN THE SR OF SLOVENIA
This number contents use at geography teaching is
being demonstrated. The author shows the inquiry of
pupils about the behaviour, work and life of our
minorities in Italy, Austria and Hungary.

Bordering area along the open frontier is getting a new function
in the international link among bordering countries. This function
can be performed, when full equality of minority language in
all forms of life, is being established. The article deals with
the minority status in the SR of Slovenia and our minorities
in the neighbouring countries.

136

OHK - Geografija

III

B 21

GEOGR. OBZORNIK

/1986 2

91

49098700516, 2/3

COBISS 0

UNIVERZA V LJUBLJANI - FF

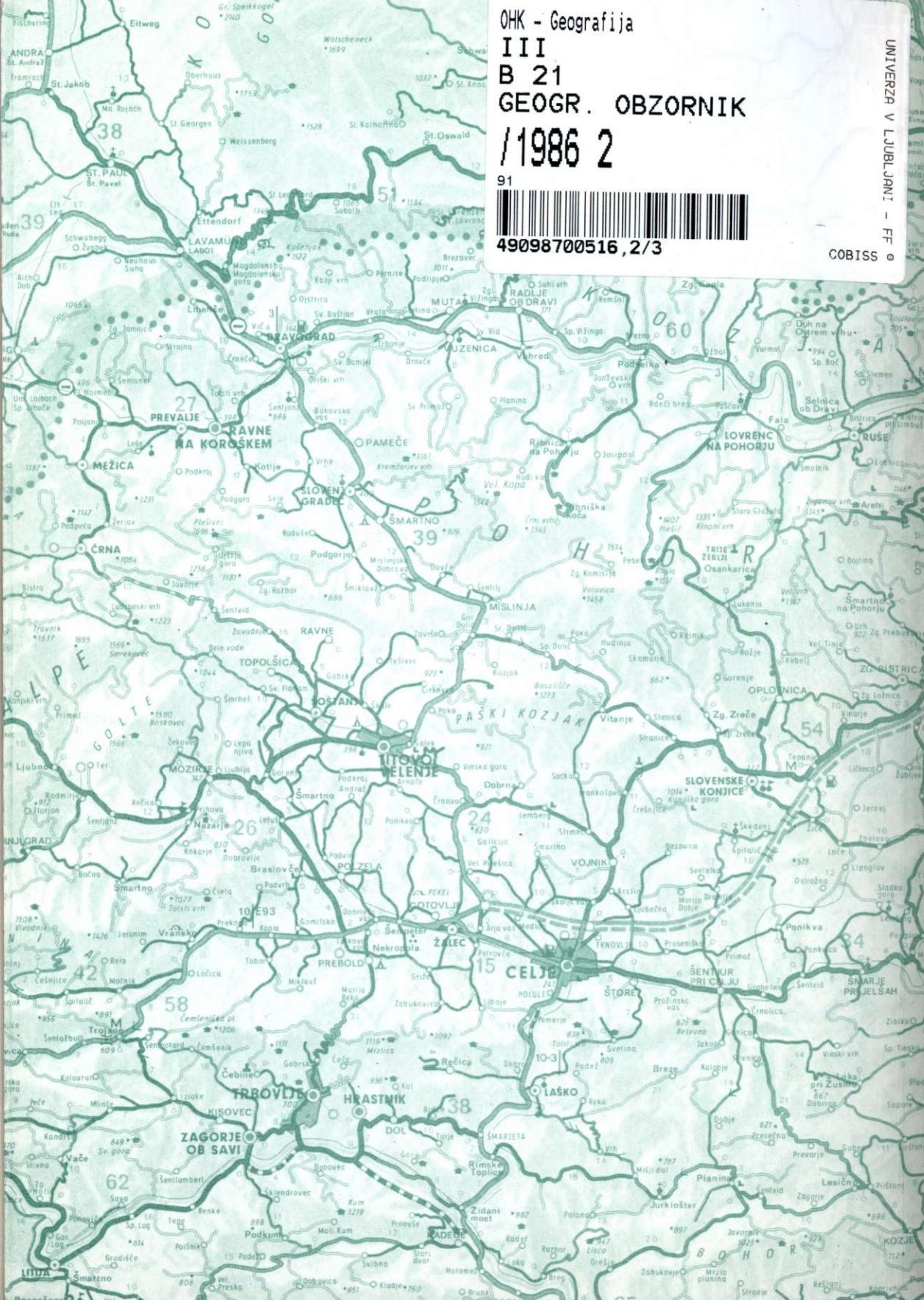

Tabela 3: Gibanje števila prebivalstva po obmejnih občinah SR Slovenije

	Leta 1953	Indeks 1961/53	Leta 1961	Indeks 1971/61	Leta 1971	Indeks 1981/71	Leta 1981
SR Slovenija	1.504.427	105,7	1.391.523	108,5	1.727.137	109,0	1.884.047
Občine ob jugoslovan- sko-italijanski meji	1.37.121	105,2	1.44.338	107,1	154.648	110,3	170.649
Občine ob jugoslovan- sko-avstrijski meji	395.249	107,5	425.045	108,7	462.195	107,1	495.228
Občine ob jugoslovan- sko-madžarski meji	93.888	94,9	89.186	101,7	90.769	99,8	90.643